

1/2012

Raporta/Rapport

Sámi logut mitalit 5

Čielggaduvvon sámi statistihkka 2012

Sámi allaskuvla
Sámi University College

norden

Raporta/Rapport 1/2012

Sámi logut mitalit 5

Čielggaduvvon sámi statistihkka 2012

Ovdasátni

Olmmošlohku Norggas meattildii vihtta miljovna 2012:s. Dan oktavuodas lea leamaš veaháš digaštallan riikka demográfalaš ovdáneamis – erenoamážit šaddanloguin ja sisafárremiin. Dán Sámi logut mitalit gáhppálagas lea leamaš lunddolaš erenoamážit geahčadit sápmelaččaid demográfalaš rievdamiid, ja demográfalaš rievdamiid guovlluin gos sápmelaččat orrot. Nugo Torunn Pettersen cuige artihkkalisttis, de lea aiddolašvuodadassi dássáži dájvja leamaš dohkketmeahtun vuollin go mediijat ja dutkit leat čállán sápmelaččaid logu birra. Dáidá áigi čogádit ja problematiseret muhtin dábálaš gáttuid, ja mii sávvat ahte artihkkalat dán Sámi logut mitalit gáhppálagas sáhttet dasa veahkin.

Maŋemuš jagiid stuora olmmošlaskan Norggas ii leat juohkašuvvan ovttá made miehtá riikka. Paul Inge Severeide čállá makkár váikkuhusaid dat addá. Movt rievdá dilli davimus fylkkain go buohtastahtá muđui riikkain? Nabai olmmošlohkorievdamat giliin buohtastahttojuvvon gávpogiiguin ja guovlluiguin mat leat gávpogiid lahka? Ja movt lea dilli dain árbevirolaš sámi ássanguovlluin erenoamážit?

Guhkit áiggiid jo lea leamaš dásseidis álbmotfárren árbevirolaš sámi guovlluin eará báikkiide Norggas. Movt lea dát fárrenminsttar albmáimmas leamaš? Makkár suohkanat vuostáiváldet ollu fárrejeddiid? Doallágo deaivása dábálaš čuoččuhus ahte Oslo lea suohkan Norggas gos orrot eanemus sápmelaččat? Ann Ragnhild Broderstad ja Kjetil Sørli meannudeaba dakkár gažaldagaid artihkkalisttiska mas geahčadeaba fárrentreandaid suohkaniin mat leat árbevirolaš sámi ássanguovlluin. Sudnos leat logut 40 jagi áigodagas, ja sudno artihkal addá midjiide buori oppalašgeahčastaga das mii lea dáhpuhuvvan ja mii dáhpuhuvvá dál.

Per Selle ja Kristin Stømsnes leaba čállán artihkkala sápmelaččaid ja politihkalaš oassálastima birra, man vuodđun leat máŋga jearahallanguorahallama. Guorahallamiid bohtosat čájehit eanet beliid ja hástalit daid dábálaš guottuid mat leat politihkalaš gáržžádusaid birra.

Maŋemus artihkkalis dán jagi mitalit movt lea sámegeiella mánáidgárddiin ja skuvllain. Das joatkkit skuvlastatistihka gozihemiin mainna álggiimet jo vuosttaš Sámi logut mitalit čállošis 2008:s.

Guovdageaidnu i čakčamánu 2012, Sámi statistihkka fágalaš lađastanjoavku

Else Grete Broderstad, Magritt Brustad,
Kevin Johansen, Paul Inge Severeide,
Jon Todal

Čoahkkáigeassu

Olmmošlohku Norggas meattildii 5 miljovna ássái loahpageahčen njukčamánu 2012is. Leat vásihan earenoamáš ollu lassáneami daid máŋemus jagiid. Dušše 2011is lassánii olmmošlohku 65 500 persovnnain. Dat lea stuorimus lohku go goassege lea leamaš daid ollislašloguid ektui, mii mearkkaša ahte olmmošlohku lassánii 1,3 proseanttain.

Váikkuhus álbmotlassáneami ektui riegádanbadjebáza njiedjan dan maŋemus guovttilotjagis. Sisafárren lea dađistaga váikkuhan eanemusat olmmošlogu lassáneapmái. Sisafárren lassánii 2005 rájes ollu, go dalle lassánišgođii bargosisafárren. EEO riikkaid orrun- ja bargonjuolggádusat rivde ja dasa lassin šattai Eurohpas finánsaroassu, mat leat dagahan dan garra sisafárrema Norgii.

Oslos ja Akershusas lassánii olmmošlohku lagabui 25 000 olbmui dušše 2011is. Nubbe guovlu gos olmmošlohku lassánii garrasit lei Rogalánddas ja veahá Hordalánddas, gos Stavanger ja Bergen ledje bivnuheamos guovddáš báikki.

Maiddái davvin lea olmmošlohku lassánan. Oktasaš dan golmma Davvi-Norgga fylkkas lea ahte leat dat guovddáš gávogat gos olmmošlohku vuosttažettiin lassána. Bådáddjo, Tromsa ja Áltá leat váldobáikkid, mat geasuhit eanemus olbmuid ja dagahit ahte olmmošlohku bissu alladin. Dat seammás maid dagaha ahte boaittobeale báikkid muhtun muddui guorranit ja guovddáš báikkiide fas dovdomassii lassanit olbmot.

Jus geahčastit fylkadássái makkár suohkaniin lea olmmošlohku eanemusat ja unnimusat lassánan dan maŋemus viđa jagis, de oaidnit čielga geográfalaš erohusaid. Dan 34 suohkanis, gos olmmošlohku lassánii 10 proseanttain dahje eambo, dain gávdat 21 suohkana dahje birrasiid 60 proseanta dain guovddáš fylkkain nugo Oslos, Akershusas, Rogalánddas ja Hordalánddas. Dan 24 suohkanis gos olmmošlohku njiejai 5 proseanttain dahje eambo, dain leat olles 75 proseanta, mat gullet dan golmma davimus fylkii.

Guhkit áiggi ektui dagaha eretfárren stuora servodatlaš váikkuhusaid unna boaittobeale báikkážiid servodahkii. Dan maŋemus 40 jagis leat ollugat fárren eret daid árbevirolaš sámi suohkaniin giliide ja gávpogiidda Norggas. Danne lea lassánan sámi ja máŋggaetnalaš veahkadat, geat orrot dain Norgga gávpogiin.

Sámi dearvvašvuoda dutkanguovddáš lea fárrolaga Norgga gávpot- ja regionnadutkama instituhtain (Norsk institutt for by og regionforskning (NIBR)) dahkan registtardutkama 2011-2012, mas guhkit áigge leat dutkan álbmoga mii leat eretfárren. Guorahallama vuoddu lea Našunála álbmotregisttar, gos leat buot Norgga álbmoga birra dieđut earret eará ássanbáikkiid, barggahusaid, fárremiid ja oahpuid ektui. Dan registtaris leat dieđut 1964 rájes juo. Dutkit leat čuvvon mielde buot persovnnaid, geat leat bajassaddan muhtin dihto suohkaniin, dan rájes go sii leat leamaš 15 jahkásaččat dassázii go 2008 ledje 33-57 jahkásaččat (dál 36-60 jahkásaččat). Dat lea oktiibuot 25 jahkebuolvva, geat leat riegádan áigodagas 1950-74.

Suohkanat, mat dán dutkamis leat mielde, leat välljejuvvon danne go dain orrot sihke sápmelaččat ja dáččat, oktiibuot 23 sámi-dáru suohkaniin Finnmárkkus davvin gitta Davvi-Trøndelágai lullin.

Dutkamis ledje mielde oktiibuot 22997 nuora, main 11546 ledje bártne ja 11451 ledje nieidda. Sis lea juohke goalmát fárren ruovttusuohkanis eret ja leat birstevaččat orruoahpán gávpogiin, oktiibuot 8318 persovna (36%). Leat eambo nissonolbmo go dievdoolbmo, geat fárrejit gávpogiidda ja bisánit dohko, namalassii 39 proseanta nissonolbmui ja 33 proseanta dievdoolbmui. Leat eambo nuorra dievdoolbmot go boarrásit ahkejoavkkut, geat fárrejit gávpogiidda. Okta stuora oassi, 40 proseanta, fárrenrávnjnis boaittoealbbáikkiin mannet lagamus gávpotguvlui.

Sápmelaččat sámi guovddášguovlluin leat hui ángirat demokratiijas. Ollu surggiin čájehuvvo ahte leat dat sápmelaččat, geat leat Sámedikki jienastuslogus, geat leat eanemus ángirat maiddáid dáčča politihkalaš kanálain, ja áinnas ángireappot vel go sii geat eai leat sápmelaččat seamma guovlluin. Dássázii lea unnán mii čujuha ahte sierra sámpolitihkalaš kanála ilbman lea daguhan unnit beroštumi dáčča politihkalaš kanálii sámi álbmoga gaskkas. Orru baicca nu ahte sierra sámpolitihkalaš kanála ilbman lea obbalaččat lasihan politihkalaš beroštumi ja ángiruššama sámi álbmogis, ja erenoamážit sin gaskkas geat leat välljen leat Sámedikki jienastuslogus.

Gávdnat maiddáid erohusaid gaskal sápmelaččaid geat leat ja geat eai leat jienastuslohkui registrerejuvvon go lea sáhka politihkalaš dájdadeamis ja ángiruššamis. Makkár váikkuhusat das sáhttet leat guhkit áiggis lea eahpečielggas, muhto árvvoštaladettiin dan čielga earu mii lea registrerejuvvon

ja eai-registrerejuvvon sápmelaččaid gaskkas, maid dát artihkal čalmmustahtá, de eat sáhte garvit dan movt ovttaskasolmmoš vásiha ja árvvoštallá Sámedikki ja dan barggu. Sámi guovddášguovlluin lea hui unnán luohitevašvuhta Sámediggái sin gaskkas geat leat válljen leat olggobealde Sámedikki jienastuslogu, ja ahte váilevaš luohitevašvuhta lea juoga maid sii juogadit singuin geat eai leat sápmelaččat seamma guovllus. Sámepolitihkalaš hástalusat mat dasa leat čadnon, eai unno gal go maddái gávnnahit ahte stuora oassi sis geat leat jienastuslogus eai dárbbu dihte beroš nu beare haga sámepolitihkas ja sis ii leat alla luohitevašvuhta Sámediggái áhahussan, iige dan bargui maid doppe dahket. Eará sániiguin, eai váillo dehálaš struktuvrralaš ja strategalaš hástalusat sámi servvodagas.

Sámi logut mitalit čállošis geahčadeimmet vuđolaččat giellaválljema mánggalágán loguid mánáidgárddiin ja skuvllain, ja ollu saji bijaimet ságaškuššat dan stuora njiedjama mii áiggi badjel lea leamaš sámegeiella nubbegiellan fágas. Ollu dain sojuin maid leat oaidnán mañemus jagiid, jotket maddái skuvlajagi 2011/12, ja mii čujuhit diimmáš artihkkalii gos gávdná čiekŋaleappot kommentáraid go daid maid dás buktit.

Čielga sodju 2011/12 loguin lea dat stuora lassáneapmi ohppiidlogus geain lea sámegeiella fágan joatkkaskuvllas. Dat lea buorre sámegeiella boahteáigái. Buorre lea maddái dat ahte lohku ohppiin geain lea sámegeiella vuosttašgiellan vuodđoskuvllas bissu relatiivalaččat stádisin. Mánáidgárddiid sámegeiella logut leat maddái relatiivalaš dássedat (goit go atná muittus mánnábeassádatloguid obbalaš njiedjama Davvi-Norggas).

Ain lea vuodđoskuvllaid nubbegielagiin bárti. Doppe oaidnit oppalaš njiedjama 41% skuvlajagis 2005/2006 gitta 2011/12. Vejolaš sivaidd njiedjamii suokkardeimmet vuđolaččat jagi 2011 Sámi logut mitalit čállošis.

Rávvagat

Go guorahallat lagabui demográfalaš dili sámisuohkaniin, de gávdnat bohtosiid mat eai leat beare buorit. Olmmošlogu njiedjan ii leat soaittahagas, muhto lea boadus guhkes áigge proseassas, mas olmmošlogu lassáneapmi ja riegádeamibadjebáza lea veahážiid mielde rievdan stuora badjebáhcagis gitta mearkašahti vuolláibáhcagii. Sisriikkalaš fárren rievddadda eambbo guhkit áigge badjel, muhto dat lea leamaš negatiivvalaš dan logi mañemus jagis, mii fas nanne riegádanvuolláibahcaga beavttu. Demográfalaš oasit nugo sohkabealli ja ahki eai čuvvgodahte dan dili. Álbmot lea boarásmuvvame ja dat oassi nissonolbmui geat leat mánnáoazžunagis leat njiedjame. Olgoriikka sisafárren lea veahkehan positiivvalaččat, muhto dat lea eahpesihkkaris fáktor mii sáhtta ollu rievddadit, ja das lea mearri man ollu sáhtta veahkehit dásseidis álbmotovdáneapmái.

Lea veara čuovvut ovdáneami dárkilit dás ovddosguvlui. Sisafárren olgoriikkas čiegada máŋgga dáfus struktuvrralaš bonjuvuoda, mii sáhtta garrasit ruovttoluotta časkit jus olgoriikka sisafárren bisana.

Boahťa čielgasit ovdan ahte, ovdamearkadihtii Fálesnuorri ja Láhppi suohkaniin leat stuora hástalusat oazžut álbmoga ássama dásseidin. Lea stuora eretfárren leamaš máŋgga buolvva čađa juo, iige oro vel mihkkege mii čájáha ahte dat unnu. Sivvan dasa sáhtta leat ahte ii leat vejolaš oahpu gazzat lagasbirrasis, ja ahte leat unnán bargosajit guovllus. Dain suohkaniin leat stuora hástalusat ássama ektui ja oazžut dan dásseidin, lasihit sisafárrema ja oaččuhit olbmuide hálu orrut báikkis. Guovlu 1, gos lea Kárašjoga giella ja Guovdageainnu suohkan, lea eanemus dásseidis ássan. Čilgehusat leat dieđusge máŋga, muhto orru ollu ávkkuhan go leat huksen sámi ásahusaid dan mañemus logi jagis, čilge ollu.

Boaittoealsuohkanat barget garrasit vai oččošedje sisafárrejeddjiid iežaset suohkaniidda. Dan sáhtta oaidnit earret eará das go sis leat čuoládansánit ja

áŋggirdit vai movttidahtejit olbmuid fárret boaittobealbáikkiide. Logut čájehit ahte leat oalle oallugat geat gaskaboddosaččat fárrejit sámi-dáru suohkaniidda, geat fas 3 jagi maŋŋil fárrejit viidásit. Danne sáhtášii ge ássama oažžut dásseidin ja lasihit olmmošlogu, go movttidahtá sin, geat vejolaččat fárrejit viidásit, bisanit báikái.

Guovlluin, gos ránnjasuohkan lea gávpotsuohkan, sáhtá leat vejolaččat maid eambo bargojohin. Bargojohin birra leat eanemus muitalan olbmot, geat dovdet báikkálašguovllu ja dovdet bargo- ja bargojohinvejolašvuodaid regiivnnas. Danne lea ain vejolaš bargomárkandili lasihit, jus eambo livčče dieđut bargovejolašvuodaid birra dieđut lagasguovllus.

Lea leamaš ollu eretfárren sámi boaittobealsuohkaniin gávpogiidda Norggas. Dat mielddisbuktá ahte sii geat leat fárren, sis lea sámi ja máŋggakultuvrralaš duogáš. De maid vurdojuvvo ahte sii dahje sin mánát aktiivvalaččat doalahit iežaset sámi duogáža dain gávpogiin gos orrot. Das maid leat váikkuhusat gávpotsuohkaniid fálaldagaide sápmelaččaid ektui. Maiddái gávpotsuohkanat fertejit heivehit ja álggahit kultuvrralaš ja gielalašfálaldagaid iežaset almmolaš fálaldagaid ektui.

Registrerengorahallamat addit duogáš dieđuid ja álbmoga ektui dieđuid, maid guorahallamis áigu čuovvolit. Muhto go galgá gávnnahtit vástádusaid fárrema ektui, dasa maid mearkašit bajassaddanbáikki gaskavuodát, makkár giela vällje hupmat ja makkár gullelašvuohka lea dan gávpogii gosa lea välljen fárret, de ferte earalágán iskkadanvuogi čadahit. Ferte dutkojuvvot eanet. Dutkan projeakta Gilázis gávpogii guorahallamis, joatká bargat fárrenlogoin.

Sápmelaččat Norggas leat garrasit integrerejuvvon dáčča politihkalaš vuogádahkii, leaš dál registrerejuvvon jienastuslohkui dahje eai, ja vaikko vel garrasepmosit gusto sidjiide geat leat registrerejuvvon. Dássázii lea unnán mii čujuha dan guvlui ahte lea gilvu vuogádagaid gaskkas. Orru baicca nu ahte áŋgirusšan ovttá kanálas addá áŋgirusšama nuppis. Okta dain stuorámuš strategalaš hástalusain Sámedikkis, sihke oanehit ja guhkit áiggis, lea man muddui Sámediggi galgá bargat eanet iešstivrejumi ovddas dan bokte ahte nu

ollu go vejolaš ráddje iežas dáčča vuogádaga ektui, dahje jus baicca galgá deattuhit ja nannet oktavuoda dáčča politihkalaš vuogádagain.

Okta dehálaš hástalus, mii lea nannosit čadnon dasa maid badjelis leat dadjan, gusto dan oalle garra erohussii mii lea šaddagoahtime gaskal registrerejuvvon sápmelaččaid ja sápmelaččaid geat eai leat registrerejuvvon. Muhto eai sii ge, geat eai leat registrerejuvvon, oro marginaliserejuvvon dáčča politihkalaš vuogádagas, vaikko sii veaháš unnit oassálastet muhtin surggiin muđui álbmoga ektui, ja čájehit unnán dahje eai obage beroštumi sámediggevuogádahkii. Barggus geahččalit lasihit olbmuid jienastuslohkui ja sihkarastit eanet representativitehta ja legitimizehta sámediggevuogádahkii, lea stuora dárbu erenoamáš heivehuvvon doaimbajuide mat leat oaivvilduvvon juste dan sápmelašjovkui. Jus dainna ii lihkostuva, sáhtta Sámedikki viidásit nannen dáčča politihkalaš vuogádagas dagahit ahte goit oassi dan joavkkus dovdet iežaset njuolgut marginaliserejuvvon sámi politihkalaš vuogádaga siskkobealde, ja maddái sáhttet guođdit sámi vuogádaga. Okta hirbmat heajos váikkuhus dakkár ovdáneamis sáhtta leat ahte Sámedikki jienastuslohku eanet ahte eanet neaktá ulbmiliin sápmelaččaid registreret.

Gávdnosat čujuhit dasa ahte lea dárbu áibbas odđa ja ollu nannoseappot dádjadeapmái Sámedikki bealis sápmelaččaid guvlui sin báikkálašservvodagain, mas eanet deattuhit ovttaskas sápmelaččain. Dakkár proseassas lea dárbblaš ahte ii badjelgeahča daid sápmelaččaid geat jo leat registrerejuvvon Sámedikki jienastuslohkui.

Mii oaidnit ahte Sámedikkis lea hui unnán legitimizehta sin gaskkas geat eai leat sápmelaččat. Guhkit áigge perspektiivvas lea mearrideaddji ahte Sámediggi hukse iežas legitimizehta sin guovdu geat eai leat sápmelaččat. Sáme politihkka han ii doaimma vakuumas, ja dat dárbbáša doarjaga servvodagas olggobealde sámi servvodaga, vai galgá sáhttit ovdánit buori ládje. (Viidásit) Ovddidit gaskavuodaid ásahusaide ja suohkaniidda mat gáhttejit ollu eanet go dihto sámi áššiid, dáidá dađistaga šaddat deháleappot boahttevaš jagiin.

Lea gollan fargga 25 jahki vuosttaš sámediggeválgga rájes, ja lea áigi ásahtit albma ja bistevas sámi válgadutkanprográmma. Dat livčče veahkkin áddet ovdáneami sámi servvodagas

Sisdoallu

Čoahkkáigeassu.....	4
Rávvagat	7
1 Mandáhtta ja vuodus	14
1.1 Ladastallanjoavkku mandáhtta	14
1.2 Ráddádallamat gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki	15
1.3 Máhttovuodu dárbun.....	16
1.4 Guorahallanjoavku.....	17
Sápmelaččat Norggas – 40 jagi 40 000?	18
Gos lohku lea ilbman?	18
1970-lohkan spiehkastat	19
Logut goatnjilis.....	19
Jienastuslohku ii leat olmmošlohku.....	20
Galgágo olbmuid lohkat?.....	20
Eamiálbmogiid dárbbut	21
3 Álbmotlohku lassána ollu, muhto movt dat juohkása?	22
3.1 Álgu.....	23
3.2 Norga stuorru	23
3.3 Álbmotlassáneapmi juohke sajis?	26
3.4 Eambo lassáneami sivaidd birra.....	28
3.5 Sentraliseren davvin.....	32
3.6 Ovdáneapmi viđa maŋemus jagis – lassánan- ja njiedjansuohkanat	35
3.7 Álbmotovdáneapmi sámi guovlluin	39
3.8 Loahppa.....	41
4 Orrun- ja fárrentreanddat dáru- ja sámisuohkaniin 40 jagi áigodagas, go guoská barggahusaid ektui	44
4.1 Álgu.....	46
4.2 Doabačilgehus.....	47
4.3 Metoda ja dieđuidčohkken	48
4.4 Fárrenrávdnji Norgga gávpogiidda	51
4.4.1 Veaháš eambo go juohke goalmát orru gávpogis	51
4.4.2 Sohkačieliid earenoamášvuodát fárrenminsttaris	52
4.4.3 Fárrenárbevierut mearridit makkár gávpogiidda fárrejit.....	54
4.5 Fárrenminsttar regiovinaid ja sohkačieliid ektui	56
4.5.1 Fárrenminsttar juohke guovllus	58
4.6 Barggahus ja barggohtin sámi-dáru boaittoealsuohkaniin.....	62
4.6.1 Barggahusdási	62
4.6.2 Bargu orrunbáikkis dahje barggohtin	63

4.7	Gilis gávpogii.....	66
4.8	Loahppa.....	68
5	Sápmelaččat bellodagain ja válggain	71
5.1	Álgošátni.....	72
5.2	Datavuodus	74
5.3	Oassálastin válggain ja bellodatgullelaš doaimmain	78
5.4	Duppall bellodatmiellahttovuohta	85
5.5	Sámediggeválggaid jienastanvuoigatvuođa váikkuhusat?.....	86
5.6	Oalgguhus dieđihit jienastuslohkui	90
5.7	Duhtavašvuohta Sámediggái	94
5.8	Hástalusat ja ávžžuhusat	99
6	Sámegeiella mánáidgárddiin ja skuvllain 2011/12.....	102
6.1	Sámegeiella mánáidgárddiin	102
6.1.1	Oppalaš logut sámegeielas mánáidgárddiin.....	103
6.1.2	Davvisámegeiella mánáidgárddiin.....	105
6.1.3	Julevsámegeiella mánáidgárddiin	106
6.1.4	Lullisámegeiella mánáidgárddiin.....	107
6.2	Sámegeiella vuodđoskuvllas	108
6.2.1	Oppalaš lohku ohppiin geain lea sámegeiella fágabiires	108
6.2.2	Ohppiidlogut sámegeielas vuosttašgiellan.....	109
6.2.3	Ohppiidlogut sámegeielas nubbegeiellan	110
6.2.4	Ohppiidlogut sámegeielaid hálddašanguovllu siskkobealde	111
6.3	Sámegeiella joatkkaskuvllas.....	114

Tabeallat

Tabealla 3.1	Álbmotovdáneapmi Oslos, lassánan- ja njiedjansuohkanat 2007 – 2012.....	37
Tabealla 3.2	Ahkejuohkáseapmi dan guovtti suohkanjoavkkuin 2012.....	38
Tabealla 4.1	Jahkebuolvvaid sturrodat ja man oallugat leat fárren gávpogiidda áigodagas 1950-1974	51
Tabealla 4.2	Boaittoealsuohkaniid 15 jahkásaččaid jahkebuolva, geat leat riegádan 1950-1974 ja man oallugat sis leat fárren gávpogii	52
Tabealla 4.3	1950-1974 jahkebuolva, geat leat fárren sámi-dáru guovlluin gávpogiidda. Obbalaš lohkuman ollu leat fárren juohke guvlui ja proseantaid mielde juohke gávpotregiovdnii.	55
Tabealla 4.4	Fástaássit ja iešguđetlágán fárrejeaddjot sámi-dáru boaittoealguovllus, dievdut riegádan 1950-74	57
Tabealla 4.5	Fástaássit ja iešguđetlágán fárrejeaddjot sámi-dáru boaittoealguovllus, nissonolbmot riegádan 1950 – 1974.....	57
Tabealla 4.6	Barggahusdási 2008. Buot jahkebuolvva 1950-74.....	62
Tabealla 4.7	Barggahus buot sámi-dáru boaittoealsuohkaniin, dievdoolbmot.....	63

Tabella 4.8	Barggahus buot sámi-dáru boaittoealsuohkaniin, nissonolbmot.....	64
Tabella 4.9	Barggahus ja bargojohtin juohke dan čieža guovllus, sihke dievdoolbmot ja nissonolbmot	65
Tabella 5.2	Válgaoassálastin ja oassálastin bellodatgullelaš politihkalaš doaimmain. Proseanta	83
Tabella 5.3	Duppall bellodatmiellahttovuohta registrerejuvvon sápmelaččaid gaskkas. Proseanta	85
Tabella 5.4	Sámediggeválggaid jienastanvuogatuoda váikkohusat. Proseanta	87
Tabella 5.5	Jienasteami dávjodat norgga válggain. Gaskamearri ceahkkálasas 1 (“In leat goassege jienastan”) rájes gitta 5 (Lean jienastan juohke válggas”) rádjái.	89
Tabella 5.6	Deháleamos oalgguhus dieđiheapmái, dan áiggi ektui goas dieđihii jienastuslohkui. Proseanta.....	91
Tabella 5.7	Oalgguhus dieđihit jienastuslohkui ja beroštupmi sámepolitihkkii. Proseanta...	92
Tabella 5.8	Oalgguhus sisadieđiheapmái ja persovnnalaš ángiruššan válgga ektui. Proseanta	93
Tabella 5.9	Luohttevašvuotta ášahusaide. Gaskamearri ceahkkálasas 0 (hui unnán luohttámuš) rájes 10 (hui ollu luohttámuš) rádjái	94
Tabella 5.10	Luohttevašvuotta iešguđetlágán ášahusaide. Gaskamearri ceahkkálasas 0 (ii luohttámuš) rájes 10 (hui ollu luohttámuš) rádjái.	96
Tabella 5.11	Man duhtavaš leat bargguin maid Sámediggi lea dahkan? Proseanta	96
Tabella 5.12	Sámediggi ja politihkkasurggiid vuoruheapmi. Proseanta	98
Tabella 6.1	Lohku mánáidgárddiin main lei sámegiel fáldat jagiin 2005/06 – 2010/11 ...	104
Tabella 6.2	Lohku mánáin geat vuostáiválde sámegiel fáldaga mánáidgárddiin 2005 – 2010.....	104
Tabella 6.3	Lohku mánáin geat vuostáiválde davvisámegiela fáldaga mánáidgárddiin jagiin 2006–2011	105
Tabella 6.4	Lohku mánáin geat vuostáiválde julevsámegiela fáldaga mánáidgárddiin jagiin 2006–2011	106
Tabella 6.5	Lohku mánáin geat vuostáiválde lullisámegiela fáldaga mánáidgárddiin jagiin 2006– 2010	107
Tabella 6.6	Lohku vuodđoskuvlahoppiin geain lea sámegiella fágabiires	108
Tabella 6.7	Lohku vuodđoskuvlahoppiin geain lei sámegiella vuosttašgiellan.....	109
Tabella 6.8	Lohku vuodđoskuvlahoppiin geain lei sámegiella nubbegiella	110
Tabella 6.9	Lohku nubbegielat sámegielohoppiin sirrejuvvon fágaplána ektui	110
Tabella 6.10	Oahppit sámegielaid hálldašanguovllu siskobealde skuvlajagi 2011/12 juhkkojuvvon giellafáldagaide	112
Tabella 6.11	Ohppiid juogustus proseanttain sámegielaid hálldašanguovllu siskobealde skuvlajagi 2011/12	113
Tabella 6.12	Lohku ohppiin geain lea sámegiella fágabiires joatkkaskuvllas, juhkkojuvvon fylkkaide main leat eanet go vihtta oahppi	114
Tabella 6.13	Lohku ohppiin sámegiella vuosttašgiellan fágas joatkkaskuvllas, juhkkojuvvon fylkkaide gos leat eanet go vihtta oahppi.....	114
Tabella 6.14	Lohku ohppiin geain lea sámegiella nubbegiellan joatkkaskuvllas, juhkkojuvvon fylkkaide gos leat eanet go vihtta oahppi.....	115
Tabella 6.15	Lohku ohppiin geain lea sámegiella fágabiires Nordlánddas, Davvi-Trøndelagas ja Lulli-Norggas olggobealde Davvi-Trøndelaga	115

Govat

Govva 3.1	Norgga álbmotlohku 1750-2012 ja man galle jagi golle ovdalgo ain rasttildiain miljovnnain ássiin.....	24
Govva 3.2	Riegádanbadjebaza, nettosisafárren ja álbmotlassáneapmi. Olles riikkas 1951-2011.....	25
Govva3. 3	Álbmotlassáneapmi suohkana guovddášgráda ektui 1980-2011. Proseantaid mielde	27
Govva 3.4	Álbmothivvodat oddajagimánu 1. beavvi ja rievdadusat dan jagi. Nordlándá 1951- 2011	29
Govva 3.5	Álbmothivvodat oddajagimánu 1. beavvi ja rievdadusat dan jagi. Romsa 1951-2011	29
Govva 3.6	Álbmothivvodat oddajagimánu 1. beavvi ja rievdadusat dan jagi. Finnmárku 1951-2011	30
Govva 3.7	Nettosisafárren. Sisriikkalaččat ja olgoriikkas Norgii proseantaid mielde álbmoga ektui. 2011	31
Govva 3.8	Álbmotlassáneapmi Nordlánddas ja Bådåddjos 1951-2012	32
Govva 3.9	Álbmotlassáneapmi Tromssas ja Tromssa gávpogis 1951-2012	33
Govva 3.10	Álbmotlassáneapmi Finnmárkkus ja Álttás 1951-2012	34
Govva 3.11	Indekserejuvvon olmmošlohku, mii vuodđuduvvo 1990 dieđuide. Váldolistu ..	40
Govva 3.12	Indekserejuvvon olmmošlohku, mii vuodđuduvvo 1990 dieđuide. Sámi guovllut	41
Govva 4.1	Sámi- dárú suohkanat gos fárrejit eret ja gávpogat/ gávpotguovllu gosa fárrejit	50
Govva 4.2	Proseantaid mielde eretfárren sohkabeliid ja jahkebuolvva ektui.....	53
Govva 4.3	Proseantaid mielde ollislaš fárrenlohku gávpogiidda	56

1 Mandáhtta ja vuodus

Sámi statistihka fágalaš lađastallanjoavkku njuolggadusat leat čakčamánu 12.b. 2011 mearriduvvon Ođasmahttin-, hálddahuš- ja girkodepartemeanttas, miessemánu 11.b. 2005 Stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvnnaid prosedyrat - lága olis, mii mearriduvvui gon.res. suoidnemánu 1.b. 2005.

Mearrádusa ulbmilin lei nannet stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvnnaid árvvoštallamiid ja mearrádusaid faktavuđđosa.

1.1 Lađastallanjoavkku mandáhtta

Fágalaš lađastallanjoavku galgá juohke jagi ovdal golggotmánu 1.b. buktit raportta Ođasmahttin-, hálddahuš- ja girkodepartementtii ja Sámediggái. Raporta galgá, nu guhkas go vejolaš, addit bajilgeahčastaga ja árvvoštallama Norgga sámi servvodaga dilis ja ovdáneami sárgosiin. Raporta šaddá vuodđun jahkásaš bušeahhtabargui ja konsultašuvnnaide gaskal stáhtalaš eiseválddiid ja Sámedikki.

Lađastallanjoavku galgá ságaškuššat ja gaskkustit gávdnosiiddis fágalaš artihkkaliid ja kronihkaid bokte, ja joavku sáhtá bovdet ja oassálastit fágalaš konferánsain, seminárain ja eará sullásaš lágidemiin.

Lađastallanjoavkkus lea ovddasvástádus ovddidit ja dađistaga buoridit jahkásaš raporttaid oppalašgeahčastagaid ja analysaid ovdanbuktinvugiid. Raporttaid galgá nu bures go vejolaš sáhttit álkit buohtastahttit áigodagaid gaskkas.

Raportta galget ráhkadit čuožžovaš statistihkaid ja/dahje eará áššáigullevaž dataid ja árvvoštallan-, guorahallan- ja dutkanbargguid dieđuid vuodul.

Lađastallanjoavkkus lea ovddasvástádus háhkat čuožžovaš statistihkaid ja dárbbalaš dataid ja dieđuid raportta ráhkadeapmái.

Lađastallanjoavku mearrida ieš makkár fáttáid meannuda jahkásaš raporttain. Fáttát maid sáhtá leat áigeovuodil meannudit leat:

- Giela
- Bajásšaddan, oahpahusa ja dutkama
- Dásseárvvu
- Dearvvašvuoda ja sosiála, dáikko bakte olmmošlogu rievdan, demografiija, dienas
- Ealáhusat, dáikko bakte barggahus, ealáhusstruktuvra, á árbevirolaš ealáhusat
- Biras- ja resursahálddašeapmi, ávnnaslaš kulturvuodu rievdadusat, searvan ja váikkuheapmi
- Kulturbargu ja dábálaš kultuvra, dáikko bakte dáiddašlájá, media
- Siviila sámi servodat, dás organisašuvdna- ja ásahusovdáneapmi

Lađastallanjoavku sáhtá cuiggodit váilevaš gáldu- ja máhttovuđđosa ja dárbbu ovddidit statistihka fáttáid siskkobealde maid joavku atná relevántan.

Lađastallanjoavkku sáhttet bivdit buktit ollislaš árvvoštallamiid ja vaikko vel čiekŋudit osiid materiálas daid sierra dárbbuid ektui mat Ráđđehusas dahje Sámedikkis sáhttet leat.

1.2 Ráđđádallamat gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki

Sápmelaččain lea álgoálbmogiin dat vuoigatvuohta ahte singuin galgá ráđđádallojuvvot buot áššiin mat njuolga váikkuhit sin dillái. Dát vuoigatvuohta lea sis ILO-konvenšuvnna nr. 169 álgoálbmogiid ja olmmoščearddaid birra iešheanalis stáhtain 6. artihkkala mielde.

Bargovugiid ulbmiliin lea:

- Váikkuheames stáhta geatnegasvuoda olláshuhttimis das ahte ráđđádallat álgoálbmogiiguin.
- Oččodit ovttamielalášvuoda gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki go árvoštallojuvvo ásaheames lágaid dahje doaimmaid mat sáhttet váikkuhit sámiid beroštumiide.
- Láhčēt vejolašvuoda ovdánahttit guimmešvuoda gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki man váikkuhus lea ahte sámiid kultuvra ja servodagat nannejuvvojit.
- Ovdánahttit oktasaš ipmárdusa sámi servodaga dili ja ovdánahttindárbbuid birra.

Ráđđádallanbargovugiin gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki čállojuvvo ná 5. paragrafas bistevaš čoahkkimiid birra:

- Ahte galget lágiduvvot jahkebeallasaš politihkalaš čoahkkimat gaskal sámi áššiid stáhtaráđi ja Sámediggepresideanta. Fágastáhtaráđdi searvá čoahkkimiidda dárbbu mielde. Bistevaš jahkebeallasaš čoahkkimiin galget ságastallat servodaga dili ja ovddidandárbbuid, dehálaš prinsihpalaš áššiid ja doaibmi proseassaid.
- Ahte galget lágiduvvot jahkebeallasaš čoahkkimat gaskal Sámedikki ja departemeantaid gaskasaš sámi áššiid ovttastahttinlávdegotti. Čoahkkimiin galget earret eará boahhtevaš áigodaga áigequovdilis sámepolitihkalaš áššiid.

1.3 Máhttovuodu dárbbun

Stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš ráđđádallanvuogádaga 8.paragrafa prosedyrat meannudit čielggadan ja máhttovuodu dárbbuid. Máhttovuodu birra čuožžu ná:

- Gielda- ja guovlodepartemeanta ja Sámediggi nammadit ovttas fágalaš guorahallanjoavkku mii earret eará sámi statistihka vuodul jahkásaččat ovddida raporta sámi servodaga dili ja ovddidandovdomearkkaid birra. Raporta geavahuvvo vuodđun go dihto áššiid birra leat ráđđádallamat ja ráđđádallamiin sámi servodaga ovddidandárbbuid birra ovta dain jahkebeallasaš čoahkkimiin gaskal sámi áššiid stáhtačalliid ja Sámediggepresideanta.

- Go stáhta eiseválddit dahje Sámediggi oaivvildit ahte čielggadeapmi dárbbášuvvo vai nanne árvvoštallama ja mearrideami fáktavuodu dahje formálalaš vuodu de dan berrejit dieđihit nu fargga go vejolaš, ja bealit galget ovddidit gažaldagaid mat gusket vejolaš čielggadeami fápmudussii ráddádallamiid oktavuodas. Stáhta ja Sámediggi galget bargat olaheames ovttamielalašvuoda ovddas sihke fápmudusa ektui ja das geat galget čadahit vejolaš čielggadanbarggu. Stáhta ja Sámediggi geatnegahttojuvvojit fuolahit dieđuid ja ávdnasiid mat dárbbášuvvojit čielggadeami čadaheames.

Dán oktavuodas nammaduvvo sierra guorahallanjoavku man bargun lea ovddidit jahkásaš raportta.

1.4 Guorahallanjoavku

Bargo- ja searvadahttindepartemeanta ja Sámediggi leaba soahpan ahte ovttas nammadit jodiheaddji, nubbinjodiheaddji ja golbma lahttu guorahallanjovkui, man doaibmaáigodahkan lea njealji jagi. Sii geat leat nammaduvvon leat:

Jon Todal	jodiheaddji (Sámi allaskuvla-Samisk høgskole)
Magritt Brustad	nubbinjodiheaddji (Sámi dearvvašvuodadutkama guovddáš, Romssa universitehta-Universitetet i Tromsø)
Else Grete Broderstad	(Sámi dutkamiid guovddáš, Romssa universitehta-Universitetet i Tromsø)
Paul Inge Severeide	(Statistalaš guovddášdoaimmahat-Statistisk sentralbyrå)
Kevin Johansen	(Nordlánda Universitehta-Universitetet i Nordland)

Prošeaktajodiheaddjin lea Yngve Johansen, guhte bargá beallevirggis.

Čuovvovaš teaksta lea kronihkkamánus mii deaddiluvvui Ságat áviissas golggotmánu 6.b. 2011 (40.000 samer i 40 år) ja maiddái Nordlys áviissas golggotmánu 10.b. 2011 veaháš oaniduvvon hámis (40 000 i 40 år – må det være sann?). Leat bivdán beassat ođđasit deaddilit kronihka daningo dat govvida mohkkáivuoda mii guoská sápmelaččaid logu mearrádallamii. Teaksta lea vuosttaš golmma artihkkalis dan jagáš “Sámi logut mitalit” čállošis mii lea demografiija birra.

Sápmelaččat Norggas – 40 jagi 40 000?

Torunn Pettersen, Stipendiáhta Sámi dearvvašvuodadutkama guovddázis, Servvodatmedisiinna instituhtta, Romssa Universitehta ja Dutki Sámi allaskuvllas

Ii oktage dieđe juste man galle sápmelačča orrot otná Norggas. Ankke čuoččuhuvvo dávjá ahte Oslo lea Norgga stuorámuš sámesuohkan, ja ahte duššo muhtin proseantaoasáš sápmelaččain leat boazodoalus.

Dábálaš jearaldat Norgga sápmelaččaid birra Norggas lea man gallis sii “duohtavuodas” leat. Dábálaš vástádus sisttisoallá dávjá 40 000 logu, vejolaččat vuolit dássin meroštallamis mii manná 50-60 000 rádjái. Muhto ii oktage sáhte duođaštit daid loguid, ja seamma loguid leat atnán fargga njeallje logijagi, almmá lassáneami ja maŋosmannama haga. Fertego leat nu? Ja galgágo leat nu?

Gos lohku lea ilbman?

Olmmošlohkamis 1970:s jearai Statistihkalaš guovddášdoaimmahat (SGD) njeallje liigegažaldaga sámegeiela ja identitehta birra sis geat orro dihto suohkaniin ja biirriin olggobealde daid stuora gávppogiid Norggas davábealde Sáltoduodara. 9 175 olbmo lohanguovllus dieđihedje dalle ahte atne iežaset sápmelažžan, 10 535 vástidedje ahte sin iežaset vuosttašgiella lei sámegeiella,

dan bottu go birrasiid 16 800 ja 19 600 lei unnimusat okta váhnen dahje áddjá dahje áhkku geas lei sámegeiella vuosttašgiellan.

Sosiologa Vilhelm Aubert, gii árvvoštalai sámi lohkandataid SGD ovddas, deattuhii ahte daid loguid fertii várrogasat dulkot. Dain ledje namalassii, oaivvildii son, ollu boasttuvuođagáldut ja gáržžádusa. Erenoamážit ledje lohanguovllus jáhkkimis oallugat geat eai lean háliidan dieđihit sámi dovdomearkkaid. Lohanguovlu lei dasalassin hirbmadit ráddjejuvvon geográfalaččat – sihke davvi-lulli ja daningo stuorát gávpogiid ledje guođđán. Ii Romssa gávpot, iige Oslo lean dan lohkamis mielde.

Norggas oppalaččat geažidii Aubert analysastis ahte jagi 1970:s várra sáhtte leat birrasiid 40 000 olbmo "[...] geaid eallineaktu soames ládje lea báidnašuvvan das ahte sis lea muhtin mađe sápmelaš duogážiis."

Maŋnel 1970 eai leat šat ovttage olmmošlohkamis leamaš sámi jearaldagat, eai davvin, eaige lulde. Goitge atnit ain 40 000 logu go meroštít riika sámeálbmoga logu – vaikko Norgga álbmot ollislaččat lea dan rájes lassánan badjel miljovnnain.

1970-lohkan spiehkastat

Sámi jearaldagat 1970-lohkamis ledje dan áiggis spiehkastagat. Go duođas čadahedje “sápmelašlohkama” 1970:s , de lei daningo sámi organisašuvnnat ledje jo gitta viđalot-jagi rájes jearahan ođasmahttojuvvon loguid sámeálbmoga ja sin eallinlági birra.

Ovdal Nuppi máilmmisoađi ledje aŋkke olmmošlohkamiin goasii 100 jagi, iešguđet ládje, váldán mielde man gallis Norggas ledje sápmelaččat dahje hupme sámegeiela. Go dat bargovuohki nogai maŋnel 1945, de ledje SGD:s guokte ákka dasa: Okta lei ahte "čearda" doaba lei gártan hirbmat váigadis dillái soađi dilálašvuodaid dihte. Nubbi lei ahte stuora oassi sápmelaččain dalle elle juste seamma ládje go álbmot muđui.

Logut goatnjilis

Odne gal lea maŋnit áigi atnit olmmošlohkanskovi jearahit sámi identitehta ja sámegeiela anu ruovttus ja ovddit buolvvain. 2011 rájes oainnat ii galgga olmmošlohkan Norggas doaibmat nu ahte olbmot vástidit gažaldatskoviide. Dan

sajis galgá baicca SGD iešgudetlágán registariin viežžat dieđuid maid dárbbášit dan oktavuodas.

Jienastuslohku ii leat olmmošlohku

Dallego Sámedikki ásahedje 1989:s, ásahedje sierra jienastuslogu masa sii, geat galge oassálastit sámediggeválggain, galge dieđihit. Sii, geain sámelága bokte lea vuoigatvuohta dieđihit dasa, leat olbmot geat leat jienastanvuoigatvuođalaš agis, geat atnet iežaset sápmelažžan ja geain alddiineaset dahje unnimusat ovtta váhnemis, ádjás, áhkus dahje máttarváhnemis lea dahje lei sámegiella ruovttugiellan.

Muhto daningo dieđiheapmi jienastuslohkui lea vuoigatvuohta, iige geatnegasvuohta, de ii leat oktage gii sáhtá diehtit man gallis sis geain lea dat vuoigatvuohta, albmailmmis atnet dan. Sámedikki jienastuslohku dasto ii leat buot sápmelaččaid olmmošlohku, muhto baicca lohku dieđihuvvon sápmelaččain geat leat badjel 18 jagi. Dat leat sápmelaččat geat háliidit aktiivvalaččat searvat sámediggeválggaide – dahje geat goit háliidit čalmmustahttit sámi gullevašvuođaset. Sámelága samemanntall sáni sajis leatge maidái atnigoahtán Sámedikki jienastuslogu doahpaga.

Identitehtat rievdamme

Seammás lea gelddolaš ahte dat jienastuslohku lea lassánan 5 500 dieđihuvvon olbmos vuosttaš sámediggeválggain 1989:s gitta goasii 14 000 olbmui 2009:s. Lassáneami sáhtá doaivvu mielde iešgudet ládje čilget. Muhto dat govvida goit aŋkke ahte sihke sámi identitehtii ja movt olbmot meannudit sámi sohkamáddaggiiddiset, dasa ii leat bidjon válmmas čoavddus.

Historihkarat leat atnán boares olmmošlohkodataid vuodđun digaštallat movt ja manin dihto áigodagain orro šaddame eanet dáččat ja unnit sápmelaččat davvinorgga giliin. Sáhtá roahkka leat nu ahte dálá áiggi rievdan eavttut dasa ahte leat sápmelaš Norggas, jorgalahtá proseassa: Gártet eanebut geat aktiviserejit ja dovddahit sámi identitehta sihke gávpogiin ja giliin.

Galgágo olbmuid lohkat?

Juovlaevánjiljom muitala ahte Jovsset ja Márja vulggiiga Betlehemii daningo keaisár Augustus lei gohččon ahte olles máilbmi galggai čálihuvvot olmmošlohkui. Álbmogiid logu meroštallan dasto ii leat mihkkege ođđasiid. Dasalassin lea fápmu lohkamis –ja das go ii loga.

Odne lea goasii juohke riikas muhtin lágan olmmošlohkan. 65 proseanta váldet lohku álbmoga etnalaš čohkkehusa loguid, muhtin ládje. Muhto vaikko juoga lea dábálaš, de ankke sáhtta leat riidduvuloš. Ja etnisitehtadieđuid háhkan lea muhtin muddui garra riidduvuloš. Galgágo dahkat vai ii? Makkár oktavuodain ja gii galgá dahkat dan? Makkár kategoriijaid galgá atnit, ja movt čađahit?

Eamiálbmogiid dárbbut

Sápmelaččaide ja eará eamiálbmogiidda dagaha eamiálbmotdilálašvuohta ahte sii leat álbmogat sierra stáhtaid haga. Eamiálbmogiin lea danin hárve vejolašvuohta ieža mearridit galgetgo sin olbmuid “olmmošlohkat”. Seammás sáhtta maiddái eamiálbmogiin, ásahusaideaset bokte, leat dárbu diehtit man gallis sii leat, ja gos ja movt sii ellet. Eai beasa eamiálbmogatge dan guovddáš rollas mii lohkodat lea otná servvodagas, politihkas, hálddašeamis ja dutkamis.

Sammat ii leat nu dehálaš diehtit juste man gallis sápmelaččat leat. Muhto de goit lea dehálaš maiddái oažžut oidnosii maid eat beasa diehtit – nugo ovdamearkka dihte mii stuorámus sámesuohkan lea ja man stuora oassi sápmelaččain leat iešgudet ealáhusas.

3 Álbmotlohku lassána ollu, muhto movt dat juohkása?

Paul Inge Severeide, Ossodatjodiheadji, Statistihkkalaš guovddášdoaimmahat

Čoahkkáigeassu

Olmmošlohku Norggas meattildii 5 miljovna ássái loahpageahčen njukčamánu 2012is. Leat vásihan earenoamáš ollu lassáneami daid mánemus jagiid. Dušše 2011is lassánii olmmošlohku 65 500 persovnnain. Dat lea stuorimus lohku go goassege lea leamaš daid ollislašloguid ektui, mii mearkkaša ahte olmmošlohku lassánii 1,3 proseanttain.

Artihkkalis geahččat lagabui dien lassáneami ja geahččat earenoamážiid movt dat lea juohkásan geográfalaččat, ja makkár diŋggat lassáneamis sáhttet váikkuhan daid iešguđetge guovlluide iešguđetge áiggis. Leat earenoamážiid válljen geahččat ovdáneami dain davimus guovlluin.

Go obbalaččat geahččá, de lea álbmotlassáneami ektui riegádanbadjebáza njiedjan dan mánemus guovttilotjagis. Sisafárren lea dađistaga váikkuhan eanemusat olmmošlogu lassáneapmái. Sisafárren lassánii 2005 rájes ollu, go dalle lassánišgođii bargosisafárren. EEO riikkaid orrun- ja bargonjuolggádusat rivde ja dasa lassin šattai Eurohpas finánsaroassu, mat leat dagahan dan garra sisafárrema Norgii.

Olmmošlohku lea goitge eanemusat lassánan dain guovddáš guovlluin. Oslos ja Akershusas lassánii olmmošlohku lagabui 25 000 olbmuid dušše 2011is. Nubbe guovlu gos olmmošlohku lassánii garrasit lei Rogalánddas ja veahá Hordalánddas, gos Stavanger ja Bergen ledje bivnuheamos guovddáš báikki.

Maiddá davvin lea olmmošlohku lassánan. Oktasaš dan golmma Davvi-Norgga fylkkas lea ahte leat dat guovddáš gávpogat gos olmmošlohku vuosttažettiin lassána. Bådådjo, Tromsa ja Áltá leat váldobáikkid, mat geasuhit eanemus olbmuid ja dagahit ahte olmmošlohku bissu alladin. Dat seammás maid dagaha ahte boaittoeale báikkid muhtun muddui guorranit ja guovddáš báikkiide fas dovdomassii lassanit olbmot.

Jus geahčastit fylkadássái makkár suohkaniin lea olmmošlohku eanemusat ja unnimusat lassánan dan mañemus viđa jagis, de oaidnit čielga geográfalaš erohusaid. Dan 34 suohkanis, gos olmmošlohku lassánii 10 proseantain dahje eambbo, dain gávdnat 21 suohkana dahje birrasiid 60 proseanta dain guovddáš fylkkain nugo Oslos, Akershusas, Rogalánddas ja Hordalánddas. Dan 24 suohkanis gos olmmošlohku njiejai 5 proseanttain dahje eambbo, dain leat olles 75 proseanta, mat gullet dan golmma davimus fylkii. Go vuđoleabbot geahččat daid suohkaniid, de gávdnat demográfalaš erohusaid, mat dagahit hástalusaid boahhteáigái.

3.1 Álgu

Norggas gárte 5 miljovna ássii loahpageahčen njukčamánu 2012is. Dat lei odđa olahus Norgga olmmošlogu historjjas, ja lei 37 jagi áigi mañemus olahusa go Norggas šadde 4 miljovna ássi. Norggas lea olmmošlohku earenoamáš ollu lassánan daid mañemus jagiid, alla sisafárrema geažil. Alla riegadanlogut leat maid lasihan olmmošlogu. Olmmošlogu sturrodat mearriduvvo das man ollu riegádit ja jápmet olbmot, ja das man ollu fárrejit sisa dahje eret báikkis. Diet diñggat sáhttet rievddadit ollu áiggiid čađa, ja dasa váikkuhit iešgudetlágan dilálašvuodát nugo ekonomiiija, bargomárkan ja muđui servodatdilálašvuohhta. Geográfalaččat sáhttá maid ollu rievddadit. Muhtin báikái sáhttet lássánit olbmot ja muhtin earás fas unnot olbmot.

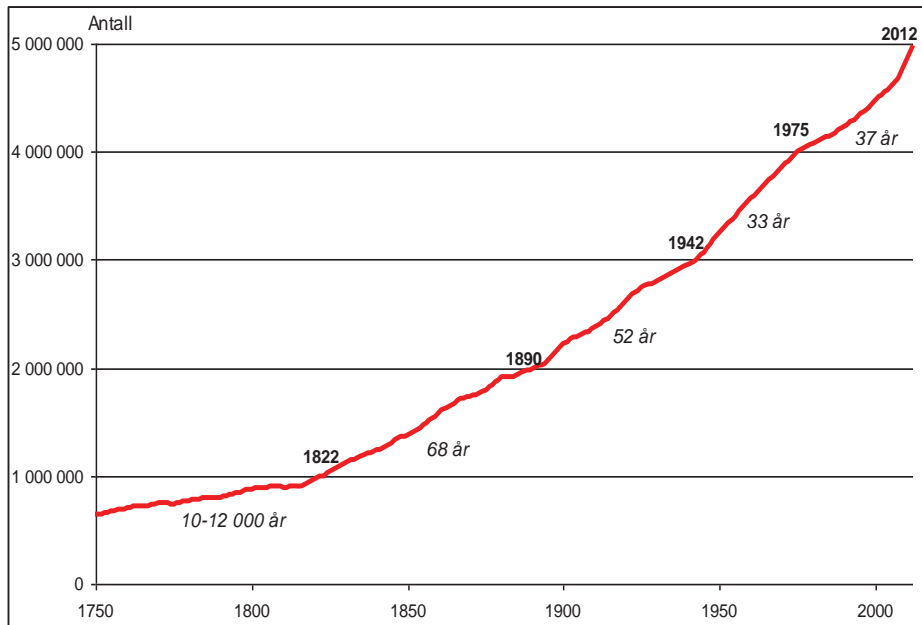
Dát artihkkal čajeha movt olmmošlohku Norggas lea ovdánan maññil soađi, mas earenoamážiid deattuhit dan golbma davimus fylkka. Váldoulbmilin lea čájehit makkár oasis leat eanemusat váikkuhan ovdaneapmái ja movt olmmošlogu lassáneapmi lea juohkásan geográfalaččat.

Olmmošloguovdáneapmi dain sámi guovlluin čilgejuvvui vuđolaččat ovttá artihkkalis “Sámi logut mitalit 3”. Dán artihkkalis in leat dan dihte guoskkahan sámi guovlluid, muhto loahpas kapihttalit leat muhtin válde govvosat ovddit artihkkalis ođasmáhtton ođđaseamos loguiguin. Dán artihkkala fertet obbalaččat geahččat jus galgat ipmirdit movt olmmošlohku ovdána. Dan dahkat go geahččat álbmotovdáneami sisriikkalaččat, guovlluid mielde ja sámi guovlluid ektui.

3.2 Norga stuorru

1665as ledje Norgga álbmogis 440 000 ássi, eatge mii olahan miljovna ássái ovdal go 1822is. Dan nuppi miljovna olaheimmet 68 jagi maññá, 1890is, dan goalmnáda ges 1942is, 52 jagi maññil. 1975as, 33 jagi maññil, olahii Norga 4 miljovna ássi, ja njukčamánu 2012is jovssaimet dan viđát miljovna.

Govva 3.1 Norgga álbmotlohku 1750-2012 ja man galle jagi golle ovdalگو ain rasttildii ain miljovnnain ássiin

Gáldu: Statistihkkalaš guovddášdoaimmahat (SGD)

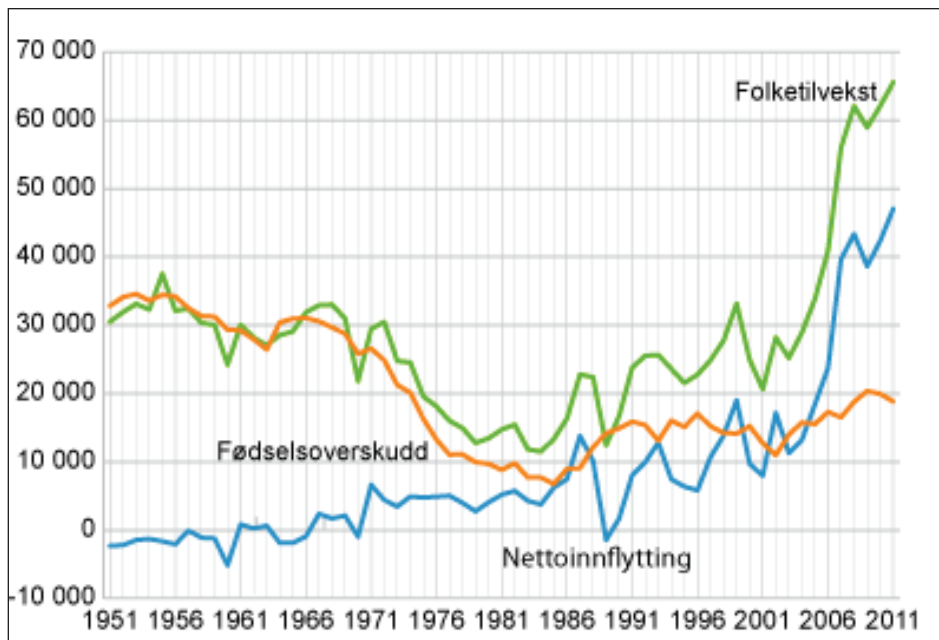
Olaheimmet 5 miljovna ássi jođáneappot go oktage dábálaš olmmoš ja áššedovdi lei vuordán. Nu mañjit go 2005as einnostii SGD iežaset olmmošlogu rehkenastimis ahte Norga olaha 5 miljovna ássi 2019is (váldomolssaektu). Vel dat alimus molssaektu olahit 5 miljovna ássi maid einnostuvvui easka 2015is. Dan odđa olmmošlogurehkenastimis (2012) leat dál dat odđa duohta rievdadusat čállon ja váldomolssaektu dan odđa modealla mielde olaha Norga 6 miljovna ássi 2029is, dušše 17 jagi mañjil go olaheimmet 5 miljovna ássi.

Norga lea earenoamáš stuora lassáneami vásihan daid mañemus jágiid. Dušše 2011is lassáneimmet 65 550 persovnnain. Dat lea historjjalaččat stuorimus lohku, go geahččat daidda ollislašloguide, mii mearkkaša ahte olmmošlohku lassánii 1,3 proseanttain. Eurohpas ledje dušše Durkkus ja Luxembourgas, gos proseanttaid mielde lassánedje eambbo olbmot go Norggas. Norgga álbmotlassáneapmi lea dál stuorit go muđui máilmmis. Máilmmi álbmot lassána dađistaga njozebut, mii dál lea dušše 1.1 proseanttain jagis. Norggas lassánit dál olbmot eambbo go Kiinnas, USAs, Lulli-Afrihkkas ja Brasilas. Go geahččat dan mañemus viđajagi áigodaga (2007-2011), de lassánii Norgga olmmošlohku 305 000 persovnnain dahje 6,5 proseanttain. Dat ovddit viđajagi áigodagas (2002-2006) lassánii olmmošlohku 157 000 persovnnain dahje 3,5 proseanttain.

Olmmošlogu lassáneapmi lea boadus das man ollu riegadit ja jápmet olbmot, ja das man ollu fárrejit báikái dahje eret báikkis. Eambbo konkrehtalaččat mearriduvvo olmmošlohku riegádanbadjebahcaga ektui (man ollu leat riegádan,

das geassit eret dan man ollu leat jápmán) ja nettosisafárrema ektui (sisafárren logus geassit eret olggosfárrenlogu). Historjjálaččat leat diet oasit rievddadan ollu. 1866-1933 áigodagas lei Norga riika, gos olbmot fárrejedje eret. Álggugeahčen 1880 jagiin lei olggosfárren nu stuoris ahte olmmošlohku njiejai veahá. 1882is olggosfárrejedje lagabui 29 000 olbmo, mii lea alimus lohku goassege. Riegádanbadjebaza lei dattege dan made stuoris, ahte jus eat geahča dien guovtti jahkái, de lei mis goitge olmmošlogu lassáneapmi.

Govva 3.2 Riegádanbadjebaza, nettosisafárren ja álbmotlassáneapmi. Olles riikkas 1951-2011.

Gáldu: Statistihkkalaš guovddášdoaimmahat

1950 logu rájes gitta 1970 logu radjái lei sisafárren ja olggosfárren seamma dásis, nu ahte nettosisafárremis ii lean nu ollu dadjamuš álbmotlassáneapmái. Olles dien áigodagas lei mis alla riegádanbadjebaza, birrasiid 30 000 olbmui, mii dasto sihkarastii jeavddalaš álbmotlassáneami. Álggugeahčen 1970-logu rievdagodii diet. Sisafárren lassánii eambo go olggosfárren ja riegádanbadjebaza njiejai. Veahá spiehkastagain loahpageahčen 1980-logu, lea sisafárren leamaš eambo go olggosfárren olles áigodagas. Riegádanbadjebaza njiejai 30 000 ássis 1950- ja 1960-logus gitta birrasiid 10 000 ja 20 000 ássái 1975as.

2005as lassánii sisafárren, go bargosisafárren duođas lassánii. EEO riikkaid orrun- ja bargonjuolggádušat rivde ja dasa lassin šattai Eurohpas finánsaroassu, mat leat dagahan dan garra sisafárrema Norgii. Leat earenoamážiid daid odđa

EO riikkaid olbmot, geat leat lasihan sisafárrema. Bealli dain EO riikkaid sisafárrejdjiin 2011is bohte Polenis ja Litauenis.

Oktiibuot lea nettosisafárren dan mañemus viđajagi áigodagas leamaš 211 000 persovnnain. Dat lea sulli seamma ollu go nettosisafárren lea leamaš daid ovddit 23 jagis, namalassii 1984 rájes gitta 2006 radjái, ja eambo go golmmageardániid eambo go 17 jagi das ovdal fas (namalassii 1967 rájes gitta 1983 radjái).

Nugo namuhuvvon de lea riegádanbadjebaza leamaš 10 000 ja 20 000 olbmo gaskkas jahkásaččat dan mañemus 35 jagis. Jus ii geahča sisa- ja olggosfárremii, de čájeha dát ahte váldá gaskal 50 ja 100 jagi ovdalgo álbmot lassána miljovnnain. Jus ii livčče sisafárren Norgii, de livččii Norgga álbmogis 2012is leamaš birrasiid 4,4 miljovna ássi.

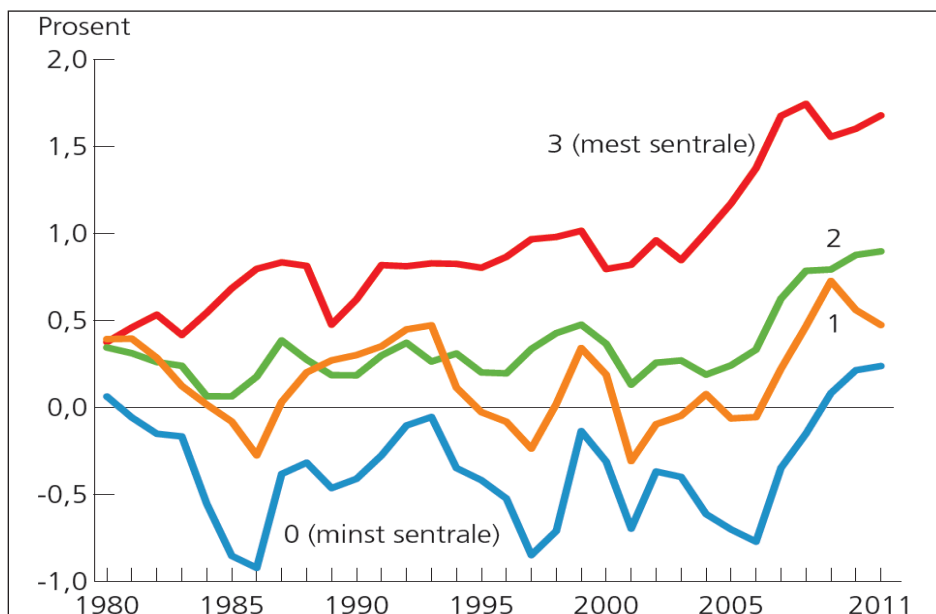
3.3 Álbmotlassáneapmi juohke sajis?

Na movt dastto juohkása dat álbmotlassáneapmi? Daguha go diet ovdáneapmi eambo sentraliserema vai juohkása go lassáneapmi jeavddalaččat miehtá riikka, nu ahte guovlluin ja suohkaniin lassána olmmošlohku?

Dan mañemus guovttilot jagis lea riegádeamilassáneapmi obbalaččat unnon. Sisafárren lea dađistaga eanemusat váikkuhan olmmošlogu lassáneapmái. 2011 logut čájehit ahte 203 suohkanis lei riegádanvuolláibaza. Dat alla sisafárren daguhii ahte 100 dain suohkaniin goitge lassánedje olbmot. Oktiibuot ledje 311 suohkana, main lassánedje olbmot 2011is.

Olmmošlohku lea goitge eanemusat lassánan dain guovddáš guovlluin. Oslos ja Akershusas lassánii olmmošlohku lagabui 25 000 olbmuin dušše 2011is. Nubbe guovlu gos olmmošlohku lassánii garrasit lei Rogalánddas ja veahá Hordalánddas, gos Stavanger ja Bergen ledje bivnuheamos guovddáš báikkít. Maiddái davvin gávdnat guovlluid gos olmmošlohku lassánii 2011is. Bådåddjos, Tromssas ja Álttás lassánii olmmošlohku 1,2, 1,3 ja 1,1 proseanttain. Dasa lassin ledje 2011is 18 suohkana dan golmma davimus fylkkas, gos olmmošlohku lassánii badjel 1 proseanttain. 12 dain suohkaniin livčče olmmošlohku njiedjan, jus ii livčče leamaš positiiva nettosisafárren.

Govva3. 3 Álbmotlassáneapmi suohkana guovddášgráda ektui 1980-2011. Proseantaid mielde

Gáldu: Statistihkkalaš guovddášdoaimmahat

Govva 3 čájeha ovdáneami suohkaniid guovddášgráda ektui. Dás leat suohkanat juhkkon njealji guovddášgráda ektui, mas 0 lea unnimus guovddáš suohkan ja 3 lea eanemus guovddáš suohkan (geahča sierra rámma). Nugo oaidnit de leat eanemus guovddáš suohkaniin leamaš eanemus lassáneapmi olles áigodagas 1980 rájes. 2011is lassánii olmmošlohku dain eanemus guovddáš suohkaniin 1,7 proseanttain, ja unnimis guovddáš suohkaniin ii lassánan olmmošlohku eará go 0,2 proseanttain. Goitge lei 2010 dat jahki go olmmošlohku lassánii eanemusat dain unnimus guovddáš suohkaniin 1980 rájes. Sivvan dasa lea dat stuora sisafárren, mii váikkuha álbmotovdáneapmái measta buot suohkaniin miehtá riika. Jus ii livčče sihke sisa- ja olggosfárren riikkas, de livčče olmmošlohku njiedjan 0,8 proseanttain dain unnimus guovddáš suohkaniin. Maiddái dain eará suohkanjoavkkuin livčče arvat unnit lassánan olmmošlohku, jus ii livčče sisa- ja olggosfárren leamaš. Dat eanemus guovddáš suohkanat livčče dalle lassánan dušše 0,7 proseanttain, iige 1,7 proseanttain.

Guovddášvuohta: Čilge suohkana geográfalaš sajádaga, go geahččá čoahkkebáikkiid iešguđet sturrodagaid ektui. Go galgá čilget makkár vejolašvuođat ovttá suohkana álbmogis leat mannat bargomátkkiide ovttá dahje mángga čoahkkebáikái vissis áigemeari sisa, de leat juohkán suohkaniid njealji guovddášdássái, mas 0 lea unnimus guovddázis ja 3 lea eanemus guovddáš suohkan.

3.4 Eambo lassáneami sivaid birra

Riegádanbadjebáza

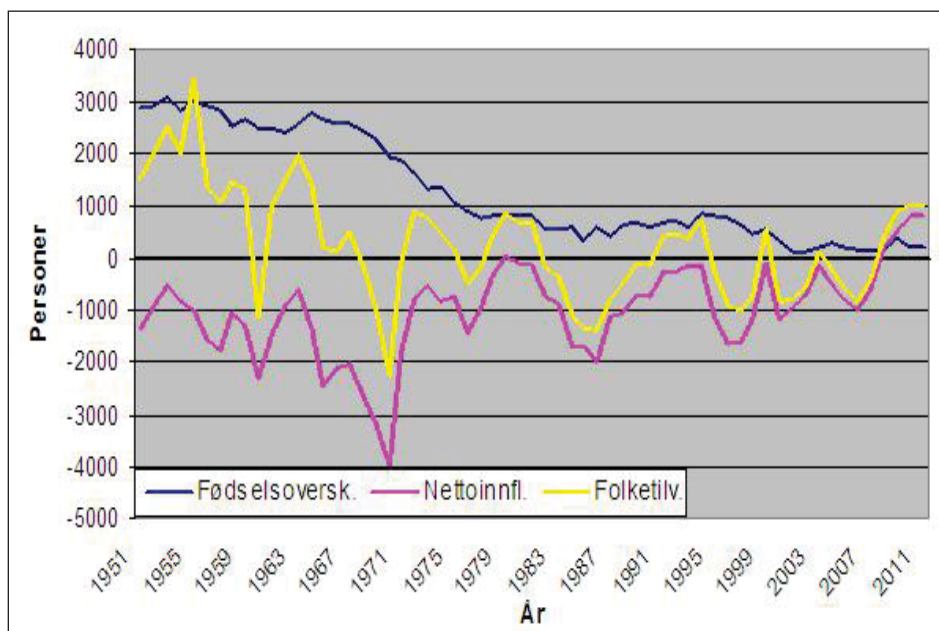
Man ollu riegádit ja jápmet olbmot lea dehálaš oassi álbmotlassáneapmái. Sisriikkalaččat lea riegádanbadjebáza, nugo ovdalis namuhuvvon, njiedjan 1970-logu rájes, birrasiid 30 000 ássis gitta gaskal 10 000-20 000 ássái. Sivvan dasa lea go mánát eai riegádan nu ollu. Dat man galle máná juohke nissonis leat njiejai sakka 1970- ja 80-logus. 1950- ja 60-logus ledje 3,0 máná juohke nissonis gitta 1,66 mánái 1983-84, goas lei dat unnimus lohku. Lohku lea lassánan veahá 1990-2000-loguin, muhto lea guhkin eret dan dásis mii lei ovdal 1970. 2011is riegádedje 1,88 máná juohke nissona nammii.

Šattolašvuoda čoaikkáigeassu (samlet fruktbarhet (SFT)): Ahkáiguoski šattolašvuoda mearri lea 15-49 jagi. Dan sáhtá dulkot dainna lágiin ahte man ollu mánáid juohke nissonolmmoš gaskamearálaččat riegádahtta, muhto de eaktuda ahte nissoniid šattolašvuodta bissu ja eaige sii jáme. Vai álbmotlohku ii galgga njiedjat guhkit áigge vuollái, de ferte juohke nissonolbmos leat gaskamearálaččat eambo go 2,06-2,07 máná, jus ii geahča sisa- ja olggosfárren loguide.

Historjjálaččat leat eambo mánát riegádan boaittoealsuohkaniin go dain guovddáš suohkaniin. 1968-69is riegádedje Oslos gaskamearálaččat 2,0 máná juohke nissonolbmo nammii, seammás go Finnmárkkus riegádedje 3,4 máná, mii lei stuorimus lohku buot fylkkaid ektui Norggas. Daid mañit jagiid lea diet erohus unnon ja boaittoealbáikkiin ii leat šat nu alla riegádemiid lohku guovddáš guovlluid ektui. 2011is riegádedje Finnmárkkus 1,89 máná juohke nissona nammii, seammás go Oslos lei diet lohku 1,78 máná.

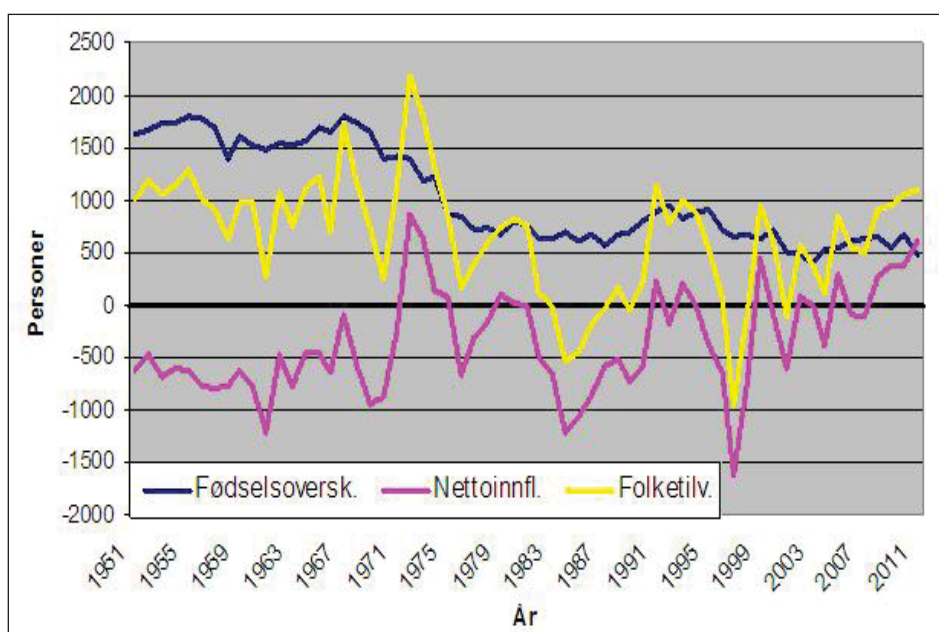
Riegádanbadjebaza boaittoeal guovlluin lea dábálaččat leamaš dat mii lea sihkkarastan dássedis álbmotovdáneami. Nugo govvosat dás vuollelis čájehit, de leat riegádanbadjebaza leamaš hui nanus buot dain Davvi-Norgga fylkkain dan guovtti vuosttaš logi jagiid mañnil soadi. Lei hui dárbbášlaš doalahit olmmošlogu badjin, go nugo govvosat čájehit de lei buot golmma fylkkas negatiiva nettosisafárren miehtá 1950- ja 60-loguin. Diet olggosfárren jotkkii, muhto de ledje sturorit variašuvnnat. Seammás njiejai riegádanbadjebaza, muhto badjánii fas veaháš 1990 logus. Dat historjjálaš ovtastumit gaskal nettosisafárrema ja riegádanbadjebáhčaga dáhpáhuvve 2008is Nordlánddas, 2010 Finnmárkkus ja 2011is Tromssas. Oktiibuot dan golmma fylkkas 2011is lei nettosisafárren beali eambo go riegádanbadjebaza (14-827).

Govva 3.4 Álbmothivvodat oddajagimánu 1. beavvi ja rievdadusat dan jagi. Nordlándá 1951- 2011

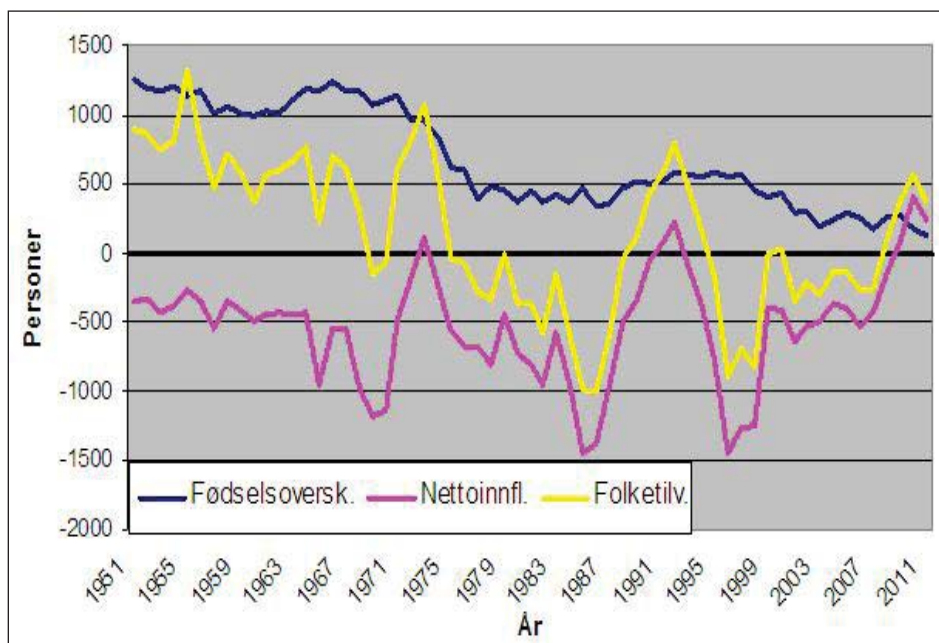
Gáldu: Statistihkkalaš guovddášdoaimmahat

Govva 3.5 Álbmothivvodat oddajagimánu 1. beavvi ja rievdadusat dan jagi. Romsa 1951-2011

Gáldu: Statistihkkalaš guovddášdoaimmahat

Govva 3.6 Álbmothivvodat oddajagimánu 1. beaivvi ja rievdadusat dan jagi. Finnmárku 1951-2011

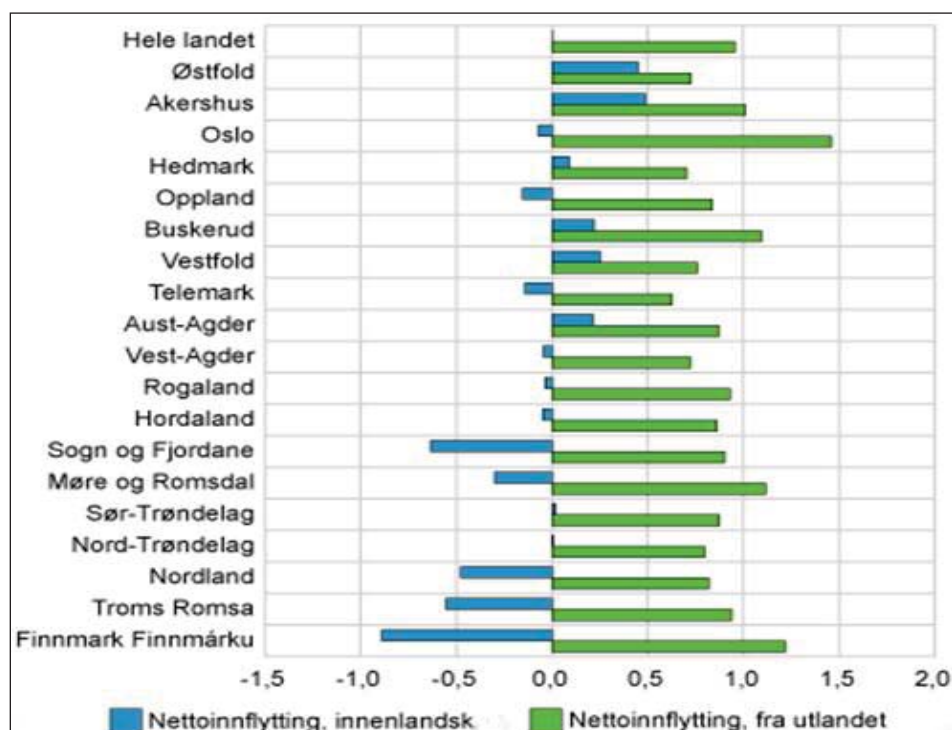

Gáldu: Statistikkalaš guovddášdoaimmahat

Fárren

Nettosisafárren muhtin fylkii dahje suohkanii lea sorjavaš guovtti oassái, namalassii sisriikkalašfárremii ja fárremii sihke riikii ja olggos riikkas. Govva dás vuollelis čájeha buot fylkkain fárrema sisa riikii ja olggos riikkas 2011is. Oaidnit ahte dan golmma davimus fylkii eai fárren nu ollu sisriikkalaččat, go dat vuoittahalle fárrema dáfus. Go geahččá olmmošlogu ektui, de lea Finnmárku dat mii vuoittahallá eanemusat sisriikkalaš fárrema dáfus eará fylkkaid ektui. Diet jeavdašuvvá go lea stuora nettosisafárren olgoriikkas, mii dagahii ahte fylkkat bisso plussá bealde. Maiddái Sogn ja Fjordane ja Møre ja Romsdal fylkkain fárrejedje olbmot eará fylkkaide, muhto alla sisafárren olgoriikkas doalahii olmmošlogu dásseidin dain fylkkain. Lea imáš go Oslos maid lea veahá sisriikkalaš fárrentáhpá, muhto doppe lea nettosisafárren nu stuoris ahte doppe lassána goitge álbmot ollu. Akershusas ja Østfoldas, gos lea oanehis mátki Osloi, doppe lea alimus sisriikkalaš nettosisafárren. Akershusas lei maid alla sisafárren olgoriikkas, nu ahte doppe lassánii olmmošlohku eanemusat 2011is.

Govva 3.7 Nettosisafárren. Sisriikkalaččat ja olgoriikkas Norgii proseanttaid mielde álbmoga ektui. 2011

Gáldu: Statistihkkalaš guovddášdoaimmahat

Jus geahččat dán suohkandásis, de lei 253 suohkanis fárrenvuolláibáza eará suohkániid ektui 2011is. Dain 26 suohkanis, main lei táhpa eambo go 2 proseanta, ledje bealli Davvi-Norgga suohkanat, earret eará nu stuora suohkanis go Čáhcesullos. Alla olgoriika sisafárren veahkehii daid suohkániid, nu ahte loahpas eai lean go 114 suohkana, main olmmošlohku njiejai, maŋŋil go buot lassánanoasit ledje čohkkejuvvon. Dan 114 suohkanis ledje 40 suohkana, dahje 35 proseanta, gullevačča Davvi-Norgii.

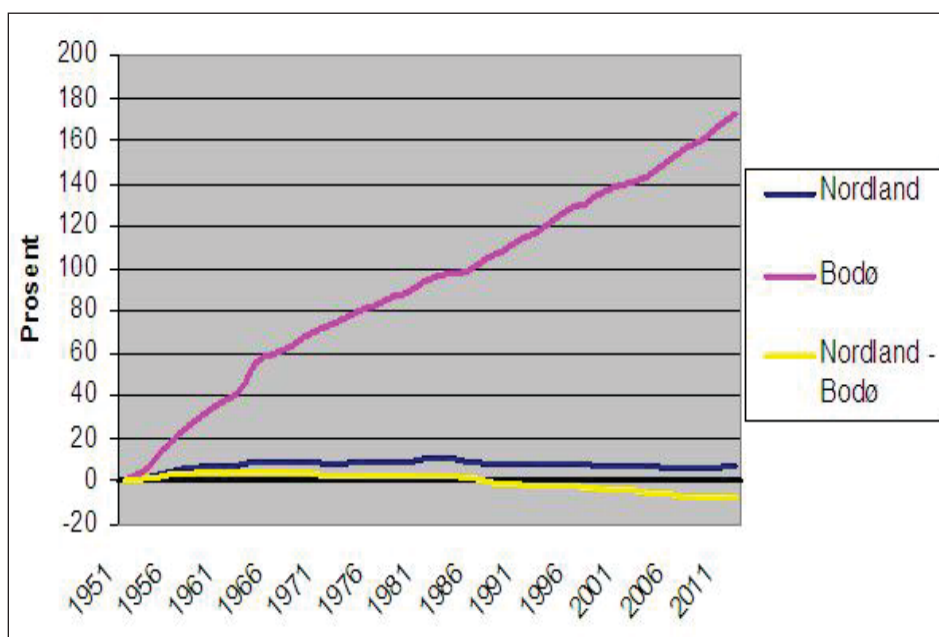
Maŋŋil soađi lea dan golmma davimus fylkkas váldotendeansa leamaš ahte olbmot fárrejit Lulli-Norgga fylkkaide. Daid gerddiid go fylkkain lea leamaš posiitiiva nettosisafárren lea go olgoriikkas leat fárren fylkkaide, mii earenoamážiid lea dáhpáhuvvain dan maŋemus golmma jagis. Earret dan de lei muhtin jagiid 1970-logus go sisriikkalaš fárrentáhpa šattai vuoitun mottiin čuđiin persovnnain. Tromsa sierrana veahá duon guovtti fylkka ektui, go doppe lea máŋga jagi dagahan sisriikkalaš fárren ahte olmmošlohku lassánii. Tromssa universitehta, mii álggahuvvui 1972is, lei várra dat mii lasihii fárrema muhtin jagiid 1970-logus. Tromssas lea maid golbma jagi lassánan sisriikkalaš fárren 1990-logus (1991, 1993 ja 1992). Finnmarkkui lea golbma jagi lassánan sisriikkalaš fárren (1973, 1991 ja 1992), ja Nordlánddas ges lea leamaš dat seamma dušše ovtta jagi maŋŋil soađi (1979).

3.5 Sentraliseren davvin

Dán oasis galgat geahččat lassánankomponenttaid čoahkis ja čájehit gova makkár álbmotovdáneapmi lea leamaš dan golmma davimus fylkkas 1950-logu rájes, mas earenoamážiid geahččat variašuvnnaid fylkkaid siskkobealde.

Dušše Tromssas lea olmmošlohku jeavddalaččat lassánan maŋŋil soađi ja 2012is lea alimus olmmošlohku mii goassege lea leamaš. Nordlánddas lei alimus olmmošlohku 1982is, ja Finnmárku alimus olmmošlogu gávdnat 1975as, dalle go Norgga olmmošlohku olahii njeallje miljovna ássi.

Govva 3.8 Álbmotlassáneapmi Nordlánddas ja Bådåddjos 1951-2012

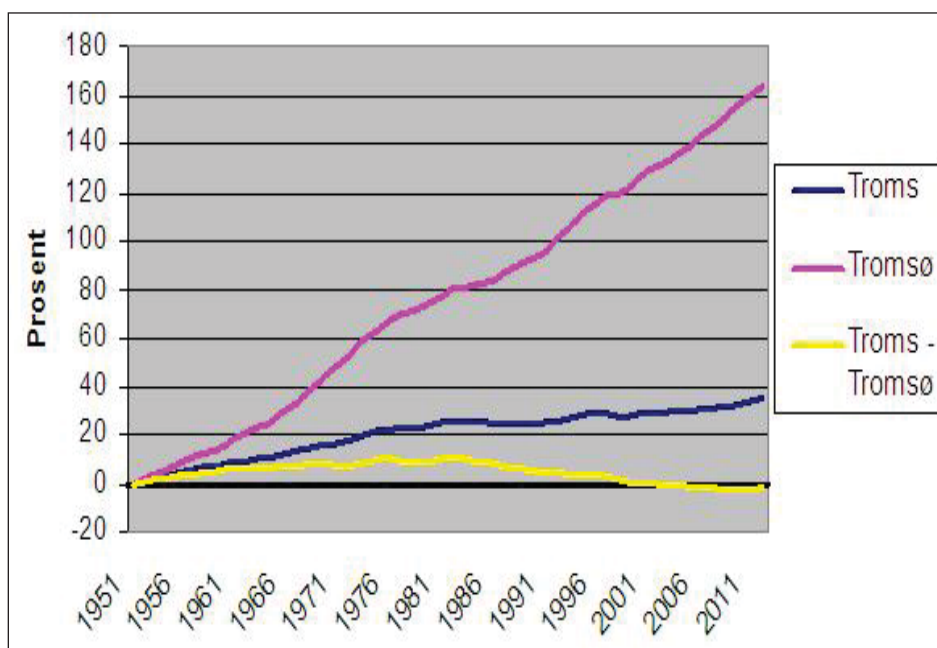

Gáldu: Statistihkkalaš guovddášdoaimmahat

Nordlánddas leat Bådåddjos eanemus ássi, gos leat 48 000 ássi. Gávpogis lea olmmošlohku sakka lassánan álggugeahčen 1950-logu rájes, go doppe lea measta golmmageardániid olmmošlohku lassánan. Dušše 2005as lea olmmošlohku lassánan 4000 ássiin, dahje 9 proseanttain, mii lea eambbo go olles riikkas lea gaskamearálaš lohku. Eará suohkanat fylkkas gos olmmošlohku lassánii 2012is ledje Brønnøy ja Suorta. Narvikas lea olmmošlohku bisson dássedin 18 500 ássiin dan maŋemus 25 jagi, muhto lea goitge sulli 1000 ássin vuollelis go buoremus jagi, mii lei 1974is. Maiddái Nordlánddas leat suohkanat, gos olmmošlohku lea dramáhtalaččat njiedjan. Vearrámusat lea Oarjelih

Bájjdáris (Gildeskål) ja Rødøyas, gos olmmošlohku lea njiedjan lagabui 60 proseanttain álggugeahčen 1950-logu rájes. Maiddái Bievakas, Báidáris, Vevelstadas, Hábmeris, Vegas, Dønna ja Bindalas lea olmmošlohku njiedjan birrasiid 50 proseanttain maññil daid buoremus jagiid.

Govva 3.9 Álbmotlassáneapmi Tromssas ja Tromssa gávpogis 1951-2012

Gáldu: Statistihkkalaš guovddášdoaimmahat

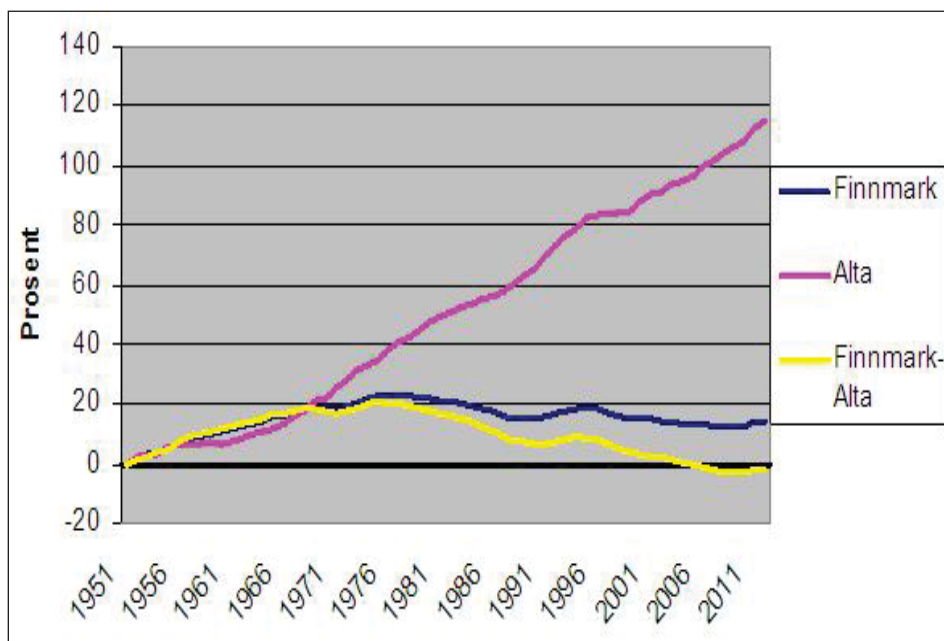
Tromssa hárrái lea Tromssa gávpot ovdasmanni álbmotovdáneami dáfus. Gávpogis leat 44 proseanta fylkka álbmogis. Nugo gávpot leat ovdánan ealáhusa, oahpahusa ja kultuvrra dáfus, de lea lunddolaš ahte Tromssa fylkkas lea jeavddalaččat olmmošlohku lassánan. Gávpogis lea olmmošlohku lassánan birrasiid 26 000 ássis, mii lei álggugeahčen 1950-logu (otná suohkanrájit biddjon vuodđun) gitta 70 000 ássái 2012is. Jus eat geahča Tromssa gávpogii, de livčče Tromssa fylkkas leamaš áibbas eará álbmotovdáneapmi. Alimus olmmošlohku lei gaskamuttos 1970-logus go dalle šadde doppe 100 000 ássi. Dan maññil leat fylkkas (earret Tromssa gávpoga) dađistaga unnon ássit, ja leat dál bas ládje 90 000 ássi. Áidna suohkan Tromssas, earret Tromssa gávpoga, mii olahii iežas alimus olmmošlogu 2012is lei Hárštá. Muhtin suohkaniin lea dramáhtalaččat njiedjan olmmošlohku, nugo ovdamearkka dihte Bjarkøyas, gos olmmošlohku lea njiedjan 64 proseantain maññil suohkanrievdadusa 1964is. Maiddái Ivvárstádihis, Doaskus, Návuoas, Divrrahis ja Rivttagis lea olmmošlohku njiedjan birrasiid 50 proseantain daid buoremus jagiid maññil.

Finnmárkkus lei dušše Áltá ja Hámárfeasta, gos olmmošlohku 2012is lei eanet go goassege ovdal. Áltá lea jeavddalaččat sturron ja doppe leat dál lagabui

10 000 ássi eambo go 1964is, dalle go Áltá ja Dálbmeluokta šattaiga oktan suohkaniin. Áltás lea olmmošlohku lassánan 9 proseantain 2005 rájes, ja lea de seamma dásis go Bådáddjo ja lea veahá eambo go gaskamearálaččat lea olles riikkas. Hámmárfeastas ii leat olmmošlohku lassánan nu ollu go Áltás, muhto lea mañnil go oktiičaskkui Sállannuriin 1991as lassánan 500 olbmui. Finnmárkkus leat muhtin suohkaniin, seamma ládje go dan guovtti Davvi-Norgga fylkkain, olmmošlohku njiedjan garrasit. Muosat ja Láhppi suohkaniin lea 1960-logu rájes, njiedjan olmmošlohku birrasiid 60 proseanttain, ja Várggain, Ákñoluovttas, Fálesnuoris, Davvesiiddas ja Bearralsvágis lea buohkain olmmošlohku njiedjan lagabui 50 proseanttain.

Govva 10 čájeha man ollu Áltás lea olmmošlohku lassánan 1951 rájes (115 proseanttain) ja movt muđui Finnmárkkus ges lea olmmošlohku njiedjan gaskamutto 1970-logu rájes. Áltá olmmošlogu lassáneapmi lea dagahan ahte Finnmárkku fylka lea muhtin muddui nagodan doalahit iežas olmmošlogu dan mañemus golbmalogi jagi.

Govva 3.10 Álbmotlassáneapmi Finnmárkkus ja Áltás 1951-2012

Gáldu: Statistihkkalaš guovddášdoaimmahat

Oktasaš dan golmma davimus fylkkas lea ahte leat dat guovddáš gávpogat, gos olmmošlohku vuosttázettiin lassána. Bådáddjo, Tromsa ja Áltá leat bivnnuhepmosat olbmuid gaskkas, ja doalahit fylkkaid olmmošlogu badjin, muhto seammás maid dagahit ahte boaittobeale báikkit muhtin muddui guorranit ja nu de maid šaddá čielga sentraliseren.

3.6 Ovdáneapmi vidá mañemus jagis – lassánan- ja njiedjansuohkanat

Álbmotovdáneapmi Norggas lea lassánan ollu daid mañemus jagiid. 2007 rájes lea olmmošlohku lassánan 6,5 proseanttain dahje lagabui 305 000 olbmui. Nugo ovdalis juo namuhuvvon de lea lassáneapmi liikká hui iešguđetlágán ja muhtin suohkaniin ja guovlluin lea olmmošlohku hui ollu njiedjan. Mii geahččat lagabui gos olmmošlohku lea eanemusat njiedjan ja gos eanemusat lea lassánan, ja geahččat makkár diŋggat leat váikkuhan eanemusat daidda rievdadusaide.

Dán áigodagas lea 34 suohkanis Norggas olmmošlohku lassánan 10 proseanttain dahje eambo. 24 suohkanis ges lea olmmošlohku njiedjan 5 proseanttain dahje eambo. Gos dasto daid suohkaniid gávdnat?

Lassánansuohkanat

Jus geahčestit vuos álggos daidda suohkaniidda, gos olmmošlohku lea lassánan, de leat 21 suohkana dahje birrasiid 60 proseanta gullevaččat guovddáš fylkkaide Oslos, Akershusas, Rogalánddas ja Hordalánddas. Dušše ovtta suohkana davábeal Troandima gávdnat dan joavkkus, ja dat lea Træna suohkan Nordlánddas. Træna suohkan lea unni, ja doppe leat unnit go 500 ássi, nu ahte muhtin logenare ássi doppe dagahit stuora rievdadusaid proseanttaid dáfus.

Suohkanat, gos eanemusat lassánit olbmot, daid gávdnat lahka Gardermoena. Ullensakeris, Sørumas, Åsas ja Gjerdrumas lea buohkain olmmošlohku lassánan eambo go 15 proseanttain. Bajimusas lea goitge muhtin Rogalándda suohkan, Rennesøy, gos olmmošlohku lea lassánan lagabui 25 proseanttain 2007 rájes. Rennesøyas ádjána diibmobeale vuodjit Stavangerii, mii lea guovlu mii lassána ollu sihke ekonomalaččat ja álbmoga dáfus. Maidái Klepp ja Sola leaba vuoitit, go doppe lea olmmošlohku lassánan badjel 15 proseanttain.

Lassánansuohkanat (lassáneapmi 10 proseantain dahje eambo):

<i>Østfold:</i>	Våler
<i>Akershus:</i>	Vestby, Ås, Sørum, Skedsmo, Gjerdrum, Ullensaker ja Eidsvoll
<i>Oslo:</i>	Oslo
<i>Buskerud:</i>	Drammen, Hole, Hemsedal ja Røyken
<i>Vestfolda:</i>	Sande
<i>Aust Agder:</i>	Froland
<i>Vest Agder:</i>	Søgne
<i>Rogalánda:</i>	Sandnes, Hå, Klepp, Time, Gjesdal, Sola, Finnøy ja Rennesøy
<i>Hordalánda:</i>	Os, Sund, Askøy, Meland ja Austrheim
<i>Møre/Romsdala:</i>	Ulstein, Skodje ja Giske
<i>Lulli Trøndelaga:</i>	Skaun
<i>Nordlánda:</i>	Træna

Njiedjansuohkanat

Dan 24 suohkanis, gos olmmošlohku lea njiedjan 5 proseantain dahje eambo, lea olles 75 proseanta dahje 18 suohkana dan golmma davimus fylkkas. Finnmárkkus ja Nordlánddas leat goappásge vihtta suohkana ja Romssas ges gávcci. Dušše guhtta suohkana lullelis Nordlándda leat mielde dán listtus. Lulimus suohkan lea Tokke Telemárkkus. Vearrámus dilli lea ges guovtti suohkanis Tromssas, namalassii Bjarkøyas ja Ivvárstádihis, gos 2007 rájes lea olmmošlohku njiedjan badjel 10 proseantain, mii lea áibbas nuppelágán go seamma áigodagas lei Rennesøyas, gos lassáneapmi lei 25 proseanta.

Njiedjansuohkanat (njiedjan 5 proseanttain dahje eambo)

<i>Telemárku:</i>	Tokke
<i>Hordalánda:</i>	Granvin ja Fedje
<i>Davvi Trøndelaga:</i>	Lierne, Røyrvik ja Fosnes
<i>Nordlánda:</i>	Bindal, Grane, Dielddanuorri, Flakstad ja Bievát
<i>Tromsa:</i>	Bjarkøy, Ivvárstádit, Rivttat, Divrrát, Doasku, Birgi, Ivgu ja Návuoatna
<i>Finnmárku:</i>	Várggat, Láhppi, Fálesnuorri, Muosat ja Bearralváhki

Mii daguha lassáneami ja njiedjama?

Jus geahččat dieid suohkaniid eambo vuđoleabbo, de gávdat beroštáhti erohusaid. Lassánansuohkaniin ii hirpmástuhtte go lea ollu sisriikkalaš sisafárren. Dasa lassin lea alla olgoriikka sisafárren. Go dien ovttastahtta alla riegádanbadjebáhcagiin, de lunddolaččat šaddá alla obbalaš lassáneapmi. Njiedjansuohkaniin lea ges juste nuppelágán dilli. Doppe lea ollu eretfárren eará suohkaniidda ja riegádanbadjebáza lea unnán. Daidda suohkaniidda lea

olgorikka sisafárren positiivvalaš ja veahkeha daid vai doppe olmmošlohku ii njieja ain eambo.

Tabealla 3.1 Álbmotovdáneapmi Oslos, lassánan- ja njiedjansuohkanat 2007 – 2012

	Lassánan-suohkanat		Njiedjan-suohkanat		Oslo	
	Galle	%	Galle	%	Galle	%
Olmmošlohku 1.1. 2007	466 768		33 686		548 617	
Riegádan	17 544	3,8	-1 027	-3,0	27 922	5,1
Nettofárren sisriikkalaččat	19 260	4,1	-1 941	-5,8	-2 143	-0,4
Nettosisafárren olgoriikkas	24 026	5,1	820	2,4	39 363	7,2
Lassáneami supmi 2007-2012	60 830	13,0	-2 148	-6,4	65 142	11,9

Gáldu: Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

Tabealla 1 čájeha movt dat lassáneapmi ja njiedjan juohkása eambo konkrehtalaččat daid iešguđetge osiin. Mii oaidnit ahte lea dat sisriikkalaš fárrentáhpa mii eanemusat njiejaha olmmošlogu dan 24 suohkanis, gos dat njiedjá eanemusat. Oktiibuot másse dat suohkanat lagabui 6 proseanta álbmogis dien vuogi mielde. Go unnán riegádit mánát, dat njiejaha vel 3 proseanta olmmošlogus, muhto go olgoriikkas sisafárrejit olbmot, de gádju dat veahá dili ja ahte táhpa oktiibuot ii šatta eará go 6,4 proseanta. De lea lunddolaš jearrat leago dat olgoriikka nettosisafárren dáidda boaittobeale suohkaniidda, mii ovddasta dássedis sisafárrema. Lea ollu mii čujuha dan guvlui ahte nu ii leat, go oassi dan sisafárrenbadjebáhčagis maid oaidnit ovttá jagis, šaddá muhtin jagiid maŋŋil fas sisriikkalaš fárrentáhpan.

Lassánansuohkaniin čujuhit buot oasit seamma guvlui. Eanemus ávki lea olgoriika sisafárremis, muhto suohkaniin lea maid čielga fárrenvuoitu, go eará suohkaniin fárrejit olbmot dohko ja go lea alla riegádanbadjebáza. Diet dagaha oktiibuot 13 proseanta álbmotlassáneami dan viđa maŋemus jagis, mii lea juohke dáfus hui alla lohku.

Oslo lea okta dain lassánansuohkaniin, muhto lea sirrejuvvon dán tabeallas go lea nu stuoris, go dat váikkuha nu ollu dan joavkku bohtosiidda ja go lea veahá earálágán daid eará suohkaniid ektui. Oslos lea hui ollu lassánan olmmošlohku, lagabui 12 proseantain. Doppe lea riegádanbadjebáza ja lea alla olgoriikka

sisafárren lohku, mii dagaha ahte olmmošlohku lassána. Sisriikkalašfárrenbalánsa lea veahá negatiivvalaš, mii sirre suohkana eará suohkaniid ektui dán joavkkus. Sivvan dasa go olbmot fárrejit ránnjásuohkaniidda orrut ja baicca johtit bargui Osloi, sáhtta leat go Oslos váilot ásodagat ja go dat leat nu divrasat.

Ahki ja sohka-bealli

Dan guovtti joavkkus leat goabbatlágán ahkejoavkkut. Lassánansuohkaniin leat eanas nuorat olbmot. Nuorra rávisolbmot (16-44 jahkásaččat) leat birrasiid 45 proseanta lassánansuohkaniin ja 31 proseanta ges dain njiedjansuohkaniin. Nuppe dáfus leat boaresolbmot (67+) dain suohkaniin fas beali eambo, go buohtastahtta lassánansuohkaniiguin. Go lea nie heajos fárrenbalánsa daid mañemus logi jagiid leamaš, de ii hirpmástuhtte go ahkejuohkáseapmi ii leat nu vuogas dain njiedjansuohkaniin.

Tabella 3.2 Ahkejuohkáseapmi dan guovtti suohkanjoavkkuin 2012

	Lassánansuohkanat		Njiedjansuohkanat	
	Galle	Proseanta	Galle	Proseanta
Oktiibuot	1 141 046		31 519	
0- 6	110 941	9,7	1 874	5,9
7-15	117 746	10,3	3 305	10,5
16-44	507 149	44,4	9 732	30,9
45-66	284 932	25,0	10 036	31,8
67+	120 278	10,5	6 572	20,9

Gáldu: Statistihkkalaš guovddášdoaimmahat

Maiddái sohka-bealliin lea erohus dan guovtti joavkkus. Lassánansuohkaniin leat eambo nissonolbmot go dain eará suohkaniin, 49,9 proseanta, 48,7 proseanta vuostá. Jus geahččat lagabui ovttá dingga mii váikkuha riegádanbadjábahcagii, namalassii man ollu nissonolbmot leat mánnáoažžun agis, 15-49 jahkásaččat, de oaidnit čielga erohusa. Lassánansuohkaniin lea dat oassi 25,6 proseanta ja njiedjansuohkaniin ges lea 18,4 proseanta.

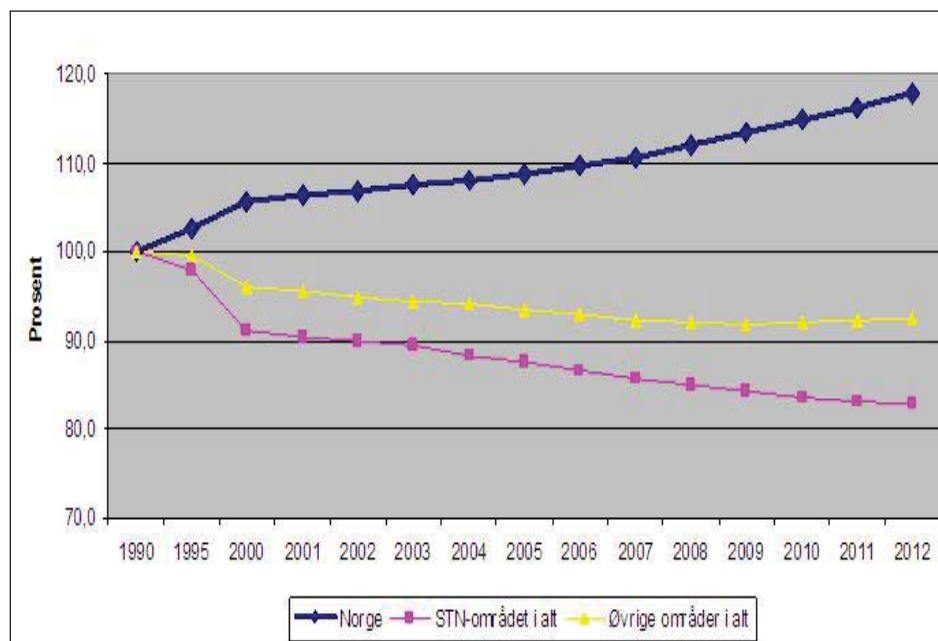
Diet govva maid dat logut čájehit ii leat beare buorre boaitto-beale suohkaniidda. Nugo maiddái Rustada artihkkal 2010is (Sámi logut mitalit 3) čájeha, de lea álbmot boarásmuovvame ja dat oassi nissonolbmui, geat leat mánáid riegádáhttin agis, leat njiedjame. Olgoriikka sisafárren váikkuha

positiivvalaččat, muhto dat lea eahpesihkkaris fáktor, mii sáhtta ollu rievddadit ja mas lea rádjji man ollu sáhtta veahkehit dasa, vai šaddá dássedis álbmotvdáneapmi. Dakkár dili mekanismaid duogábeallái čatnasit dávjá dasa ahte bargosajit nohket ja ahte bargosájit eai lassán. Diet mielddisbukta ahte nuorat rávisolbmot fárrejit eret báikkis, ja nuorat eai fárre šat ruovttoluotta ruovttubáikái. Sii fertejit gávdat barggu eará báikkiin, ja boarrasit bargoveahka ges bissu bargguin mat sis leat, dassáži go mannet ealáhahkii. Nuorra rávisolbmot mearkkašit maid dan ahte de riegádit unnit mánat suohkanis, seammás go ollu boaresolbmuid lohku dagaha eambo jápmimiid. Diet unnida olmmošlogu lassáneami, mii mearkkaša ahte fertejit heaittihit eambo bargosajiid, go ovdamearkka dihte mánáidgárddiid ja skuvllaid fertejit heaittihit dahje unnidit bargoveaga.

3.7 Álbmotvdáneapmi sámi guovlluin

Loahpas áigut geahččat makkár lea álbmotvdáneapmi leamaš dábálaš sámi guovlluin. Dien birra lea vuđolaččat čilgejuvvon “Sámi logut mitalit 3”, nu ahte dás geahččat dušše movt dan mañemus guovtti jagis lea ovdánan. “Sámi logut mitalit 3” čilgejuvvui movt ovdáneapmi lei 1990 rájes. Dan čoahkkáigeassu lei ahte sami guovlluin njejai olmmošlohku eambo go dain eará guovlluin davvelis Sáltođuoddara, go dat stuorimus gávpogat eai lohkon mielde. Go geahčai olles riikka ektui, de lei erohus dramáhatalaš stuoris, go muđui riikkas lassánii olmmošlohku 15 proseantain 20 jagi áigodagas, seammás go sámi guovlluin njejai olmmošlohku 16 proseantain seamma áigodagas.

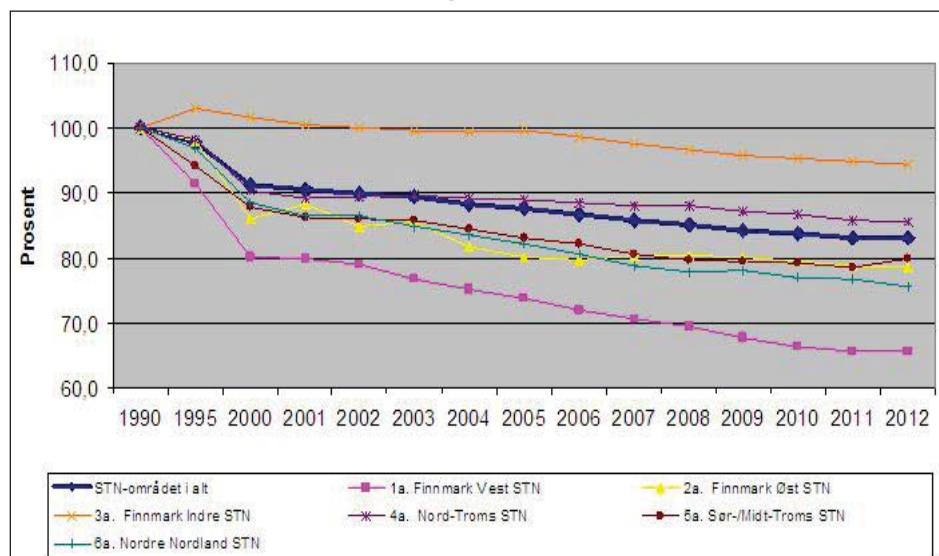
Govva 3.11 Indekserejuvvon olmmošlohku, mii vuodđuduvvo 1990 dieđuide. Váldolistu

Gáldu: Statistihkkalaš guovddášdoaimmahat

Govva 12 čájeha ahte tendeara mii lea leamaš 1990 rájes gitta 2009/2010 radjái joatká ain 2010is ja 2011is, vaikko riika dásis lea olmmošlohku lassánan earenoamáš ollu. Dan guovtti mañemus jagi olmmošlogu njiedjan ii leat goitge nu stuoris, go de leat dan mađe ollu sisafárren olgoriikkas, mii lea bissehan olmmošlogu njiedjama. Dat lea maid boadusin das go nu unnán leat riegádan mánát ja go olbmot leat fárren eará suohkaniidda. Dan guovtti mañemus jagis lea sámi guovlluin olmmošlohku njiedjan 0,9 proseantain. Dain eará guovlluin davábealde Sáltoduoddara lassánii olmmošlohku veaháš, ja de eai leat dat stuora gávpogat lohkon mielde. Ahke- ja sohka beallejuohkáseapmi ii diehtelas ge rievdan ná oanehis áigodagas, muhto vel guovtti jagis maid oaidnit sámi guovlluin dan tendearassa ahte leat unnit nissonolbmot ja boarrásit álbmot, juoga mii ain orru bissume. Ii vel alla sisafárren olgoriikkas ge leat rievdadan dien gova. Jus juohkit sámi guovlluid iešguđet regiovnnaide, de oaidnit govva 13, ahte lea dušše Lulli/Gaska Romsa gos olmmošlohku lea lassánan dan guovtti mañemus jagis. Mañnil go olmmošlohku lei veahá njiedjan, de lassánii 2011is olmmošlohku 105 olbmuin dan regiovnna. Lea alla olgoriikka sisafárren mii lea lasihan olmmošlogu guovllus. Regiovnna lei riegádanvuolláibáza ja sullii balánsa sisriikkalaš fárremis. Lea Skánit suohkan, gos 2011is lea eanemus lassánan olmmošlohku, 76 olbmuin dahje 2,6 proseantain.

Govva 3.12 Indekserejuvvon olmmošlohku, mii vuodđuduvvo 1990 dieđuide. Sámi guovllut

Gáldu: Statistikkalaš guovddášdoaimmahat

Stuorimus njiedjan dáhpáhuvai Davvi Nordlánddas. Doppe njiejai olmmošlohku 2 proseanttain guovtti jagi áigodagas. Eará guovlluin lea veaháš rievddadan 2010 rájes, muhto buohkat leat massán ássiid. Oarje-Finmmárkkus, gos sámi guovlluin lea olmmošlohku eanemusat njiedjan 1990 rájes, bisanii diet ovdáneapmi go doppe lei veahá lassáneapmi 0,1 proseanttain. Dieđusge die ii leat go áibbas moatti olbmos sáhka, muhto dien sáhtá dulkot ahte lea álgán ovdánit positiivvalaš guvlui.

3.8 Loahppa

Mii sáhttit duodaštit ahte Norggas lea olmmošlohku garrasit lassánan daid mañemus jagiid. Man ollu dat lea lassánan lea hirpmástuhtán eatnasiid. Lea váttis einnostit boahpteáiggi, go dan lea SGD vásihan go leat einnostan movt álbmot ovdána, muhto lea ollu mii čujuha dan guvlui ahte álbmot lassána vel muhtin jagiid. Sivvan dasa lea vuosttažettin dat stuora sisafárrenlohku. Dat ekonomalaš konjunktuvra sáhtá jorggihit ja dilli EEO guovllus sáhtá buorránit guhkit áigge vuollái. Dat fas váikkuha sisafárremii Norgii.

Muhtin eará mearka lea ahte lassáneapmi orru dakkár mii sentralisere. Olmmošlohku lassána eanemusat dain guovddáš guovlluin. Oslos ja Akershusas oktan Rogalánddain lea olmmošlohku eanemusat lassánan. Hordalánda ii leat nu guhkin dain eret. Maiddái davvin lassána olmmošlohku, muhto oktasaš dan golmma davimus fylkkas lea ahte leat dat guovddáš gávpogat gos olmmošlohku lassána. Boaittobealesuohkanat rahčet doalahit olmmošlogu badjin, ja ollu

suohkaniin lea olmmošlohku garrasit unnon daid mañemus jagiid. Jus geahččat ovdáneami davvi suohkaniin guhkit áigge badjel, de oaidnit ahte olmmošlohku lea eambo go beliin unnon. Dat lea dramáhtalaš rievdan, mii sáhtá dagahit ahte suohkaniidda šaddá váttisin doalahit guovddáš doaimmaid dohkalaš dásis, earret eará šaddá váttisin geasuhit oahppan bargiid. Seammás sáhtá dat fas váikkuhit ahte olbmot eai hálit fárret dakkár suohkaniidda gos nu lea.

Go guorahallat lagabui demográfalaš dili dain suohkaniin, de gávdnat bohtosiid mat eai leat beare buorit. Olmmošlogu njiedjan ii leat soaittahagas, muhto lea boadus guhkes áigge proseassas, mas olmmošlogu lassáneapmi ja riegádeamibadjebáza lea veahážiid mielde rievdan stuora badjebáhčagis gitta mearkašahti vuolláibáhčagii. Sisriikkalaš fárren rievddadda eambo guhkit áigge badjel, muhto dat lea leamaš negatiivvalaš dan logi mañemus jagis, mii fas nanne riegádanvuolláibahcaga beavttu. Demográfalaš oasis nugo sohkabealli ja ahki eai čuvvodahte dan dili. Álbmot lea boarásmuvvame ja dat oassi nissonolbmui geat leat mánnáoažžunagis leat njiedjame. Olgoriikka sisafárren lea veahkehan positiivvalaččat, muhto dat lea eahpesihkkaris fáktor mii sáhtá ollu rievddadit, ja das lea mearri man ollu sáhtá veahkehit dásedis álbmotovdáneapmái. Sámi guovlluid logut čájehit seamma tendeansa, vaikko daid mañemus jagiid lea olmmošlohku hui ollu lassánan rikka dásis. Dan guovtti mañemus jagi njiedjan ii leat goitge nu stuoressa, muhto sivean dasa lea go olgoriikka sisafárren goazasta olmmošlogu njiedjama. Lea veara čuovvut ovdáneami dárkilit dás ovddosguvlui. Sisafárren olgoriikkas čiegada mángga dáfus struktuvrralaš bonjuvuoda, mii sáhtá garrasit ruovttoluotta časkit jus olgoriikka sisafárren bisana.

Referánssat

Rustad, Øivind. Befolkningsutvikling i STN-området 1990-2010: Samiske tall forteller 3. Raporta/Rapport nr 1/2010

Andersen, Svanhild og Pettersen Torunn: Befolkningsutviklingen i samiske bosetningsområder – sentralisering og stabilitet. Samiske tall forteller 1. Raporta/Rapport nr 2/2008

Brunborg, Helge og Tønnessen, Marianne: Befolkningsutviklingen. Økonomiske analyser nr. 2/2012 Statistisk sentralbyrå

Smedbye, Per og Karlstad, Stig: Driftkostnader og skattegrunnlag – Virkninger av befolkningsvekst og befolkningsnedgang i kommunene. NIBR - rapport 2008:36

Sand, Steen, Carlsson og Nilsen: Langtidseffekter av omstillingsprogram. Rapport 2010:1. Steinkjer: Trøndelag Forskning og Utvikling AS.

Søbye, Espen: Utviklingen frem mot 5 millioner innbyggere. SSB magasinartikkel publisert mars 2012

Søbye, Espen: Historien bak aldrende befolkning. Samfunnspeilet nr. 2 2012

Brunborg, Texmon og Tønnessen: Befolkningsframskrivninger 2012-2100: Modell og forutsetninger. SSB magasinartikkel publisert 20.juni 2012

Juvkam, Sørli, Texmon: Demografisk utvikling i fem storbyer. NIBR – rapport 2010:16

Lystad, Laila Holmen: Folketilveksten nær tredoblet siden år 2000. Samfunnsspeilet nr. 5-6 2011

Høydahl, Even og Rustad Øivind: Befolkningsvekst, men ikke over alt. Samfunnsspeilet nr. 5-6 2009

4 Orrun- ja fárrentreanddat dáru- ja sámisuohkaniin 40 jagi áigodagas,go guoská barggahusaid ektui

Ann Ragnhild Broderstad Dutki, dr.med.,
Sámi dearvvašvuoda dutkanguovddázis, Servodatmedisiinna instituhtas,
Tromssa Universitehtas
Medisiinnalaš klinihkka, Davvi-Norgga Universitehtabuohcciviesus, Hárštas

Kjetil Sørli Seniora dutki
Norgga gávpot ja regiovnadutkama instituhtas / Norsk institutt for by og
regionforskning (NIBR)

Čoahkkáigeassu

Boaittobeale báikkiin fárret gávpogiidda lea dovddus ja lea fenoména mii lassána hui mángga boaittobeale suohkaniin. Fárret eret ruovttusuohkanis lea dávjá bistevaš ja dat ahte fárret fas ruovttoluotta ruovttubáikái lea juoga mii ii dáhpáhuvvá nu dávjá, earenoamážiid boaittobealesuohkaniidda davvin. Guhkit áiggi ektui dagaha eretfárren stuora servodatlaš váikkuhusaid unna boaittobeale báikkážiid servodahkii. Dan maŋemus 40 jagis leat ollugat fárren eret daid árbevirolaš sámi suohkaniin giliide ja gávpogiidda Norggas. Danne lea lassánan sámi ja mánggaetnalaš veahkadat, geat orrot dain Norgga gávpogiin.

Sámi dearvvašvuoda dutkanguovddáš lea fárrolaga Norgga gávpot- ja regiovnadutkama instituhtain (Norsk institutt for by og regionforskning (NIBR)) dahkan registtardutkama 2011-2012, mas guhkit áigge leat dutkan álbmoga mii leat eretfárren. Guorahallama vuodđu lea Našunála álbmotregisttar, gos leat buot Norgga álbmoga birra dieđut earret eará ássanbáikkiid, barggahusaid, fárremiid ja oahpuid ektui. Dan registtaris leat

dieđut 1964 rájes juo. Dutkit leat čuvvon mielde buot persovnnaid, geat leat bajasšaddan muhtin dihto suohkaniin, dan rájes go sii leat leamaš 15 jahkásaččat dassázii go 2008 ledje 33-57 jahkásaččat (dál 36-60 jahkásaččat). Dat lea oktiibuot 25 jahkebuolvva, geat leat riegádan áigodagas 1950-74.

Suohkanat, mat dán dutkamis leat mielde, leat välljejuvvon danne go dain orrot sihke sápmelaččat ja dáččat, oktiibuot 23 sámi-dáru suohkaniin Finnmárkkus davvin gitta Davvi-Trøndelágai lullin. Dieđut čearddalaš duogáža birra gávdnojit álbmotlohkamis 1970. Dasa lassin atne Dearvvašvuoda- ja birgenlágidutkama, maid Sámi dearvvašvuodadutkan guovddáš čađahii 2003-2004, duogáš duođaštussan, go galge välljet daid dihto suohkaniid.

Dutkamis ledje mielde oktiibuot 22997 nuora, main 11546 ledje bártni ja 11451 ledje nieidda. Sis lea juohke goalmát fárren ruovttusuohkanis eret ja leat bistevaččat orruoahčan gávpogiin, oktiibuot 8318 persovna (36%), main ledje 4489 nieidda ja 3829 bártni. Leat eambo nissonolbmo go dievdoolbmo, geat fárrejit gávpogiidda ja bisánit dohko, namalassii 39 proseanta nissonolbmui ja 33 proseanta dievdoolbmui. Leat eambo nuorra dievdoolbmot go boarrásit ahkejoavkkut, geat fárrejit gávpogiidda. Okta stuora oassi, 40 proseanta, fárrenrávnjnis boaittoealbáikkiin mannet lagamus gávpotguvlui. Buot gávpogiidda bohtet geográfalaččat lagamus boaittoeal guovlluin. 82 proseanta dievdoolbmui ja 81 proseanta nissonolbmui barget dahje leat barggahusas dain sámi-dáru guovlluin. Leat unnit dievdoolbmot, geat barget dain sámi-dáru guovlluin go muđui riikkas, muhto nissonolbmuid ektui ii leat erohus. Barggahusdássi rievddada dan čieža guovllus.

Eai leat nu oallugat dain sámi-dáru suohkaniin, geat johtet guhkes gaskkaid barggu geažil, go muđui dahket riikkas. Leat beali unnit nissonolbmot go dievdoolbmot, geat johtet guhkes gaskkaid barggu geažil, sihke min dutkamis ja muđui riikkas.

Bohtosat ,maid dán kapihttalit mitalit, leat oassin dutkama vuosttáš oasis “Gilis gávpogii”. Nuppi oasis dán iskkádeamis galgat geahččat makkár eallindilli lea olbmui, geat leat fárren giliin gávpogiidda. Dán oasi vuodđun galgá leat jearahallanskovvi, maid leat sádden sidjiide, geat leat fárren gillin gávpogiidda, ja lea plánejuvvon čađahuvvot čakčat 2012 – dálvi 2013.

4.1 Álgu

Álbmoga sturrodat lea sorjavaš mángga fáktorii, earret eará man ollu mánát riegeádit, man ollu jápmet olbmot, man ollu fárrejit báikkái dahje eret báikkis. Dan mañemus 20 – 30 jagis lea olmmošlohku hui ollu njiedjan mángga riddosuohkanis. Seammás go olmmošlohku lea lassánan gávpogiin, de lea boaittobealbáikkiin olmmošlohku njiedjan. Lea dovddus ášši ahte olbmot fárrejit boaittobealbáikkiin gávpogiidda ja lea maiddá juoga mii lassána mángga boaittobealsuohkaniin (1-3), ja mángga sájis maid lea dárbu dan dahkat go galgá háhkat oahpu ja barggu. Danne leat eanas nuorat olbmot álbmogis geat fárrejit. Fárren dagaha dávjá maid bistevas farrema eret suohkanis, ja ruovttoluotta fárren ii dáhpáhuvvá nu dávjá, earenoamážiid boaittobealsuohkaniidda davvin. Leat eambo nissonolbmot go dievdoolbmot (4) geat fárrejit, juoga mii daguha mánnáriegádeami ovdii, ja maiddá árbevirolašmáhtu viidasit fievrredeapmái, dain guoskevas servodagain. Guhkit áigái dagaha fárren servodatlaš konsekveanssaid ovttá unna giláža servodahkii.

Fárrenrávdnji gilážiin guovddáš báikkiide čuoheá maiddá gávpogiidda. Dan mañemus 40 jagis leat ollu olbmot fárren mángga árbevirolaš sámi suohkaniin stuorit báikkiide ja gávpogiidda Norggas. Danne leat Norgga gávpogiin hui ollu sápmelaččat ja mánggačearddalaš veahkádat. Muhto ii leat vejolaš jur juste dadjat man ollu lea dain eretfárrejeddiin dárú, sámi dahje seahkánan kultuvrralaš duogáš. Sámi álbmot gávpogiin leat oktiiláš joavku, go mángasis leat ruohttasat iešguđege boaittobealguvlui, geain lea mánggabealát kulturduogáš ja historja. Ovdal ii leat čadahuvvon makkarge eallindili iskkadeapmi eretfárren álbmoga ektui. Diekkár iskkadeamit leat váddásat, go ii leat álki identifiseret eretfárrejeddiid muđui juo stuora álbmotjoavkkus, mas leat mánga iešguđetlágán joavkku (5). Dieid sámi ja dárú suohkana fárrejeddiid sáhtá identifiseret, go čuovvu mángga jagi badjel álbmoga, geat leat boaittobealsuohkaniin eret, registtar guorahallama bokte .

Sámi dearvvašvuodadutkama guovddáš ja NIBR leaba 2011 čadahán obbalaš guorahallama makkár lea olbmuid fárrenminsttar boaittobealguovlluin gávpogiidda, gos leat sihke sápmelaččat ja dáččat (6). Ulbmiliin dainna lei gávnnahit man oallugat fárrejedje gávpogiidda 40 jagi áigodagas.

Dán artihkkalis áigut ovdanbidjat orrun- ja fárrendieđuid 23 suohkanis Davvi-Norggas, gos orrot sihke sápmelaččat ja dáččat, ja seammás geahččat man oallugat álbmogis leat barggahusain ja gos sii barget. Dieđut olbmuid čearddalaš duogážiid birra eai leat, go dakkár dieđut eai gávdno Nášunála álbmotregisttaris, mas mii váldit vuodá iežamet guorahallamiidda.

4.2 Doabačilgehus

Čuovvovaččat áigut vuos čilget muhtin doahpagiid, maid geavahit teavsttas (rámma 1).

<i>Registtarguorahallan</i>	Buot olbmot, geat orrot Norggas, leat registrerejuvvon mángga registtarii. Ovdamearkka dihte dakkár registtariin leat Nášunála álbmotregisttar, Riegádahttinregisttar, Borasdávdaregisttar, Oadjoregisttar jna. Dán artihkkala guorahallamis leat olbmuid birra dieđut, geat leat riegádan gaskal 1950 ja 1974, gos lea sin bajasšaddanbáiki ja gos lea sin orrunbáiki maŋŋil eallimis.
<i>Báikkiálbmot</i>	Dás oaivvildit fástaorruid, olbmuid, geat leat ruovttoluotta fárren ja siskkáldasfárrejeddjiid muhtin vissis guovllus.
<i>Fástaorru olbmot</i>	Dás oaivvildit olbmuid, geat eai leat goassege dieđihan iežaset fárren eret bajasšaddansuohkanis, maŋŋil go leat deavdán 15 jagi.
<i>Siskkáldasfárrejeddjít</i>	Dás oaivvildit olbmuid, geat leat fárren nuppi suohkanii seamma regiovnna siskkobealde.
<i>Eretfárrejeddji</i>	Dás oaivvildit olbmuid, geat leat fárren eret iežaset regiovnnas. Eretfárrejeddjiid gávdnat ovttá dan viđa joavkkus: muhtin gávpotjoavkkus, muhtin eará sámi-dáru suohkanis, muhtin eará suohkanis Davvi-Norggas, muhtin eará suohkanis Lulli-Norggas dahje juo olgoriikkas.
<i>Ruovttoluotta fárrejeddjít</i>	Dás oaivvildit olbmuid, geat leat fárren eret ja maŋŋil fas ruovttoluotta bajasšaddansuohkanii dan agi olbmuin, maid mii leat geahččan.
<i>Sisafárrejeddjít</i>	Dás oaivvildit olbmuid geat leat fárren muhtin regiovdnii ja gos ain orrot.
<i>Viidasitfárrejeddjít</i>	Dás oaivvildit olbmuid geat leat fárren muhtin boaittoealregiovdnii ja maŋŋil fas eret doppe. Viidasitfárrejeddjít ja sisafárrejeddjít leat buohkat, geat leat dieđihan fárrema muhtin regiovdnii maŋŋil go leat deavdán 15 jagi.
<i>Fárrenbalánsa</i>	Lea erohus gaskal bastevaš sisafárrema ja bastevaš eretfárrema. Fárrenbalánsa šaddá minus beallái go leat eanebut geat fárrejit bastevaččat eret iežaset ruovttusuohkanis, go dat geat fárrejit sisa suohkanii. Fárrenbalánsa šaddá positiivvalaš go lea nuppelágán dilálašvuohta.
<i>Eretfárrensuohkan</i>	Lea dat suohkan gos fárrejit eret. Eretfárrensuohkanat leat dán iskkadeamis juhkkujuvvon čieža regiovdnii, mat heivejit oktii geográfalaččat, historjjálaččat ja kultuvrralaččat. Dasa lassin sáhtta osku, giellamáhttu ja váhnemiid ealáhus- ja bargoduogážat leat mávssolaš váikkuheaddjit, mat rasttildit daid iešgudetge šlájaid.
<i>Sisafárrenbáikkít</i>	Min guorahallamis leat dát Norgga gávpogat, mat leat juhkkon logi gávpogii ja gávpotjoavkkuide.
<i>Demografijja</i>	Álbmoga čoahkádusa guorahallan ja dan sturrodat vissis áigodagas.

4.3 Metoda ja dieđuidčohkken

Vuođđun dáidda guorahallamiidda lea našunála álbmotregisttar, gos leat olles Norgga álbmoga birra dieđut earret eará orrunbáikki, barggahusa, fárrema ja oahpuid ektui. Registtaris leat dieđut gitta 1964 radjái. Muhtin vissis suohkaniin leat buot olbmuid čuvvon dan rájes go leat leamaš 15 jahkásaččat, dassázii go šadde 33-57 jahkásaččat 2008 radjái (dál lea 36-60 jahkásaččat). Dat leat oktiibuot 25 jahkebuolvva, geat leat riegádan áigodagas 1950-1974. Dat leat fas juhkkovuvvon viđa jahkejovkui.

Suohkaniid dan guorahallamis leat välljen go doppe orrot sihke sámegiela- ja dárogielagat. Dieđut čearddalaš duogáža birra gávdnojit álbmotlohkamis 1970 (7). Dasa lassin adnui Dearvvašvuoda- ja birgenlágidutkan 2003-2004 duogášduodaštussan, go galge meroštallat välljejuvonsuohkaniid (8).

Guorahallamis bohtá ovdan bistevaš eretfárren oktiibuot 23 sámi-dáru suohkaniin Finnmárkkus davvin gitta Davvi-Trøndelahi lullin. Go demográfalaš dilálašvuohka biddjo vuođđun, de biddjojit suohkanat oktii čieža guvlui (rámma 2):

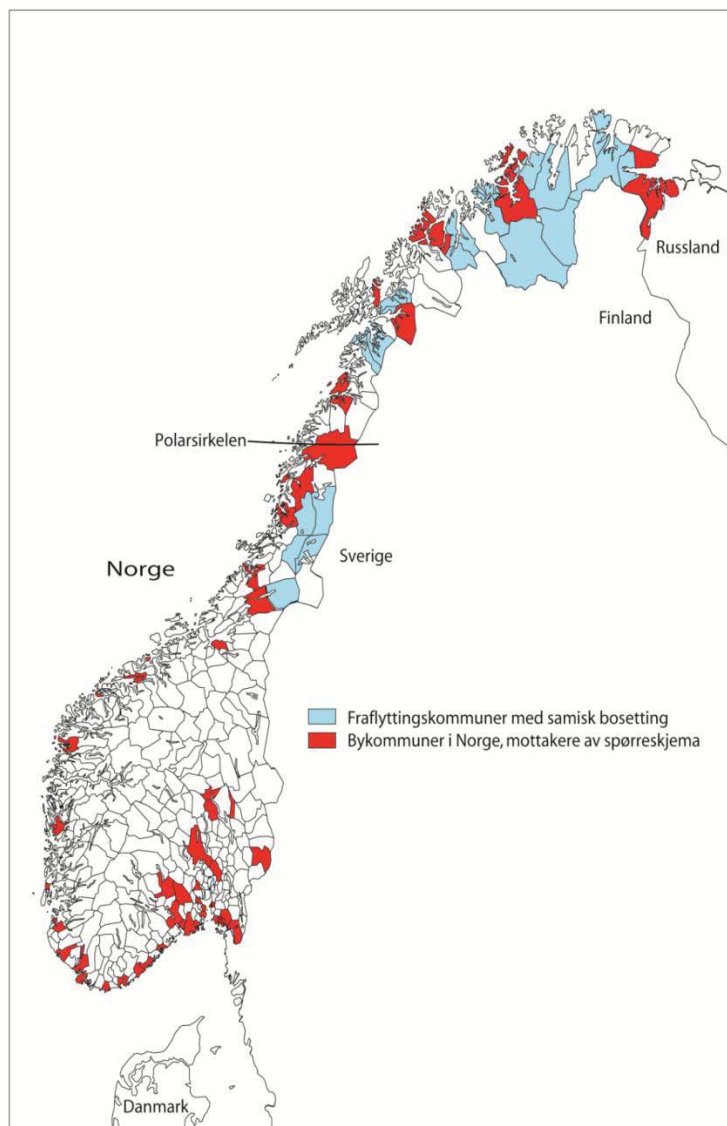
Guovlu 1	Karášjohka ja Guovdageaidnu
Guovlu 2	Unjárga, Deatnu, Porsángu, Gáŋgaviika
Guovlu 3	Fálesnuorri, Láhppi
Guovlu 4	Gáivuotna, Omasvuotna, Ivgu, Návuotna
Guovlu 5	Evenášši, Skánit, Rivttát, Loabat
Guovlu 6	Hápmir, Divttasvuotna
Guovlu 7	Árborde, Grane, Namsskogan, Raavrhvijkke, Snoasa

Dáin välljejuvvon guovlluin leat oktiibuot 22997 olbmo, geat leat riegádan gaskal 1950 ja 1974, geat ain ledje eallime 2008 álggus. Dain ledje 8318 (36%) olbmo, geat ledje fárren giliin eret ja ássagohtán čuovvovaš gávpogiin dahje gávpotguovlluin. Gávpogat leat maid juhkkon oktiibuot 10 gávpotjovkui, mat leat sorjavaččat demográfalaš dilálašvuodaide ja fárrenrávnnji grá dai (rámma 3).

Gávpot 1	Oslo
Gávpot 2	Bergen
Gávpot 3	Troandin, Steinkjer ja Namsos
Gávpot 4	Tromsa
Gávpot 5	Bådådđjo
Gávpot 6	Čáhcesuolu, Girkonjárga
Gávpot 7	Áltá, Hámmárfeasta
Gávpot 8	Hárštá, Narviika
Gávpot 9	Ruovat, Vaapste , Brønnøy, Alstahaug (Ruovain seamma joavkkus)
Gávpot 10	<i>Reasta gávpogat Lulli-Norggas, oktiibuot 27 riddogávpoga ja 7 siseanangávpoga: Sarpsborg, Fredrikstad, Halden, Moss, Drammen, Holmestrand, Horten, Tønsberg, Sandefjord, Larvik, Skien, Porsgrunn, Risør, Arendal, Grimstad, Kristiansand, Mandal, Farsund, Flekkefjord, Eigersund, Stavanger, Sandnes, Haugesund, Florø, Molde, Ålesund, Kristiansund (namalassii 27 riddogávpoga), ja Kongsvinger, Hamar, Lillehammer, Gjøvik, Hønefoss, Kongsberg, Notodden (7 siseanangávpoga)</i>

Govva 4.1 čájeha registtara dain sámi-dáru boaittoealsuohkanis, mat leat mielde guorahallamiin ja gávpogiin Norggas. Kárta čalmmustahtá movt eanas gávpotsuohkana riikkas leat heivehuvvon Norgga rittu mielde.

Govva 4.1 Sámi- dáru suohkanat gos fárrejit eret ja gávpogat/ gávpotguovllu gosa fárrejit

4.4 Fárrenrávdnji Norgga gávpogiidda

4.4.1 Veaháš eambo go juohke goalmmát orru gávpogis

Juohke dan čieža boaittoealsuohkanis, min guorahallamis, lea stuora eretfárren leamaš. Iskkadeamis ledje okttiibuot 22997 nuora, main 11546 ledje bártni ja 11451 ledje nieidda. Dain leat measta juohke goalmmát nuorra fárren eret iežas bajasšaddansuohkanis ja ásáiduvvan muhtin gávpogii, okttiibuot 8318 olbmo (36%), main 4489 ledje nissonolbmo ja 3829 ledje dievdoolbmo. Dien fárrenminsttara gávdnat maiddái máŋgga Davvi-Norgga suohkanis, muhto muhtin riddosuohkanis lea eambo eretfárren go gaskamearálaččat lea dain eará suohkaniin min guorahallamis.

Tabealla 4.1 lea 15 jahkásaččaid lohku dain iešguđetge sámi-dáru guovlluin, maid leat čoahkkáigeassán áigodagas 1950 gitta 1974 radjái, ja man stuora oassi leat fárren gávpogiidda.

Tabealla 4.1 Jahkebuolvvaid sturrodat ja man oallugat leat fárren gávpogiidda áigodagas 1950-1974

	Man ollu olbmot	
	Bajasšaddan guovllus	Fárren gávpogii
	N	N (% ¹)
Guovllut okttiibuot	22997	8318 (36)
Guovlu 1	2601	595 (23)
Guovlu 2	4616	1616 (35)
Guovlu 3	1836	895 (49)
Guovlu 4	4984	1866 (37)
Guovlu 5	3329	1346 (40)
Guovlu 6	2147	831 (39)
Guovlu 7	3484	1169 (34)

¹ Proseanta buot 15 jahkásaččain dain sámi-dáru guovlluin.

Leat guokte guovllu mat earenoamážiid sierranit. Guovlu 2 ja 4 leat eanemus ássit, gaskal 4000-5000 olbmo guovllu nammii (tabealla 4.1). Dá leat suohkanat Finnmárkku rittus ja davvin Tromssa fylkkas. Regiovdna 2 lea Porsáŋggu gielda, gos leat eanemus olbmot. Guovlu 3 leat guokte suohkana Oarje-Finnmárkkus, ja gos leat unnimus olbmot. Dat lea maiddái dán guovllus gos

eanemusat fárrejit gávpogiidda. Bealli dain olbmui orrot rávisolmmožin ain gávpogis. Guovlu 1 leat Sis-Finnmárkku suohkanat, doppe lea juste nuppelágán tendeansa. Unnit go juohke njealját Kárášjogas ja Guovdageainnus lea fárren gávpogii. Finnmárku lea maiddái kontrástaid fylka. Dain eará guovlluin lullelis Finnmárkku, lea fárrentreanda gaskamearálaččat 36 proseanta.

Tabealla 4.2 Boaittobealsuohkaniid 15 jahkásaččaid jahkebuolva, geat leat riegeadan 1950-1974 ja man oallugat sis leat fárren gávpogii

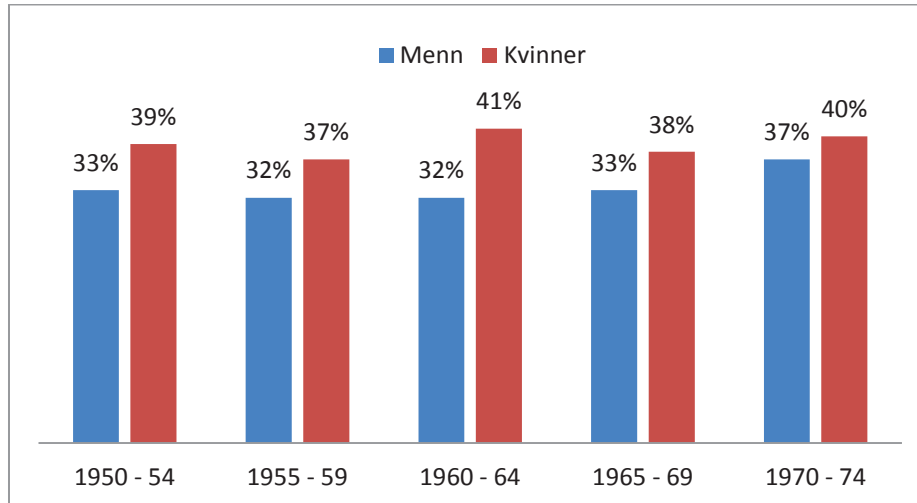
	Buolvasturrod at	Fárren gávpogii Goappeš sohkabealit	Dievdoolbmot	Nissonolbmot
	N	N (%)	%	%
Buot 25 jahkebuolvva	22997	8318 (36)	33	39
r. 1950-54, sulli 55 jagi	4950	1773 (36)	33	39
r. 1955-59, sulli 50 jagi	4505	1557 (35)	32	37
r. 1960-64, sulli 45 jagi	4520	1662 (37)	32	41
r. 1965-69, sulli 40 jagi	4749	1682 (35)	33	38
r. 1970-74, sulli 35 jagi	4273	1644 (38)	37	40

4.4.2 Sohkabeliid earenoamášvuodát fárrenminsttaris

Leat eambo nissonolbmot go dievdoolbmot geat fárrejit gávpogiidda ja ásaiduvvet dohko, namalassii 39 proseanta nissonolbmui ja 33 proseanta dievdoolbmui (tabealla 4.2 ja govva 4.2). Leat stuorit sohkabeliid erohusat fárrenminsttaris giliin gávpogiiddadán guorahallamis, go muđui lea riikkas.

Ovddit fárrenminsttar guorahallamat čájehit ahte nissonolbmot fárrejit dávjjit oanehis gaskkaid, namalassii ránnjásuohkanii bearašasaheami dihte (6). Nu lea maid dilli dain válljejuvvon sámi-dáru suohkaniin min guorahallamis. Nissonolbmot dan 23 válljejuvvon suohkanis fárrejedje eambo go dievdoolbmot daidda lagas boaittobealesuohkaniidda (logut eai čájehuvvo).

Govva 4.2 Proseantaid mielde ertfárren sohkabeliid ja jahkebuolvva ektui

Dievdoolbmot, geat fárrejit gávpgogiidda, lassánit

Leat eambo nuorat dievdoolbmot, geat fárrejit, go dat boarrasit ahkejoavkkut. Leat dat nuorat dievdoolbmot (sulli 35 jahkásaččat), geat ásáiduvvet gávpgogiidda (37%), juoga mii sáhtta mearkkašit ahte fárren lea ahkemuttodáhpáhus. Dat nuoramusat fárrejit gávpgogiidda oahpu dahje barggu geažil, eaige leat vel geargan fárrenproseassain. Mánngas eai leat vuos dan dihte fárren ruovttoluotta fas giliide. Diet gohčoduvvojit ásáiduvvanfárremat ja dakkár fárremiiguin dávjá ii geargga ovdal go álggugeahčen 40 jagiin.

Dat nuoramus dievdojoavku, geat leat riegeadan 1970 – 1974, fárrejit dávjjimusat gávpgogiidda nugo Oslo, Troms, Áltái ja Hámárfestii. Diet guoská earenoamážiid guovlluide lulábealde Tromssa, davvin Nordlánddas, Sis-Finnmárkkus ja Nuorta-Finnmárkkus. Vaikko leatge nissonolbmot geat eanemusat fárejit boaittoealguovlluin gávpgogiidda, de leat dievdoolbmot maid lassánan fárrenrávnnjis. Lassáneapmi dan gávpot-treanddas guoská eanemusat dievdoolbmuide, go ledje sulli 33 proseanta dievdoolbmui agis 55 jahkásačča, geat fárrejedje, ja dan nuoramus ahkejoavkkus ges ledje 37 proseanta (govva 4.2). Oasi dan lassáneamis sáhtta čilget ahte dievdoolbmot ásáiduvvet manjil eallimis go nissonolbmot. Dan nuoramus ahkejoavkku dievdoolbmot, geat leat fárren gávpgogiidda barggu dahje oahpu gazzama dihte, eai leat vuos ásáiduvvan bistevaččat. Mánngas sáhttet dattege áiggi mielde fárret ruovttoluotta boaittoeal guovlluide. Muhto ii sáhte goitge eahpidit ahte lea šaddan dakkár fárrentreanda

maiddáí dan nuoramus ahkejoavkku dievdoolbmuide nai, ja ahte sii ásaiduvvet bistevaččat gávpogiidda.

4.4.3 Fárrenárbevierut mearridit makkár gávpogiidda fárrejit

Stuora oassi, 40 proseanta, sis geat fárrejit boaittobealbáikkiin fárrejit lagamus geográfalaš gávpotguvlui. Buot gávpogiidda fárrejit dain geográfalaččat lagamus giliin. Tabealla 4.3 čájeha proseantaid mielde man oallugat juohke guovllus leat fárren iešguđetge gávpogii. Eanemusat fárrenrávnnjis (60%) fárrejit Tromssa davimus suohkaniin Tromssa gávpogii. Guovlu 4 fárrejit unnimusat Lulli-Norgii. Dasto bohtá guovlu 3, Oarje-Finnmárku, gos bealli fárre Áltái dahje Hámmárfestii. Doppe gos goalmádin eanemusat fárrenrávnnjis fárrejit giliin leat lulimusas Tromssas ja davimusas Nordlánddas (Guovlu 5), ja doppe fárrejit Hárštái ja Narviikai, olles 41 proseanta. Dasto čuovvu guovlu 6, Hápmir ja Divttasvuotna, gos 37 proseanta fárrejit Bådáddjoi.

Osloi, Bergenie ja eará gávpogiidda Lulli-Norggas leat stuora oassi fárren guovlu 2 nuortan Finnmárkkus. Trøndelágagávpogiidda leat eanemusat bohtán fylkkaráji lahkosiin gaskal Nordlándda ja Davvi-Trøndelága (guovlu 7). Fálesnuoris ja Láhppis ges leat 51 proseanta fárren Áltái/Hámmárfestii. Logut čájehit ahte stuora oassi fárrenrávnnjis leat fárredan lagamus gávpogiidda. Vaikko leatge eanet nissonolbmot go dievdoolbmot geat fárrejit, de eai leat goitge nissonolbmot eanetlogus, geat leat dan stuora rávdnjebáru mielde fárren lagamus gávpogiidda.

Dan oktiibuot 70 fárrenrávnnjis, maid tabealla sisttisoallá (7 sámi-dáru boaittobealesuohkaniin ja 10 gávpot joavkkus) leat badjelaš bealli (54%) dan garra 11 rávnnjis. Go guoská gávpotfárremii, de sáhtta leat veara geahčestit gos fárrejeaddjit bohtet. Bohtet go dušše ovttá báikkis, vai bohtet go mángga guovllus.

Lea dušše okta guovlu gos eai fárre lagamus gávpogii, namalassii Nordlándda ja Davvi-Trøndelága rájis. Helgelánddagávpogat ja Muoffis, mat leat lagamus gávpogat, eai leat go 27 proseanta ožžon gávpotfárrejeddjiin iežaset lusa. Troandimii, Steinkjerai ja Namsosai leat 39 proseanta fárredan olbmot. Osloi ja daidda eará gávpogiidda Lulli-Norggas leat eatnasat dain eará fárrejeddjiin fárren.

Gielddat/suohkan nugo Kárášjohka, Guovdageaidnu, Unjárga, Deatnu, Porsángu ja Gáŋgaviika leat veahá earalágánat eará guovlluid ektui, go fárrejeaddjit dain guovlluin fárrejit eanemusat Osloi dahje daidda eará gávpogiidda Lulli-Norggas.

Birrasiid 20 proseanta leat ásaiduvvan Osloi, sullii seamma ollu go daidda eará gávpogiidda lulde.

Tabealla 4.3 1950-1974 jahkebuolva, geat leat fárren sámi-dáru guovlluin gávpogiidda. Obbalaš lohkuman ollu leat fárren juohke guvlui ja proseantaid mielde juohke gávpotregiovdnii.

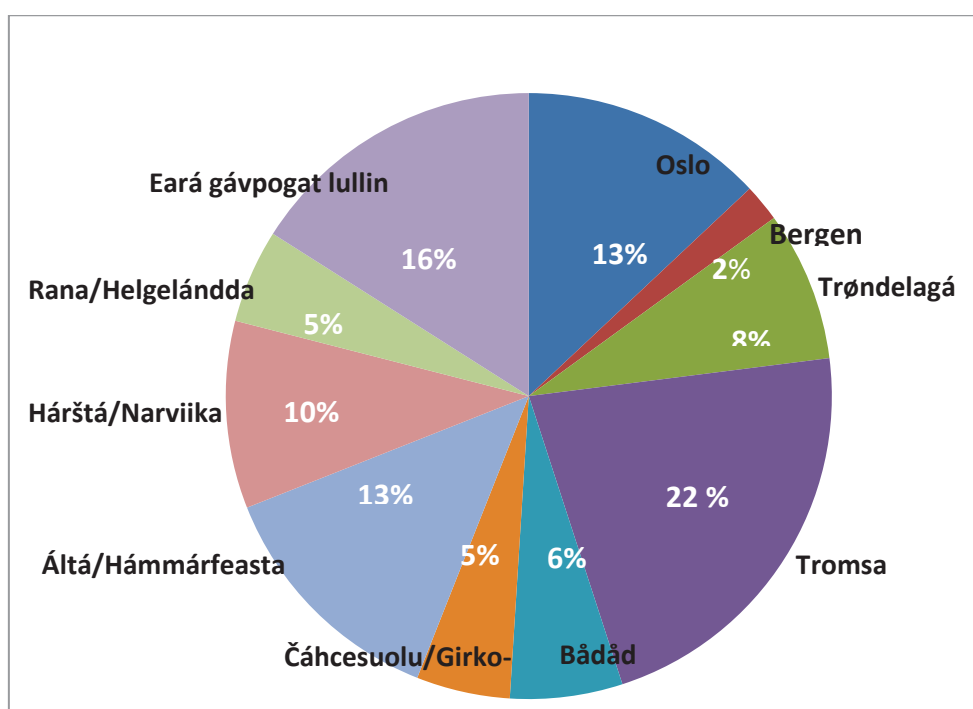
Dievdoolbmot ja nisssonolbmot	Buot guovllut	Guovlu 1	Guovlu 2	Guovlu 3	Guovlu 4	Guovlu 5	Guovlu 6	Guovlu 7
Oktiibuot lohku gávpogiidda	8318	595	1616	895	1866	1346	831	1169
Oslo %	13	21	19	10	9	13	11	13
Bergen %	2	2	2	2	2	2	2	12
Trøndelaga gávpogat %	8	3	4	3	3	4	5	39
Tromsa %	22	15	11	15	60	16	8	22
Bådádjo %	6	1	3	1	2	4	37	2
Čáhces./Girkonj. %	5	5	20	3	1	1	1	0
Áltá/Hámmárf %	13	33	15	51	7	2	2	0
Hárstá/Narviika %	10	2	2	2	3	41	13	1
Rana/Helg.gávp. %	5	1	1	1	1	1	6	27
Gávpogat, Lulli-Norga %	16	17	23	12	12	16	15	14

4.4.4 Eanemusat fárrejit Tromsi

Dan 25 jahkebuolvva, maid dán dutkamis leat guorahallan, de čájehuvvo ahte eanemusat fárrejit Tromsii. Dan 8318 olbmos, geat 2008 rádjái ledje fárren gávpogii, ledje 1846 fárren Tromsii. Buohstáhttin dihte, de ledje 1109 olbmo fárren Osloi seamma áigodagas. Eará gávpogiidda Lulli-Norggas, oktan Bergeniin, de ledje daidda gávpogiidda fárren 1464 olbmo. Proseantaid mielde ollislaš fárrenlogu daidda iešguđet gávpogiidda sáhtta oaidnit govva 4.3. Buot dán 23 boaittoealsuohkanis, mat leat mielde dán guorahallamis ja leat juhkkuojuvvon čieža guvlui, orrot sihke sápmelaččat ja dáččat. Danne leat dán áigodagas fárren eanemus Tromsii dain ássanguovlluin (govva 4.3). Dasa lassin čájeha guorahallan ahte Tromsii fárrejit davimus suohkaniin Tromssas, gosa árbevirolaččat gullá stuora oassi sámi álbmogis. Sivas go ii leat leamaš vejolaš guorahallat ovdal 1964, go ii leat gávdnon fárrenregisttar ovdal, de vejolaččat sáhttet Finnmárkkus maid eret fárredan guhkit áigge stuorit oassi álbmogis, go dat maid min guorahallan sáhtta čájehit.

Go loahpas 2. máilmmisoadi bolde duiskkalaččat Finnmárkku ja Davvi-Tromssa, de daguhii dat ahte stuora oassi álbmogis fárrii Lulli-Norgii ja Oslo, muhto mánggas ásaiduvve maid Tromsii. Sin gaskkas, geat fárrejedje, ii leat vejolaš dadjat sihkkarit man oallugiin lei sámi duogáš. Oktiibuot lea stuora oassi buot guovlluin Tromssas ja Finnmárkkus, geat leat fárren Tromssa gávpogii, juoga mii lea hui lunddolaš go Tromsa lea riikaoasis stuorimus gávpot.

Govva 4.3 Proseantaid mielde ollislaš fárrenlohku gávpogiidda

4.5 Fárrenminsttar regiovnaid ja sohabeali ektui

Leat mánga fáktora mat váikkuhit dasa man ollusat juohke áigodagas orrot muhtin suhkanis dahje guovllus. Dat fásta ássit, fárrejeaddjit (ruovttoluotta fárrejeaddjit, siskkaldasfárrejeaddji ja sisafárrejeaddjit), man ollu fárrejit eret ja viidásit, lea dat mii loahpas šaddá fárrenbalánsan. Gaskamearálaš orrunáigi go viidásit fárre lea 3 jagi. Maiddái olgoriika álbmotlahtut leat lohkkon mielde viidásit fárrejeaddjiid jovkui. Tabeallas 4.4 ja 4.5 čájehit fástaássiid ja daid iešguđet fárrenjoavkkuid dan čieža guovllus, sihke nissonolbmuid ja dievdoolbmuid ektui. Buohkaid leat čuvvon dan rájes go ledje 15 jahkásaččat.

Tabealla 4.4 Fástaássit ja iešgudetlágán fárrejeaddjiot sámí-dáru boaittoealguovllus, dievddut riegiádan 1950-74

Dievddut juohke 100 15 jahkásaččas	BUOHKAT	Guovlu 1	Guovlu 2	Guovlu 3	Guovlu 4	Guovlu 5	Guovlu 6	Guovlu 7
Oktiibuot (N)	11546	1285	2332	912	2438	1731	1088	1760
Fástaássit %	27	48	27	17	26	22	24	28
Ruovttoluotta fárrejeaddjit %	17	15	18	14	19	17	17	14
Siskkaldas fárrejeaddjit %	2	3	2	0	3	2	1	3
Eretfárrejeaddjit%	54	34	53	69	52	59	58	55
* dás gávpogii %	33	19	32	45	33	39	37	31
Sisafárrejeaddjit %	19	19	25	15	16	21	17	18
Viidasitfárrej. %	75	72	147	74	43	62	52	52
Fárrenbalánsa %	-35	-15	-28	-54	-36	-38	-41	-37

Tabealla 4.5 Fástaássit ja iešgudetlágán fárrejeaddjiot sámí-dáru boaittoealguovllus, nissonolbmot riegiádan 1950 – 1974

Nissonolbmot juohke 100 15 jahkásaččas	BUOHKAT	Guovlu 1	Guovlu 2	Guovlu 3	Guovlu 4	Guovlu 5	Guovlu 6	Guovlu 7
Oktiibuot (N)	11451	1316	2284	924	2546	1598	1059	1724
Fástaássit %	16	32	15	9	15	11	13	15
Ruovttol. fárrej. %	15	16	17	10	16	16	16	13
Siskkaldas fárrej.%	3	4	2	0	3	4	2	3
Eretfárrej.%	66	48	66	81	66	69	69	69
* dás gávpogii%	39	26	38	53	41	42	41	37
Sisafárrejeaddjit %	25	22	32	16	19	32	25	28
Viidasitfárrej. %	74	74	116	87	50	72	63	58
Fárrenbalánsa %	-41	-26	-34	-65	-47	-37	-44	-41

4.5.1 Fárrenminsttar juohke guovllus

Guovlu 1

Buot dán čieža geográfalaš guovllus lea Kárášjoga gielddas ja Guovdageainnu suohkanis stuorimus oassi álbmogis, geat orrot fásta. Jagiid mielde lea fárren gávpogii maid lassánan dáppe. Vuosttaš gitta njealját viđa jahkebuolvvas lassánii dat oassi 15 proseantas gitta 22 prosentii dievdoolbmuid gaskas, ja 18 proseantas gitta 27 prosentii nissonolbmuid gaskas. Sohka beal erohus lea stuorit Sis-Finnmárkkus go muđui lea eará sámi guovlluin. Jus eat geahča daidda nuoramus nissonolbmuide Álttás ja Hámmárfeastas, de orru nu ahte leat eambo nissonolbmot go dievdoolbmot geat ohcalit Tromsii, Osloi ja dađi mielde daidda eará Lulli-Norgga gávpogiidda.

Nuoraid dáfus orru čájeheame ahte nieiddaid ja bártniid ektui lea fárrenminsttar seamma, go guoská daidda geat fárrejit Osloi.

Eará fenomena mii lea Sis-Finnmárkkus earenoamáš lea ahte dat fástaorru bártnit lassánit. Daid boarraseamos ahkejoavkkus ledje 39 proseanta fástaorrut, ja daid nuoramusaid gaskkas ii lean 53 proseanta goassege diedihan iežaset fárren. Nieiddat fárrejit eambo go bártnit, sihke gávpogiidda ja eará boaitto beal suohkaniidda. Ruovttoluottafárren, mii álggos lei eambo go muđui riikkas, lea dál njiedjame daid nuoramus jahkebuolvvain, sihke nieiddaid ja bártniid ektui. Leat eambo nissonolbmot go dievdoolbmot, geat fárrejit ruovttoluotta ruovttusuohkanii. Ja viidásitfárrejeaddjit lea stuora joavku, goappaš sohka bealii ektui, go olles 72 proseanta dievdoolbmuin ja 74 proseanta nissonolbmuin fárrejit viidásit 3 jagi sisa.

Guovlu 2

Dat 4 suohkana; Unjárga, Deatnu, Porsáŋgu ja Gáŋgaviika gullet guovlu 2. Doppe lea fastaorrun dievduid gaskkas nugo gaskamearálaččat lea riikadásis. Nissonolbmuid gaskkas lea fas áibbas nuppeládjje. Goappaš sohka bealiiid ektui lea ruovttoluottafárrema lohku hui stuoris, vaikko dat lea veaháš unnon áiggi mielde. Olbmot unnán fárrejit guovllu siskkobealde ja daidda eará sámi-dáru guovlluide. Eatnasat fárrejit eará boaitto bealsuohkaniidda, ja ollu suohkaniidda Lulli-Norggas. Ledje sulli seamma ollu nissonolbmot, geat fárrejedje Lulli-Norgga boaitto bealesuohkaniidda go gávpogiidda. Dievdoolbmot fárrejit eanemusat gávpogiidda. Nissonolbmot, geat välljejit fárret gávpogii, fárrejit Čáhcesullui ja Girkonjárgii. Guovlu 2 ii leat makkárga tendeansa ahte nuorra ahkejoavkkut fárrejit eambo, ii dievdoolbmuid iige nissonolbmuid gaskkas. Ii leat diehtu mii dasa livčče sivvan, muhto sáhtta leat ahte fárren dáhpáhuvvá easka maŋŋil eallimis. Lea ollu sisafárren suohkaniida guovlu 2 goappaš sohka bealiiid ektui. Muhto viidásitfárrenlohku lea maid hui stuoris, go dán njealji

gielddas lea alimus proseanta viidásitfárrejedjiin buot dán čieža guovllus. Okta čilgehus sáhhtá leat go Porsáŋggu gielddas lea suodjalus.

Guovlu 3

Fálesnuori ja Láhpi suohkaniin leat hui unnán nissonolbmot, geat orrot fásta. Dievdoolbmuid ektui gal lea measta nugo riikadásis lea. Leat unnán nissonolbmot, geat fárrejit ruovttoluotta. Dat dásit eai leat rievdan. Iige leat baljo siskaldasfárren Láhpis ja Fálesnuoris, juoga mii daid eará sámi-dáru guovlluin lea veahá eambo. Leat eambo nissonolbmot go dievdoolbmot, geat fárrejit eará boaittoealesuohkaniidda Davvi-Norggas. Guhkit áigodagas leat nissonolbmot eambo fárredišgoahtán boaittoealesuohkaniidda Lulli-Norggas.

Lea hui alla tendeansa fárret gávpogii, go sullii bealli lea fárren. Sohkaabeale erohus lea nugo eará guovlluin maid. Guhkit áigge ektui ii leat nissonolbmuiin tendeansa fárret gávpogiidda, earenoamážiit Tromsii. Orru dego ahte muhtin nissonolbmot leat baicca fárren boaittoealesuohkaniidda Lulli-Norggas. Áltá ja Hámmárfeasta leat gávpogat gosa olbmot lunddolaččat eanemusat leat fárren, eaige leat heaitán dohko fárremis. Lea unnán erohusat ahkejoavkkuid fárrenminsttaris. Diet gusto sihke nissonolbmuide ja dievdoolbmuide. Proseantaid mielde leat dán guvlui unnimusat sisafárren, go buohtastahtá dán guorahallama čiežain eará guovlluin. Maiddái viidásitfárrenlohku lea stuoris goappáš sohkaabeliid ektui.

Guovlu 4

Fástaássit Gáivuonas, Omásvuonas, Ivgus ja Návuonas leat lassáneame, muhto eai leat goitge dan dásis go muđui boaittoealsuohkaniin lea Norggas. Leat unnán geat fárrejit siskkáldasat regiovnas ja eai baljo obanassiige oktage gii fárre eará sámi-dáru guovlluide. Leat ollu eambo nissonolbmot go dievdoolbmot geat fárrejit eará boaittoealesuohkaniidda sihke Dávvi-Norggas ja Lulli-Norggas.

Buot ahkejoavkkuin leat eambo nissonolbmot go dievdoolbmot, geat fárrejit gávpogii. Seammás leat eambo nissonolbmot geat fárrejit gávpogit go dat geat báhcet báikkálašservodahki. Dievdoolbmuiin ges lea nuppeládje. Go guoská gávpotfárrema ektui, de leat stuořit sohkaabeale erohusat Davvi-Tromssa suohkaniin go muđui eará guovlluin. Nuoramus ahkejoavkku nissonolbmot fárrejit eanemusat Tromssa gávpogii. Juohke njealját nissonolmmoš ja juohke viđát dievdoolmmoš, geat leat bajasšaddan Davvi-Tromssas, orrot dál Tromssa gávpogis.

Ruovttoluottafárren lea nugo eanas boaittoeal suohkaniin, birrasiid 16 -19 proseanta. Ovdal fárrejedje hui ollu dievdoolbmot ruovttoluotta. Earenoamážiid

dan golmma vuosttaš viđa jahkebuolvvas fárrejedje hui oallugat ruovttoluotta, namalassii 23, 18 ja 22 proseanta, mii lea eambo go muđui riikkas.

Viidásitfárren lea buot unnimus dain davimus suohkaniin Tromssas. Ja fárret Tromssa suohkaniidda ii ges leat beare dábálaš.

Guovlu 5

Evenáššis, Skániin, Rivttagis ja Loabagis leat unnán geat orrot fásta. Dat ovdáneapmi lea goabbatlágán nissonolbmuid ja dievdoolbmuid ektui. Boaitobealguovlluin leat eambo nissonolbmot, geat leat fástaorrot. Seammás leat maid eambo nissonolbmot go dievdoolbmot, geat fárredit guovllu siskkobealde ja maddái eará boaittobealsuohkaniidda Davvi-Norggas, muhto diet tendensa lea dál unnume. Lea áibbas moattis, geat fárrejit eará sámi guovlluide. Lulli-Tromssa dievdoolbmot fárrejit eambo gávpgiidda, go earát gaskamearálaččat dahket välljejuvvonguovllus. Hárštái ja Narvikii fárrejit eanemusat, earret dat nuoramus viđajahkebuolva, geat fárrejit eanemusat Oslo ja Tromsii. Nissonolbmot ges fárrejit eanemusat ruovttoluotta daidda suohkaniidda. Dievdoolbmuid gaskkas lea ruovttoluottafárren njiedjame ja leat miha unnit nuoramus dievdoolbmot go nissonolbmot, geat fárrejit ruovttoluotta. Dien sáhtta čilget dainna ahte nuoramus ahkejoavkkut eai leat vel bisanan, nu ahte ruovttoluotta fárrejeaddjit eai leat vel bohtán statistihkkii mielde.

Guovlu 4 ja 5 lea sullásaš fárrenminsttar, muhto fástaásson, fárren ja ruovttoluottafárren treanddat leat vel čielgaseabbot lullin Tromssa fylkkas.

Guovlu 6

Hápmir ja Divttasvuona suohkaniin lea fástaásson njiedjan, earenoamažiid dan nuoramus viđajahkebuolvva gaskkas. Diet gusto sihke nissonolbmuide ja dievdoolbmuide. Dan viđa nuoramus jahkebuolvva nissonolbmuid gaskkas leat unnán, geat fárrejit ruovttoluotta. Eará ahkejoavkkuide lea ruovttoluottafárren gaskamearálaš dásis boaittobealsuohkaniin.

Eai ge leat nu oallugat geat fárrejit siskkaldasat ja eará sámi-dáru suohkaniidda. Eretfárren eará Davvi-Norgga boaittobealsuohkaniidda lea njiedjame, seammás go Lulli-Norgga boaittobealesuohkaniidda lea fárren lassánan.

Nuoramus ahkejoavku lea eanemusat fárren gávpgiidda, sihke nissonolbmuid ja dievdoolbmuid ektui. Dat mii eanemusat dan dagaha lea go eanebut leat fárredišgohtán Bådådđjoi. Dat go nuoramus ahkejoavkkus leat eanemusat fárren gávpgii, lea árvideames dat go eai leat vuos viidásitfárren eret gávpgis. Fárrenmateriálas ii leat čielggas gosa dievdoolbmot vejolaččat sáhtášii fárret viidásit, ja gosa de loahpas ásaiduvvat. Nissonolbmuid ektui gal lea eambo čielggas ahte sii fárrejit ruovttoluotta ruovttusuohkaniin ja eará Davvi-Norgga boaittobeale suohkaniidda.

Dan guovtti suohkanis lea viddásitfárren measta seamma unnán go Davvi-Tromssa suohkaniin. Iige leat nu dábálaš fárret dán guovtti suohkanii.

Guovlu 7

Juohke agát dievdoolbmot orrot eambo fásta suohkaniin, nugo Árborddes, Granes, Namsskogan, Raavrhvijkkes ja Snoasas, earret dát boarráseamos viđa jahkebuolvva dievdoolbmot. Nissonolbmot ges eai leat nu stáddásit orron fásta doppe, muhto lea dat nuoramus jahkebuolva, geat leat eambo orruogohtán fásta. Ruovttoluottafárren lea hui allat ja seammalagan goappaš sohkaellin. Iige leat rievdan guhkes áiggis, muhto bisson dásedin. Dain suohkaniin fárredit nissonolbmot eambo siskkaldasat dan viđa suohkanis. Leat dávjjit siskkáldasfárren go dan ahte fárrejit eará Davvi-Norgga suohkaniidda. Dáppe fárredit hui ollu Lulli-Norgga suohkaniidda. Muhto dat lea njiedjagohtán nissonolbmuid gaskkas. Eará sámi-dáru guovlluide fárredit unnán dahje eai obage. Oktiibuot dán rádjeguovllus fárrejit veahá unnit daidda smávit gávpogiidda go dat mii lea gaskamearálaš dan dutkanmateriálas. Dat man ollu fárrejit gávpogiidda lea leamaš seamma ollu buot suohkaniin dán guovllus, mii guoská goappaš sohkaelliide. Dat makkár gávpogii nissonolbmot fárrejit lea rievdan. Dan boarráseamos ahkejovkui lea dábáleamos leamaš fárret Trøndelágafylkkaide. Leat beali eambo nissonolbmot, geat fárrejedje Troandimii, Steinkjerai ja Namsosai, go Helgelánddagávpogiidda. Nuorat nissonolbmuid ges lea šaddan dábálažžan fárret Helgelánddagávpogiidda. Dievdoolbmot, geat fárrejit gávpogiidda, leat čadat válljen fárret Trøndelagagávpogiidda.

Leat eambo nissonolbmot go dievdoolbmot, geat fárrejit daidda suohkaniidda, nugo Árbordii, Granii, Namsskogani, Raavrhvijkii ja Snoasai ja sii bisanit maid dohko. Seammás lea viiddásitfárren seamma dásis go davvin Nordlánddas.

Čeahkkáigeassu

Logut tábeallain 4.4 ja 4.5 čájehit čielgasit ahte fárrenbalánsa suohkaniin lea negatiivvalaš buot dan čieža dutkanguovllus. Eará sániiguin dadjat, de masset suohkanat olbmuid, olles dan dutkanáigodaga. Proseanttaid mielde rievddadit ruovttoluottafárrejeddjiid, sisafárrejeddjiid ja viiddásitfárrejeddjiid logut guovllus guvlui. Lihkká lea vejolaš lasihit olmmošlogu dutkansuohkaniin, jus bargagohtá dan badjelii ahte doalahit daid viiddásitfárrejeddjiid joavkku báikkis. Jus bealli sis, geat válljejit fárret viiddásit, bisanivččii sámi-dáru suohkaniidda, de lasihivčče dat suohkaniid olmmošlogu.

4.6 Barggahus ja bargojohtin sámi-dáru boaittobealsuohkaniin

Čuovvovaš kapihttalis čájehit listu man stuora oassi bargoagi álbmogis leat barggus, ja man oallugat barget sin iežaset ruovttusuohkaniin dahje johtet bargui eará suohkaniidda. Barggahusa ja bargojohtima čájehit dan čieža guovllus, mat leat vuodđun min fárrengurahallamiidda. Oktiibuot orrot 14315 olbmo agis 35-59 jahkásaččat dain suohkaniin, ja sin gaskkas leat 7457 dievdoolbmo ja 6768 nissonolbmo.

Mii leat välljen juohkit álbmoga njealji jovkui, dan ektui orrot go sii fásta vai leat go fárrejeaddjit:

Ruovttoluottafárrejeaddjit iežaset suohkaniidda; siskkáldasfárrejeaddjit iežaset regiovnna siskkobealde; ja sisafárrejeaddjit eará regiovnnain.

Barggahusa geahččanguovllut ges leat juhkkjuvvon ná: bargu ruovttusuohkanis; johtit bargui eará suohkaniin; ja ii leat barggus.

Tabealla 4.6 Barggahusdási 2008. Buot jahkebuolvva 1950-74

	Barggahusdási i %	
	Dievdoolbmot	Nissonolbmot
Riika obbalaččat	85	81
Sámi-dáru guovllut	82	81
Guovlu 1	78	84
Guovlu 2	80	82
Guovlu 3	79	80
Guovlu 4	81	80
Guovlu 5	83	77
Guovlu 6	81	78
Guovlu 7	89	85

4.6.1 Barggahusdási

Riikkadási ektui leat 85 proseanta dievdoolbmuin ja 81 proseanta nissonolbmuin agiin 35-59 jahkásaččat, geat leat barggahusas riikkadási ektui. Sámi-dáru guovlluin leat vástideaddji logut 82 proseanta dievdoolbmuin ja 81 proseanta nissonolbmuin. Sámi-dáru guovlluin leat veahá unnit dievdoolbmot bargguin go muđui leat riikkas, muhto nissonolbmuid ektui ii leat erohus (tabealla 4.6). Seammas lea hui stuora erohus barggahusdási ektui dan čieža guovllus. Dievdoolbmuid ektui rievddada barggahusdási 78 gitta 89 prosentii dan čieža

guovllus ja nissonolbmui ges 77 gitta 85 prosentii. Goappaš sohkabeliin lea stuorimus barggahus guovlu 7, lullin Nordlánddas, gos 89 proseanta dievdoolbmui ja 85 proseanta nissonolbmui leat barggahusain. Diet lohku lea arvat eambo go muđui lea riikkas. Nissonolbmuid ektui lea unnimus barggahusa lohku guovlu 5, lullin Tromssas ja hui davvin Nordlánddas (77%), ja dievdoolbmuid ektui ges lea buot Finnmárkku regiovnnain (78% Sis-Finnmárkkus). Guovlluin 1 ja 2 Finnmárkkus leat nissonolbmot eanemusat barggahusain (84% ja 82%), juoga mii lea arvat eambo go muđui riikkas.

4.6.2 Bargu orrunbáikkis dahje bargjohtin

Leat eambo nissonolbmot go dievdoolbmot, geat barget ruovttusuohkanis, juoga mii lea duohtavuohhta olles riikkas.

Seamma minsttar lea maid dan 23 sámi-dáru suohkaniin, maid mii guorahallat, go 69 proseanta nissonolbmui ja 58 proseanta dievdoolbmui barget ruovttusuohkanis.

Tabella 4.7 ja 4.8 čájehit lagasbirrasa barggut ja johtin bargguide, mii guoská nissonolbmuid ja dievdoolbmuid orrun- ja fárrenminsttarii.

Tabella 4.7 Barggahus buot sámi-dáru boaittoealsuohkaniin, dievdoolbmot

	Buohkat	FáO ¹	Rlf ²	Skdf ³	Sf ⁴	Sá -Dá ⁵	Riika ⁶
	N supmi	% (N)	% (N)	% (N)	% (N)	%	%
Buohkat	7547	100 (3173)	100 (1928)	100 (246)	100 (2200)	100	100
Barg suohk	4387	65	52	54	55	58	53
Johtin	1771	18	27	33	26	24	32
Ii bargu	1389	17	21	13	19	18	15

¹ FáO = fásta orrut, ² Rlf= Ruovttoluottafárrejeaddjit

³ Skdf = Siskaldasfárrejeaddjit, ⁴ Sf = Sisafárrejeaddjit

⁵ Sá-Dá= Sámi-dáru guorahallansuohkana

⁶ Riika= Olles riika

Tabella 4.8 Barggahus buot sámi-dáru boaittoabealsuohkaniin, nissonolbmot

	Buohkat	FáO ¹	Rlf ²	Skdf ³	Sf ⁴	Sá –Dá ⁵	Riika ⁶
	N sum	% (N)	% (N)	% (N)	% (N)	%	%
Buohkat	6768	100 (1781)	100 (1751)	100 (336)	100 (2900)	100	100
Barg suohk	4704	76	67	68	67	69	59
Johtin	791	8	13	13	13	12	22
Ii bargu	1273	16	20	19	20	19	19

¹ FáO = fásta orrut, ² Rlf= Ruovttoluottafárrejeaddjit

³ Skdf = Siskkaldasfárrejeaddjit, ⁴ Sf = Sisafárrejeaddjit

⁵ Sá-Dá= Sámi-dáru guorahallansuohkana

⁶ Riika= Olles riika

Dievdoolbmot johtet barggu geažil ollu eambo go nissonolbmot. Riikadásis johtet 32 proseanta dievdoolbmui ja 22 proseanta nissonolbmui barggu geažil. Seamma bargujohtinminstar lea min dutkanguovllus maid, go 24 proseanta dievdoolbmui ja 12 proseanta nissonolbmui johtet barggu dihte. Dán guorahallama čieža guovllus leat beali eambo dievdoolbmot go nissonolbmot, geat johtet barggu geažil. Nissonolbmuid ektui lea dat obbalaš barggahus sámi-dáru suohkaniin seamma dásis go muđui riikkas (tabealla 4.8). Muhto dain guorahallansuohkaniin lea dievdoolbmuid obbalaš barggahus veahá unnit (82%) go muđui riikkas, mii lea (85%) (tabealla 4.7). Dat čájeha ahte nissonolbmot ja dievdoolbmot sámi-dáru suohkaniin leat barggahusas sulli seamma ollu. Jus geahččat obbalaččat dan njealji joavkku orrun- ja fárrenduogáža, de orru čájehame ahte dan čieža guovllus lea dásseárvu, muhto leat gal stuora erohusat.

Sámi-dáru guovlluin leat dát fásta orrut oktiibuot eambo barggahusain, go dát geat leat fárren dáidda guovlluide. Nu lea maid riikadásis. Dievdoolbmuid ektui, geat leat fárren siskkaldasat sámi-dáru guovlluin, spiehkasta veaháš diet, go sii leat 87 proseanta barggahusas, juoga mii lea eambo go riikadásis (85%). Barggahus lea unnimus dievdoolbmuid gaskkas, geat leat fárren ruovttoluotta bajassaddansuohkaniidda (79%). Diet sáhtta bohtit das go leat gaskkalduhtán oahpuin dahje leat fárren ruovttoluotta bajassaddansuohkaniid, dalle go leat oalle boarrásat, mii sáhtta dagahit ahte šaddá váttis oažžut barggu.

Sohkabeal erohusat barggahusas orrun ja fárrenduogáža ektui

Orrun- ja fárrenduogáš mearkkaša eambo dievdoolbmuid go nissonolbmuid, go guoská barggahusa ektui (tabealla 4.7 ja 4.8). Go geahččat dan čieža sámi-dáru regiovnna obbalaččat, de eai leat erohusat barggahusain nissonolbmuid ektui, geat fárrejedje ruovttoluotta, fárrejedje siskkaldasat dahje fárrejedje

olggobeale báikái. Sivvan dasa sáhttá leat ahte nissonolbmot eai fárrre nu ollu barggu oktavuodas go dievdoolbmot dahket.

Guovllut sierra

Tabealla 4.9 čájeha dan obbalaš barggahusa, bargu orrunbáikkisuohkanis ja bargujohtima juohke dan čieža sámi-dáru guovlluin, sihke nissonolbmuid ja dievdoolbmuid ektui. Nugo ovdalis juo namuhuvvon, de leat stuora erohusat barggahusdási ektui. Lea proseanttaid mielde eambbogat sámi-dáru suohkaniin, geat barget iežaset ruovttusuohkanis, sihke nissonolbmuid ja dievdoolbmuid gaskkas, go buohtastahttá riikkain obbalaččat. Eanemusat dovdo nissonolbmuid ektui, go leat 69 proseanta geat barget doppe gos orrot, mii mudui riikkas lea 59 proseanta.

Tabealla 4.9 Barggahus ja bargujohtin juohke dan čieža guovllus, sihke dievdoolbmot ja nissonolbmot

	Dievdoolbmot			Nissonolbmot		
Proseanta	Barggahus oktiibuot	Bargu ruovttusuohkanis	Bargujohtti	Barggahus oktiibuot	Bargu ruovttusuohkanis	Bargujohtti
Riika obbalaččat	85	53	32	81	59	22
Sámi-dáru guovllut obbalaččat	82	58	24	81	69	12
Guovlu 1	78	66	12	84	76	8
Guovlu 2	80	62	18	82	73	9
Guovlu 3	79	47	32	80	64	16
Guovlu 4	81	53	28	80	69	11
Guovlu 5	83	48	35	77	58	19
Guovlu 6	81	65	16	78	68	10
Guovlu 7	89	62	27	85	73	12

Bargu ruovttusuohkanis

Min guorahallamis boahtá ovdan ahte guovlluin 1, 2, 6 ja 7 leat eanas dievdoolbmot, geat barget ruovttusuohkanis. Dat leat suohkaniiguin Sis-Finnmárkkus, Nuorta-Finnmárkkus, Divttasvuonas, Hápmiris ja suohkaniin fylkkarájis gaskal Nordlánda ja Davvi-Trøndelaga (tabealla 4.9). Nissonolbmuid ektui lea maid sullásaš.

Fálesnuoris ja Láhppis leat fas unnimus dievdoolbmot, geat barget ruovttusuohkanis (guovlu 3). Nissonolbmot ges unnimusat barget ruovttusuohkanis dain suohkaniin: Evenáššis, Skániin, Rivttagis ja Loabagis (guovlu 3).

Bargojohtin

Sámi-dáru suohkaniin johtet barggu geažil obbalččat unnit go muđui riikkas. Leat beali unnit nissonolbmot go dievdoolbmot, geat johtet barggu dihte, sihke min guorahallamis ja muđui riikkas. Eanemus barggojohtiid gávdnat Fálesnuoris ja Láhppis (guovlu 3) ja Evenáššis, Skániin, Rivttagis ja Loabagis (guovlu 5), ja dat guoská goappaš sohkabeliide. Doppe leat lagasbirrasis gávpogat, mii lea lunddolaš čilgehus dasa, nugo Hámmárfeasta (guovlu 3), Hárštá ja Narviika (guovlu 5). Leat unnán olbmot, geat johtet barggu geažil guovlu 1, mat leat suohkanat Sis-Finnmárkkus.

4.7 Gilis gávpogii

Bohtosat, mat dán kapihttalas čájehuvvojit, leat oassin vuosttáš ceahkis guorahallamis (surveyen) *Gilis gávpogii*.

Registtarguorahallamat sáhttet čájehit fárrenminsttara, movt sohka-bealit juohkásit sin gaskkas, geat leat eretfárren ja sii geat ain orrot báikkis, ja movt juohkásit ágiid ektui. Mii lea sivvan go olbmot fárrejit ja ásaiduvvet gávpogii, čearddalaš ja kultuvrralaš gullevašvuohta, makkár čatnasumit olbmuin leat ruovttusuohkanii, ja movt lea gielladilli. Dan ferte lagabui guorahallat. Ragisttarguorahallamat dagahit danne vuodu, ja daid leat viidásit plánen guorahallat 2012-2013.

Ceahkki 2 dan surveyenis lea guorahallan, mas geahččat olbmuid birgejumi, geat leat fárren boaitto-bealsuohkaniin gávpotsuohkaniidda. Seammas addá dát guorahallan midjiide eambo dutkkojuvvon máhtu sosiála diliid birra, birgejumi birra ja mánggakultuvrralaš joavkkuid birra, geain leat ruohttasat guovlluin gos

orrot sihke sápmelaččat ja dáččat. Guorahallama mihttu lea geahččat movt demográfalaš, sosiála ja kultuvrralaš rievdadusat váikkuhit indiviidat návccaid doalahit kultuvrralaš duogáža ja gullelašvuoda. Ekonomiija ja bargo- ja oahpahusvejolašvuodaid ferte geahččat dan oktavuodas movt indiviidaid ja joavkkuid návccat ja vejolašvuodát leat sealluhit iežaset kultuvrra ja duogáža. Guorahallama guovddáš fáttát leat makkár gaskavuohtha lea álbmoga eanetlogus ja unnitlogus, ja makkár lea sohkabealleperspektiiva.

Ceahkki 2 lea guorahallan mas lea epidemiologalaš dutkanvuogi birra. Jearahallanskovi leat plánen sáddet eretfárren álbmogii, ja dan guorahallama leat plánen čadahit čakčat 2012 – dálvet 2013.

Čuovvovaš vihtta váldofáttá bohtet leat mielde *Gilis gávpogii* jearahallanskovis:

- 1) Fárren
- 2) Eanetlohku unnitlogu ektui
- 3) Dearvvašvuohtha ja birgejummi
- 4) Gullelašvuohtha báikái ja kultuvrii
- 5) Giella

Fárren/johtin

Mii áigut guorahallat fárrema PREDIKTORAID. Fárrema, ekonomiija ja bargo- ja oahpahusvejolašvuodaid ferte geahččat dan oktavuodas movt indiviidat ja joavkkuin leat návccat ja vejolašvuodát ovdánahttit iežaset kultuvrra ja duogáža.

Álbmoga eanetlohku unnitlogu ektui

Ulbmil dainna fáttain, mas geahččat álbmoga eanetlogu unnitlogu ektui, lea kártet movt álbmot smávit boaittoealsuohkaniin heivehit iežaset odđa eallinvuohkái ja movt dat váikkuha bajasšaddansuohkana gullelašvuoda dovduide (9). Álbmoga eanetlogu ja unnitlogu gaskavuodát, ja sohkabealleperspektiiva leat dehálaš geahčestagat guorahallamis.

Dearvvašvuohtha ja birgejummi

Guorahallan galggašii maid addit eambo oahpu mii guoská dearvvašvuoda ja birgejumi guoskevaš fáttáide gávpotálbmogii. Áigut kártet muhtin iešdieđihuvvon dávddaid ja geahččat muhtin buozanvuodai riskkafáktoriid. Ovddeš dearvvašvuoda- ja birgejumiiskkademiin sámi ja dáčča guovlluin lea čájehan sámiálbmogis leat muhtin earenoamáš dearvvašvuodahástalusat, mat gáibidit eambo dutkama (10). Vástideaddji máhttu ii gávdno májggáčearddalaš sámi-dáru álbmogis gávpotsuohkaniin. Dearvvašvuoda- ja birgejumi birra dieđuid viežža jearahallanskovi dieđuin. Jearahallanskovi gažaldagain, mat gusket dearvvašvuoda birra, lea oassi das seammalágán go dearvvašvuoda- ja birgejumiiskkadeamis, SAMINOR 2 vuosttaš oasis, mii čadahuvvui 2012. Dan

dahkat vai galgá buohtastahttit dan guovtti surveyeid (guorahallamiid), *Gilis gávpogii* ja SAMINOR 2.

Gullelašvuohta báikái ja kultuvrii

Ulbmil dainna oasseprošeavttain lea guorahallat makkár lea báikáigullelašvuohta bajasšaddansuohkana ektui go dan ahte orrut gávpogis (9). Mii váikkuha dan ipmárdussii mii lea iežas identitehta ja man ollu váikkuha bearaš ja biras iežas identitehta ipmárdussii?

Giella

Ulbmil giella fáttain lea gávnnaht man oallugat háliidit dahje atnet sámegeielat mánáidgárde- ja skuvlafálaldagaid, mat juo gávdnojit dál (11-12). Seammas boahit dán iskkadeamis kártet man dárbu lea diekkár fálaldagaide nuppi buolvva olbmuide, geat orrot gávpogiin Norggas, muhto geain leat ruohttasat boaittoealsuohkaniin Davvi-Norggas. Guorahallamis galgá boahit ovdan movt sámegeielat oahppofálaldagat ovdánit dain iešguđet gávpotsuohkaniin.

4.8 Loahppa

Boahá čielgasit ovdan ahte regiovdna 3, Fálesnuorri ja Láhppi suohkaniin leat stuora hástalusat oažžut álbmoga ássama dássedin. Lea stuora etefárren leamaš mángga buolvva čađa juo, iige oro vel mihkkege mii čájáha ahte dat unnu. Sivvan dasa sáhtá leat ahte ii leat vejolaš oahpu gazzat lagasbirrasis, ja ahte leat unnán bargosajit guovllus. Dain suohkaniin leat stuora hástalusat ássama ektui ja oažžut dan dássedin, lasihit sisafárrema ja oačuhit olbmuide hálu orrut báikkis. Guovlu 1, gos lea Kárášjoga giella ja Guovdageainnu suohkan, lea eanemus dássedis ássan. Čilgehusat leat diedusge mángga, muhto orru ollu ávkkuhan go leat huksen sámi ásahusaid dan mañemus logi jagis. Dasa lassin lea boazodoallu hui nanus dain guovlluin.

Boaittoealsuohkanat barget garrasit vai oččošedje sisafárrejeddiid iežaset suohkaniidda. Dan sáhtá oaidnit earret eará das go sis leat čuoládansámit ja ánggirdit vai movttidahtejit olbmuid fárret boaittoealbáikkiide. Muhto min guorahallamat dán iskkadeamis čájeht ahte leat oalle oallugat geat gaskaboddosaččat fárrejit sámi-dáru suohkaniidda, geat fas 3 jagi mañnil fárrejit viidasit. Danne sáhtášii ge ássama oažžut dássedin ja lasihit olmmošlogu, go movttidahtá sin, geat vejolaččat fárrejit viidasit, bisanit báikái.

Barggahus min guorahallansuohkaniin lea gaskamearálaččat veahá unnit go muđui lea riikkas, muhto erohusat eai leat nu stuorrat. Leat baicca stuora

erohusat regiovníaid ektui. Guovllut, gos dievdoolbmot leat unnimus registrerejuvvon barggahusain, leat suohkaniin Sis-Finnmárkkus. Sáhtta leat stuora vejolašvuohta ahte dat eai leat duohtalogut, go mánggas barget vuoddoalahusaiguin nu ahte dat eai registrerejuvvo makkárga bargoregisttarii. Guovlluin, gos ránnjasuohkan lea gávpotsuohkan, sáhtta leat vejolaččat maid eambo bargojohtin. Bargojohtima birra leat eanemus muitalan olbmot, geat dovdet báikkálašguovllu ja dovdet bargo- ja bargojohtinvejolašvuodaid regiovnínas. Danne lea ain vejolaš bargomárkandili lasihit, jus eambo livčče dieđut bargovejolašvuodaid birra dieđut lagasguovllus.

Lea leamaš ollu eretfárren sámi boaittoealsuohkaniin gávpogiidda Norggas. Dat mielddisbuktá ahte sii geat leat fárren, sis lea sámi ja mánggakultuvrralaš duogáš. De maid vurdojuvvo ahte sii dahje sin mánát aktiivvalaččat doalahit iežaset sámi duogáža dain gávpogiin gos orrot. Das maid leat váikkuhusat gávpotsuohkaniid fáldalagaide sápmelaččaid ektui. Maiddái gávpotsuohkanat fertejit heivehit ja álggahit kultuvrralaš ja gielalašfáldalagaide iežaset almmolaš fáldalagaide ektui, earret eará go guoská skuvlafáldalagaide ja dearvvašvuodabálvalusaide.

Nugo álggus čáliimet, de sáhttet registrerenguorahallamat addit duogáš dieđuid ja álbmoga ektui dieđuid, maid guorahallamis áigu čuovvolit. Muhto go galgá gávnnahtit vástádusaid fárrema ektui, dasa maid mearkkašit bajassaddanbáikki gaskavuodát, makkár giela vállje hupmat ja makkár gullelašvuohta lea dan gávpogii gosa lea válljen fárret, de ferte earalágán iskkadanvuogi čadahit. Buohkat, geat leat registrerejuvvon ahte leat eretfárren muhtin dan 23 sámi-dáru suohkanis ja leat bastevaččat ássagoahtán muhtin gávpogis, sidjiide sáddejuvvo 2012 čavčča ja 2013 dálvvi mielde jearahallanskovvi. Skovis leat ollu gažaldagat ja dat addá midjiide dehálaš dieđuid manne olbmot fárrejit eret boaittoealesuohkaniin. Vai dát iskkadeapmi galgá addit midjiide dehálaš ipmárdusa ja jus dat galgá sáhttit leat doallelaš min lávdegoddái, de lea dehálaš ahte mii oazžut vástádusaid ruovttoluotta sis, geain mii jearrat.

Bohtosat dan *Gilázis gávpogii* guorahallamis almmuhuvvojit sihke sisriikkalaš ja gaskariikkalaš áigečállagiin.

Referánssat

Juvkam D, Sørliie K, Texmon I. Demografisk utvikling i fem storbyer. NIBR-rapport 2010:16

Karlstad, S, Lie I Sentraliseringstendensene i norske regioner - befolkning og næringsliv. Norut Alta rapport 2008:12. Norut Alta – Álta.

Sørliie K. Kommunedemografi-klassifisering og karakterstikk av befolkningsutviklingen i kommunene. NIBR-rapport 2001:05

Sørliie, K. Bosettingspreferanser, flyttemotiver og flytteprosesser. Status og perspektiver omkring den regionale befolkningsutviklingen i Norge. Notat til KRD 16. februar 2006. Norsk institutt for by- og regionforskning, Oslo

Bhopal RS. Concepts of epidemiology : integrating the ideas, theories, principles and methods of epidemiology. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press; 2008.

Sørliie K, Broderstad AR. Flytting til byer fra distriktsområder med samisk bosetting. Samarbeidsrapport NIBR/ UiT- Senter for samisk helseforskning. 2011

Aubert V. Den samiske befolkningen i Nord-Norge. Oslo: Artikler fra Statistisk sentralbyrå 1978;107:27.

Lund E, Melhus M, Hansen KL, Nystad T, Broderstad AR, Selmer R, Lund-Larsen PG. **Population Based Study of Health and Living Conditions in Areas with both Sami and Norwegian populations-The SAMINOR Study.** Int J of Circumpolar health 2007;66(2):89-184

Thuen, Trond (red.) 2003: Sted og tilhørighet, Senter for kulturstudier, Kristiansand: Høyskoleforlaget.

Nystad T, Melhus M, Brustad M, Lund E: Ethnic differences in the prevalence of general and central obesity among the Sami and Norwegian populations: the SAMINOR study. *Scand J Public Health*, 38(1):17-24.

Samiske tall forteller (2010). Jon Todal . Samisk språk i barnehage og skule (s. 154 – 162).

Samiske tall forteller (2009). Jon Todal . Samisk språk i barnehage og skule (s. 115 – 147).

5 Sápmelaččat bellodagain ja válggain

Per Selle, professor dr.polit, Institutt for sammenliknende politikk, Universitetet i Bergen ja professor II Norut Alta – Áltàs.

Kristin Strømsnes, professor dr.polit, Institutt for sammenliknende politikk, Universitetet i Bergen ja dutki I Uni Rokkansentereris.

Čeahkkáigeassu

Dát artihkal čájehan ahte sápmelaččat sámi guovddášguovlluin leat hui ángirat representatiiva kanála siskkobealde ja erenoamážit go lea sáhka bellodatgullelaš bargguin. Ollu surggiin čájehuvvo ahte leat dat sápmelaččat, geat leat Sámedikki jienastuslogus, geat leat eanemus ángirat maiddái dáčča politihkalaš kanálain, ja áinnas ángireappot vel go sii geat eai leat sápmelaččat seamma guovlluin. Dássázii lea unnán mii čujuha ahte sierra sámepolitihkalaš kanála ilbman lea daguhan unnit beroštumi dáčča politihkalaš kanálie sámi álbmoga gaskkas. Orru baicca nu ahte sierra sámepolitihkalaš kanála ilbman lea obbalaččat lasihan politihkalaš beroštumi ja ángiruššama sámi álbmogis, ja erenoamážit sin gaskkas geat leat válljen leat Sámedikki jienastuslogus.

Gávdnat maiddái erohusaid gaskal sápmelaččaid geat leat ja geat eai leat jienastuslohkui registrerejuvvon go lea sáhka politihkalaš dádjadeamis ja ángiruššamis. Makkár váikkuhusat das sáhttet leat guhkit áiggis lea eahpečielggas, muhto árvoštalladettiin dan čielga earu mii lea registrerejuvvon ja eai-registrerejuvvon sápmelaččaid gaskkas, maid dát artihkal čalmmustahtá, de eat sáhte garvit dan movt ovttaskasolmmoš vásiha ja árvoštallá Sámedikki ja dan barggu. Maid dát artihkal lea čájehan, lea ahte sámi guovddášguovlluin lea hui unnán luohhtevasvuohta Sámediggái sin gaskkas geat leat válljen leat olggobealde Sámedikki jienastuslogu, ja ahte váilelaš luohhtevasvuohta lea juoga maid sii juogadit singuin geat eai leat sápmelaččat seamma guovllus. Sámpolitihkalaš hástalusat mat dasa leat čadnon, eai unno gal go maiddái gávnnahit ahte stuora oassi sis geat leat jienastuslogus eai dárbbu dihte beroš

nu beare haga sámepolitihkas ja sis ii leat alla luohttevašvuohta Sámediggái ásahussan, iige dan bargui maid doppe dahket. Eará sániiguin, eai váillo dehálaš struktuvrralaš ja strategalaš hástalusat sámi servvodagas.

5.1 Álgosátni

Sámi demokratiija ja oassálastin lea stuora ja viiddis fáddá. Das lea sáhka beroštumis, váikkuhanfámus, representativitehtas, lobálašvuodas, luohttevašvuodas ja ollu earás, ja das dávjá lea gáddu ahte sápmelaččat ja eará eamiálbmogat leat politihkalaččat gáržžohallon ja ahte sis lea váttis joavdat ovddas daid dábálaš demokrátalaš kanálaid bokte. Dán artihkkalis galgat geahčadit unna, muhto dehálaš, oasáža dán stuora fáttás, namalassii sápmelaččaid oassálastin representatiiva politihkalaš kanála siskkobealde. Eará sániiguin, lea sáhka válgaoassálastimis ja miellahttovuođas dakkár lágan ásahusain maidda válgakanálain lea sorjjasvuohta; bellodagain ja bellodatsullásaš organisašuvnnain. Das eat galgga geahččat sápmelaččaid oassálastima iešguđetlágán eaktodáhtolaš organisašuvnnain, main maiddái sáhttet leat politihkalaš mihtut, dahje eanet ad hoc vuđđosaš politihkalaš iniciatiivvain. Dát dasto ii leat artihkal sámi oassálastimis ja organisašuvdnačanasteamis eanet buotbeallásaččat, iige politihkalaš relevánta oassálastimis oppalaččat sámi álbmogis. Oassálastin válggain ja bellodagain dahká aŋkke áibbas guovddáš dimenšuvnna, eanaš háviid buot deháleamos dimenšuvnna, go geahčadit politihkalaš oassálastima. Ollu eará politihkkii dádjaduvvon oasseváldin lea čadnon dán kanálii, juogo doarjjan dahje molssaeaktun dasa mii doppe dáhpuhuvvá.

Sámi demokratiija ja oasseváldima olis leat maiddái erenoamáš dilálašvuodát mat dagahit gelddolažžan geahčadit dárkileappot dán oassálastinkanála. Vuostálasvuohtan muđui álbmogii, sáhttet sápmelaččat oassálastit válggain sihke dáčča ja sámi politihkalaš kanála bokte, ja leat miellahtut sihke dáčča politihkalaš bellodagain ja bellodatsullásaš sámi organisašuvnnain. Dat lea dát maid norgalaš stáhtadiehti Anne Julie Semb (2011) gohčoda guovttesuorat dahje duppal politihkalaš stáhtalahttovuohtan, ja mii hástala gáttu ahte sámi álbmot lea politihkalaččat gáržžohallon.

Dán artihkkalis galgat duššo gaskkalaččat čatnasit diekkár stuora čuolmmaide. Artihkal lea vuosttažettiin empirialaččat dádjaduvvon, mas mii daid dieđuid vuodul mat leat gávdnamis, govvidit sámi oassálastima bellodagain ja válggain sihke sámi ja dáčča politihkalaš kanála siskkobealde. Miellagiddevaš jearaldat mii de bohciida lea movt oassálastin dán guovtti iešguđetlágán kanálas lea čadnon oktii ja movt sáhtta váikkuhit nubbi nuppi. Mearkkašago alla oassálastin sámediggeválggas ahte beroštit unnibut norgga stuoradigge- ja suohkanválggain? Čuočágo ollu oassálastin ovttá kanálas nu ahte šaddá unnit oassálastin nuppi kanálas? Leago sáhka gilvvohalli kanálain vai leago baicca sáhka latnjalas kanálain mat daguhit ahte dat sápmelaččat geat leat registrerejuvvon Sámedikki jienastuslohkui šaddet hui aktiivat válggain ja bellodagain čadnon sihke sámi ja dáčča politihkalaš kanálii?

Movt oidnet dasto sápmelaččat, geain lea unnit sámeapolitihkalaš beroštupmi, ovdamearkka dihte sii geat válljejit ahte eai registrere iežaset Sámedikki jienastuslohkui, sámediggevuogádaga? Man duhtavaš lea ovttaskasolmmoš dainna bargguin maid Sámediggi dahká? Leatgo mearkkašahti erohusat Sámedikki árvvoštallamis gaskal sin geat leat registrerejuvvon Sámedikki jienastuslohkui ja geat sáhttet jienastit sámediggeválggain, ja earáid geat maddái atnet iežaset sápmelažžan? Ja maid vejolaččat mearkkašit dakkár erohusat sápmelaččaid politihkalaš sajádahkii?

Čuolmmat ja gávdnosat dan artihkkalis leat čadnon prinsihpalaš ja teorehtalaš hástaleaddji jearaldagaide maid mii duššo veaháš guoskkahit dás. Dat gullá ovdamearkka dihte jearaldahkii ahte go lea demokrátalaš hástalus ahte sápmelaččain, vuostálasvuodas earáide, lea jienastanvuoigatvuohta guovtti kanálas (man stuora fápmu galgá dasto Sámedikkis leat), dahje jearaldahkii ahte man mađe lassánan sámi iešmearrideapmi ja nannejuvvon Sámediggi lea hehttehussan sápmelaččaid integreremii dáčča servvodahkii. Vaikko mii das eat daid dehálaš digaštallamiid meannut eat teorehtalaččat, eatge daid ollislaš empirialaš viidodagain, de sáhtta fihtolaš lohkki oaidnit ahte empiriija dássázi ii čujut dan guvlui ahte sámi ja dáčča kanálat leat gilvaleaddjit.

Artihkal addá maddái dehálaš dieđuid daid sápmelaččaid, geat leat Sámedikki jienastuslogus ja geat eai leat, Sámedikki ja Sámedikki barggu árvvoštallamis, ja čalmmustahtta ahte Sámediggi ii váttisvuodaid haga doaimma ságadoallin buot sápmelaččaide. Artihkal addá obbalaš geahčastaga dain dávjá stuora erohusain

mat leat gaskal daid sápmelaččaid geat goallotit dan vuogádahkii ja leat jienastuslogus, ja sin geat eai čuovvol.

Mihttu dáinna artihkkaliin lea álgovuolggalaččat empiralaš, mas spaktat čájehit sámi oassálastima dan guovtti válgakanálas ja miellahttuvuođa dain organisašuvnnain maidda válgakanálat dárbbášit vai galget sáhttit doaibmat bures, namalassii bellodagat, nugo boahtá ovdan surveyguorahallamiin mañemus logijagis. Dat sáhtta leat dehálaš duogášdiehtun maid sáhtta atnit muittus eanet buotbeallálaš teorehtalaš ja normatiivalaš dádjaduvvon digaštallamiin sámpolitiikka birra ja Sámedikki sajis dáčča servvodagas.

5.2 Datavuodus

Guorahallama vuđdosin leat golbma datačoahki. Vuosttaš dain lea *Medborgerundersøkelsen, dás sámegillii Boargárguorahallan*, maid čadáhedje jagis 2001 oassin Fápmo- ja demokratiijačielggadeamis, ja mii fátmasta ollu jearaldagaid čadnon politihkalaš oasseváldimii ja stáhtalahttovuhtii (Strømsnes 2003). Lassin našunála álbmotlávdegottis, čadáhedje guorahallama liigelávdegottis dan guđa suohkana siskkobeaalde mat dalle dahke sámegiela hálddašanguovllu Norggas (Gáivuotna, Guovdageaidnu, Porsángu, Kárášjohka, Deatnu ja Unjárga). Guorahallama sáddejedje našuvnnafátmasteaddji lávdegoddái mas ledje 5000 olbmo agis gaskal 18 ja 84 jagi, ja liigelávdegoddái mas ledje 1500 olbmo geat orro dan guđa sámi giellahálddašansuohkanis. Álbmotlávdegottis 47 proseanta dain jerron olbmui devde jearahallanskovi (N=2297), dan bottu go 43 proseanta vástidedje sis geat ledje gesson leat mielde liigelávdegottis (N=633).¹

¹ Suohkanat mat leat oassin sámegielaidda hálddašanguovllus leat unna suohkanaččat olmmošloguid ektui – dain leat gaskal 900 ja 4100 ássi. Dát lea juoga mas maiddái sáhtta leat mearkkašupmi politihkalaš oassálastima sturrodahkii. Lea sáhka earet eará das ahte unnit suohkaniin leat eanet politihkalaš vearvvat mat galget dievvat. Dasa lassin gávdnat dávjá veaháš eanet válgaoassálastima ja eanet bellodatmiellahttuvuođaid unna suohkanaččain (geahča Saglie ja Bjørklund (red.) 2005). Mii lea danin, maiddái go leat atnán Boargárguorahallama, kontrolleren ássanbáikkiid sturrodagaid ektui. Dán oktavuodas atnit guokte mihtu biedggusássanguovlluide, main sirret sin geat orrot guovlluin main leat unnitgo 2000 ássi ja sin geat orrot guovlluin gos leat unnitgo 10.000 ássi.

Vuohki movt dát guorahallan lea hábmejuvvon rahpá buohtastahttinvejolašvuodaid máŋgga dásis. Min lahkonanvuohki lea buohtastahttit sápmelaččaid siskkobealde sámi giellahálddašanguovllu, singuin geat orrot seamma guovllus, muhto geat eai definere iežaset sápmelažžan, seammás go mii veardádallat dáid bohtosiid oppa álbmoga gaskameari bohtosiid ektui. Vai galgá lohkot ‘sápmelažžan’ dien guorahallamis, de galgá miehtat ahte gokčá daid eavttuid mat galget leat sajis jus galgá sáhttit registreret iežas Sámedikki jienastuslohkui ja nu leat vuoigatvuohta jienastit sámediggeválggain. Dat mearkkaša ahte galgá julggaštit ahte dovdá iežas sápmelažžan, lassin dasa ahte unnimusat ovttas su váhnemiin, ádjáin dahje áhkuin, dahje máttarváhnemiin lea dahje lea leamašan sámegeiella ruovttugiellan; dahje ahte son lea soapmása mánná gii jo lea dahje lea leamaš registrerejuvvon sámi jienastuslohkui. Sidjiide lávdegottis, geat eai deavdde eavttuid registrerejuvvot sámediggeválggaid jienastuslohkui, atnit ‘eai sápmelaččat’ namahusa.

Nubbi guorahallan maid atnit lea *Borgerrolleundersøkelsen, dás sámegillii Boargárrollaguorahallan*, (“Stáhtalahttorolla guorahallan välljejuvvon Finnmárkosuohkaniin, mas deattuhit politihkalaš gullelašvuoda, beroštumi ja oassálastima”) maid čađahedje 2006:s dan seamma viđa suohkanis Finnmárkkus mat maiddái ledje oassin Boargárguorahallama liigelávdegottis. Dán materiálas dasto ii leat Gáivuotna mielde. Jearahanskovi sáddejedje dán guorahallamis buot ruovttudoaluide dan viđa suohkana siskkobealde (oktiibuot 4670), main 27 proseanta vástidedje (N=1172) (Semb 2010)².

Boargárrollaguorahallamis jerre jearaldagaid sihke das ahte gokčágo ovttaskasolmmoš eavttuid registreret iežas sámediggeválggaid jienastuslohkui ja leigo olmmoš duodai välljen registreret iežas. Go atnit dan datamateriála, de mis lea maiddái seammás vejolašvuohta geahččat erohusaid gaskal daid sápmelaččaid geat leat registreren iežaset Sámedikki jienastuslohkui, ja daid geat leat välljen leat olggobealde, lassin dasa ahte sáhttit buohtastahttit bohtosiid gávdnosiiguin maid gávdnat sin gaskkas geat eai leat sápmelaččat, muhto orrot seamma guovllus. Sii geat devdet eavttuid registreret sámediggeválggaid jienastuslohkui ja geat leat välljen registreret iežaset, sin gohčodit ‘registrerejuvvon sápmelažžan’. Sin geat devdet eavttuid, muhto eai leat

² Representativitehtaiskosat čájehit ahte guorahallan, vaikko lei unnán vástideaddjiproseanta, ankke orru darveheame juogustusa gaskal respondeantajoavkkuid (geahča Semb 2010). Goitge lea dát vástádušproseanta mii ávžžuha várrogasvuodain dataid dulkot.

registrerejuvvon, dadjat ‘sápmelaččat geat eai leat registrerejuvvon’. Sii geat eai deavdde eavttuid registreret sámediggeválggaid jienastuslohkui gohčodit ‘eai sápmelaččat’.

Goalmmát guorahallan maid galgat atnit lea Sametingsvalgundersøkelsen/Sámediggeválgaguorahallan maid čadahedje jur mannel 2009 sámediggeválgga. Dan guorahallama lávdegotti gesse njuolga Sámedikki jienastuslogus, ja fáttmasta dasto duššo sápmelaččaid geat leat válljen registreret iežaset. Guorahallan čadahuvvui telefuvdnajearahallamiid bokte, gaskal sápmelaččaid miehtá riika geat ledje jienastuslogus. Vigge oktavuodaváldit oktiibuot 6487 olbmui, ja 973 dain adde ollislaš jearahallamiid. Vástidanproseantan dat dahká sullii 15 jus dan rehkenastá buohkain geaiguin leat geahččalan oažžut oktavuoda, iige sirre sin geaiguin ii lean vejolaš oažžut oktavuoda ja sin geat eai dáhtton searvat guorahallamii (Josefsen ja Saglie 2011).³

Dat golbma guorahallama rahpet vejolašvuoda iešguđetlágan lahknanvugiide, muhto mat bures ollistit guhtet guoibmáseaset. Boargárguorahallan rahpá vejolašvuoda buohtastahttit sápmelaččaid sámegeiela hálddašanguovllu siskkobealde singuin geat orrot seamma guovllus, muhto geat eai ane iežaset sápmelažžan, seammás go bohtosiid sáhtta buohtastahttit diliin mii lea oppa álbmogis (Selle ja Strømsnes 2008, 2010). Oktiibuot leat 49 proseanta Boargárguorahallama liigeguorahallamis geat vástidit ahte devdet eavttuid registreret Sámedikki jienastuslohkui ja 51 proseanta geat eai deavdde eavttuid. Boargárrollaguorahallan dahká vejolažžan dadjat juoidá, ii duššo das mii earuha sápmelaččaid sis geat eai leat sápmelaččat dain guovlluin, muhto maddái das mii sirre sápmelaččaid geat leat registreren iežaset sámediggeválggaid jienastuslohkui, sis geat eai leat registreren iežaset (Semb 2010). Dan materiálas leat 17 proseanta geat devdet eavttuid registreret jienastuslohkui, muhto geat eai leat registrerehan iežaset, 53 proseanta geat devdet eavttuid ja leat registreren iežaset ja 30 proseanta geat eai deavdde registrerema eavttuid.⁴ Okta sivva

³ Dadibahábut mis eai leat dieđut mat dahket vejolažžan sirret dán guovtti joavkku. Das dasto ii leat sáhka 15 proseanta vástidanproseantan nugo dábálaččat rehkenastá dan. Guorahallamis lea goitge nu vuollin vástidanproseanta ahte galgá várrogasvuodain dulkot gávdnosiid.

⁴ Guorahallama oasseváldiin vástidedje 47 proseanta ahte ledje registreren sámediggeválggaid jienastuslohkui. Birrasiid 45 proseanta dan oasis álbmogis, dan viđa suohkanis, geain lei jienastanvuoigatvuohta stuoradiggeválggas 2005:s ledje maddái registrerejuvvon sámediggeválgga jienastuslohkui seamma áiggis. Sii geat vástidedje “in dieđe” dahje geat eai vástidan jearaldagaide devdego eavttuid registreret sámediggeválggaid jienastuslohkui

erohussii sápmelaččaid relatiiva oassemearis Boargárguorahallama ja Boargárrollaguorahallama gaskkas lea ahte maŋit guorahallamis ii leat Gáivuona suohkan mielde, gos oassemearri sis geat definerejit iežaset sápmelažžan lea mearkkašahti unnit go dain eará suohkaniin mat leat mielde goappaš datačohkiin. Sámediggeválgaguorahallan addá vel vejolašvuoda lasi čiekŋudit geahčadettiin gáttuid ja geavahusaid mat leat dan oasis sámi álbmogis geat *leat* registreren iežaset jienastuslohkui, daningo guorahallama čađahedje duššo sin gaskkas geain lei jienastanvuoigatvuohta sámediggeválggain (Josefsen ja Saglie 2011).

Vaikko mis das leat golbma guorahallama maid leat čađahan iešguđet áiggis, de atnit daid nubbi nuppi ollisteapmái, baicca go dulkot daid iešguđetlágán áigeboatkan daningo dat leat čađahuvvon iešguđet ládje, ja main muhtin muddui leat iešguđetlágán joavkkut maid buhtastahttet. Go lea sáhka guorahallama vástidanproseantas, de oaidnit ahte dat ii leat nu hui allat ovttage guorahallamis, muhto erenoamážit Sámediggeválgaguorahallamis lea dat mearkkašahti unnit go dan maid livččii sávvan. Dat mii das lea bahá, lea ahte sáhttet šaddat meattáhusat daningo leat áinnas sii, geat leat eanemus aktiivat ja geain lea eanemus beroštupmi, geat maiddái servet jearahallanguorahallamiidda. Leat aŋkke erohusat daid joavkkuid gaskkas main mii dás vuosttažettiin beroštit, vaikko áibba logut diedusge maiddái leat hirbmat mávssolaččat. Váttis lea fuobmát buriid ákkaid dasa ahte livčče galgan leat systemáhtalaš erohusat das geat dat leat geat vástidit sámi álbmotjoavkku siskkobeaalde buhtastahttojuvvon olles álbmogiin.

ja/dahje ledjego albmailmmis registreren, leat guođđán analysas. Dat dagaha ahte registrerejuvvon sápmelažžat leat muhtin muddui badjelmeare ovddastuvvon analysain maid vuodđun leat Boargárrollaguorahallama dieđut. Geahča Semb (2010: 84-88) gos lagabui čilge dán dili.

5.3 Oassálastin válggain ja bellodatgullelaš doaimmain

Tabella 1:s atnit mii Boargárguorahallama dieđuid addit oppalašgeahčastaga válgakanála ja bellodatgullelaš doaimmaid siskkobealde oassálastimis. Das buohtastahttit sápmelaččaid ja sin geat eai leat sápmelaččat sámi giellahálddašanguovllu siskkobealde, olles álbmoga dilálašvuodain. Jearaldagat maid jerret, leat jienastedje go mañemus stuoradiggeválggas, leatgo miellahtut muhtin politihkalaš bellodagas dahje muhtin bellodatpolitihkalaš nuoraidorganisašuvnnas, dahje leatgo mañemus jagis jogo searvan muhtin politihkalaš bellodaga bargui, searvan muhtin politihkalaš čoahkkimii dahje čoakkalmassii dahje váldán oktavuoda muhtin politihkkariin daningo lea geahččalan buoridit dili servvodagas, ja loahpas čohkkájitgo almmolaš stivrrain, lávdegottiin dahje komitéain.

Tabella 5.1 Válgaoassálastin ja oassálastin bellodatgullelaš politihkalaš doaimmain. Proseanta

	Sápmelaččat (301)	Eai sápmelaččat (316)	Olles álbmot (2297)
Jienastan mañemus stuoradiggeválggas	87,5	84,1	86,7
Miellahttu politihkalaš bellodagas	30,5	21,4 •	14,9 *
Oassálastán barggus, politihkalaš bellodat	13,7	9,7	4,9 *
Politiikkaš čoahkin dahje čoakkálmás	19,1	11,4 •	9,4 *
Oktavuodaváldán politihkkariin	30,4	26,2	14,6 *
Stivrrat, lávdegottit, komitéat	16,1	9,3 •	5,6 *

* Statistihkalaš signifikánta erohus ($p < .05$) gaskal sápmelaččaid ja oppa álbmoga

• Statistihkalaš signifikánta erohus ($p < .05$) gaskal sápmelaččaid ja sin geat eai leat sápmelaččat giellahálddašanguovllus

Gáldu: Medborgerundersøkelsen 2001

Oaidnit ahte ii leat erohus gaskal sápmelaččaid ja olles álbmoga obbalaččat dasa mii gusto jienasteapmái stuoradiggeválggas. Das gávdnat alla oassálastindási buot joavkkuin. Sámi álbmot čalbmái čuohcá hirbmat alla oassálastindásiin bellodatgullelaš doaimmaid siskkobealde. Olles 31 proseanta lávdegotti sámi oasis vástidit ahte leat miellahtut soames politihkalaš bellodagas dahje bellodatpolitihkalaš nuoraidorganisašuvnnas, lohku mii lea duppallit nu ollu go maid gávdnat álbmotlávdegottis (15 proseanta). Dat lea maiddái stuorát lohku go maid gávdnat sin gaskkas geat eai leat sápmelaččat sámegiela hálddašanguovllus, vaikko mis maiddái dás lea alla bellodatmiellahttolohku (21 proseanta).⁵ Dat ahte sápmelaččat sierranit dien mađe alla bellodatmiellahttovuodaloguin lea maiddái hirpmahuhti daningo dán joavkku siskkobealde lea veaháš vuollegeappot oahppodási (erenoamážit vuorrasepmosiid gaskkas).⁶ Dan maid dás oaidnit eat sáhte čilget duššo fal konteakstaváikkuhussan, go mii gávdnat seamma erohusa gaskal sápmelaččaid giellahálddašanguovllus ja dáččaid geat orrot dain eanemus biedggushuksejuvvon guovlluin riikkas (vaikko vel gávdnatge stuoribut bellodatmiellahttoassemeriid dain guovlluin, buohtastahttojuvvon dainna maid gávdnat olles álbmogis oktiibuot).

Okta ágga dan alla bellodatmiellahttomearrái sáhtá leat ahte oallugat geat leat miellahtut Norgga Sámiid Riikasearvvis (NSR) leat defineren dan politihkalaš bellodahkan. Dat han ii leat boastutge, daningo NSR ii duššo leat dat deháleamos sámi kulturorganisašuvdna, muhto maiddái organisašuvdna mii searvá sámediggeválggaide. Organisašuvnnas leat birrasiid 1000 miellahttu válgajagiin ja mearkkašahti unnit válggaid gaskkas. Vaikko NSR ii definere iežas politihkalaš bellodahkan, de doaibma organisašuvdna bellodahkan

⁵ Dasa lassin oaidnit mearkkašahti sohabealleerohusaid (Selle ja Strømsnes 2008). Dan bottugo 34 proseanta sámi dievdduin dieđihit ahte sii leat bellodatmiellahtut, de “duššo” 24 proseanta nissoniin vástidit seamma (mii ankke lea hui alla lohku go buohtastahtá dainna 13 proseanttain maid gávdnat nissoniid gaskkas álbmotlávdegottis). Miellahttun leat soames politihkalaš bellodagas lea dasa lassin juoga mii lea dábáleappot vuorrasepmosiid gaskkas go nuoramusaid gaskkas, muhto erohus ahkejoavkkuid gaskkas lea unnit sámelávdegottis go dat mii lea dilli álbmogis oppalaččat.

⁶ Našunála guorahallamiin gávdná dábálaččat čanastumiid gaskal oahpu ja oassálastima. Boargárguorahallama loguid vuodul lea sámi álbmotjoavkkus veaháš unnit oahppu go geahčat olles álbmoga ektui. Lea duppallit nu stuora oassi sápmelaččain geat dieđihit ahte sis lea 10-jagi vuodđoskuvla dahje unnit (30 proseanta 15 vuostá). 41 proseanta álbmotlávdegottis dieđihit ahte sis lea oahppu allaskuvla- dahje universitehtadásis, buohtastahttojuvvon 35 proseanttain sápmelaččaid gaskkas.

sámediggeválggain ja barggus Sámedikki vuogádagas. Lea maiddá oktilis ságastallan NSR:s galgágo bellodatpolitihka sirret sierra organisašuvdnan. Lassin NSR:i ja Bargiidbeallodahkii (Bb), earet čielga báikkálaš listtuid main dávjá lea vuolgga báikkálaš beroštusserviin (dálonat, boazosápmelaččat ja sullásaččat), gávdno maiddá Sámeálbmot bellodat mii lea NSR:A olládagas. Dat bellodat ii leat duššo Sámedikkis ovddastuvvon, muhto maiddá suohkaniin ja Finnmárkku fylkadikkis. Ii leat mihkkege mii hehte leat sihke miellahttu NSR:s ja seammás miellahttu soames dáčča bellodagas. Dakkár “duppal” miellahttuvuođat sáhttet leat oassin ákkas manin leat nu alla logut, sihke go lea sáhka bellodatmiellahttuvuođas ja go lea sáhka oppalaš oassálastimis representatiiva kanálas – nappo, vejolaš sámi oassálastin guovtti kanála čađa (Semb 2011).

Sámi lávdegotti dáfus lea dasto dat sierranasvuolta ahte lea alla oassálastindássi árbevirolaš bellodatgullelaš doaimmain. Iige leat duššo sáhka passiiva bellodatmiellahttuvuođain, muhto aktiiva politihkalaš beroštumis. Lassin alla bellodatmiellahttooassemearrái sámi álbmotjoavkku siskkobealde, lea sin gaskkas mearkkašahti alladeappot oassi go álbmotlávdegottis geat diedihit ahte leat mañemus jagis oassalastan barggus politihkalaš bellodagas (14 proseanta, álbmotlávdegotti 5 proseanta vuostá), oassálastán politihkalaš čoahkkimis dahje čoakkálmasas (19 proseanta, álbmotlávdegotti 9 proseanta vuostá), váldán oktavuoda politihkkariin (30 proseanta, álbmotlávdegotti 15 proseanta vuostá) ja geain dan áiggis ledje almmolaš vearvvat (16 proseanta álbmotlávdegotti 6 proseanta vuostá). Ja ii dás ge leat báikkálašservvodaga sturrodát mii čilge erohusaid. Lassin bellodatmiellahttovuhtii čuoldása sámi álbmot maiddá čielgasit dain geat eai leat sápmelaččat seamma guovllu siskkobealde, go guoskka politihkalaš čoahkkimiidda ja almmolaš vearvvaide. Dat čujuha dan guvlui ahte sápmelaččain dain suohkaniin lea relatiivalaččat eanet guovddáš rolla báikkálaš politihkas, sin ektui geat eai leat sápmelaččat.⁷ Dakkár mállet doaibma sáhtta leat čadnon sihke sámediggekanálii ja našunála (dahje báikkálaš)

⁷ Sáhtta eará sániiguin leat nu ahte olbmot dain eanemus mihtilmas sámesuohkaniin báikkálaš politihka bokte barget sihke dáčča ja sámi politihkain oktanis, dahje sámeapolitihkain dáčča politihkalaš institušuvnnaid bokte. Dat mearkkaša maiddá ahte erohus gaskal dáčča ja sámi politihkalaš kanála ii leat nu ovttageardán go dávjá jurddaša.

politiikkalaš kanálie, muhto jearahallanskovvi ii atte midjiide vejolašvuoda earuhit daid.⁸

Eará lágan čilgehus daidda alla loguide lea ahte ieš dan sámediggevuogádaga ásaheapmi liige politiikkalaš orgánan lea mielddisbuktán ahte gáibiduvvo alladeappot aktivitehtadássi sámi álbmotjoavkku siskkobealde, earet eará daningo gártet eanet almmolaš vearvvat maid galgá deavdit go mis leat guokte goabbatládán ovddasteaddji kanála. Dát lassána vel das daningo hupmat unna suohkanaččaid birra main relatiivalaččat galget leat eanet vearvvat maid galgá deavdit. Muhto, nugo leat oaidnán, de ássanbáikečoahkkevuolta guhkin eret čilge olles erohusa gaskal sápmelaččaid ja álbmoga muđui. Soaitá aŋkke leat nu ahte sámediggevuogádaga ilbman lea lasihan politiikkalaš beroštumi eanet ollislaččat dain guovlluin, ja ahte danin maiddái leat eanet aktiivat dáčča vuogádagas.

Dat garra dádjadeapmi bellodatkanála guvlui, ja nu maiddái dáčča vuogádaga guvlui, earuha norggabeale sápmelaččaid ruota- ja suomabeale dilálašvuodas.⁹ Seammás dat muitala man dehálaš ieš institušuvdnaásaheapmi sáhtá leat. Ruotas ja Suomas eai leat našunála politiikkalaš bellodagat ovddiduvvon sámedikkiin, dan bottu go eanas bellodagat Norggas leat ásahan alccaset sierra sámepolitihka, ja nu daguhan ahte institušuvnnalaččat ovttaiduhitet sámi beali našunála politiikkalaš vuogádahkii.¹⁰ Erenoamážit Bargiidbellodagas lea dás leamaš guovddáš rolla. Sápmelaččat Norggas leat dasto eanet go sápmelaččat Ruotas ja Suomas, ohcan politiikkalaš váikkuhanfámu našunála bellodat- ja

⁸ Gávndosat čujuhit dasa ahte eanaš oassálastin lea njulgejuvvon, dahje goit čadnon, dáčča politiikkalaš vuogádaga guvlui, mii han maid leage goatnjedeamos. Dat boahtá maid dain vuollegis miellahtologuin organisašuvnnain mat loaiddastit válggaide sámediggeválggain. Dilálašvuolta man birra dáidá leat gelddolaš eanet diehtit lea movt sámi oassálastin lea dáčča politiikkalaš bellodagaid siskkobealde, mat maiddái leat doaimmas sámepolitihkas, ja de erenoamážit Bb. Man muddui sápmelaččaid oassálastin daid bellodagaid siskkobealde álgovuolgagis leat oavvilduvvon našunála vai sámi politiikkalaš kanálie, das diehtit unnán.

⁹ Analysa dain dehálaš erohusain gaskal Norgga, Ruota ja Suoma oainnát Josefsen (2001) čállois.

¹⁰ Áidna norgga bellodahkan lea Ovddádusbellodagas (OvB) assimilerenpolitihka sápmelaččaid guovdu, mii oaivenjuolggaduslaččat sulastahtá dan maid ovdal gávnnaimet Bargiidbellodagas. OvB:a garra sajádat norgga politihkas dáidá sáhttit gulbmára dagahit sámediggevuogádahkii. Vaikko bellodat prinsihpalaččat lea olles sámediggevuogádaga vuostá, de oassálasttii Ovddádusbellodat vuostáš gearde sámediggeválggaide jagis 2005, mas eai lihkestuvvan bures. 2009 válggain lihkestuvai bellodat ollu buorebut, ja oaččui golbma áirasa Sámediggái.

válgavuogádaga čađa ja našunála politihkalaš-hálddahaslaš vuogádagas eanet ollislaččat. Seammás lea Norggas, vuostálasvuodas ránnjáriikkaide, leamaš eanet rabasvuohtha dan ektui ahte diktit dáčča politihkalaš bellodagaid searvat sámediggeválggaide.¹¹ Dan dahket eanet ahte eanet, ja vaikko oallugat bártidit lihkestuvvamiin, de lea Bb:s, ovttas NSR:n, leat váldosajádat sámediggevuogádagas.

Dat mearkkaša maiddáai ahte dássážiin ii leat leamaš makkárga segregeren Norgga sámeapolitihkas – ovdamearkka dihte ii makkárga gáibádus ahte sápmelaččat eai galgga jienastit stuoradiggeválggain. Gižžu lea leamaš galgetgo dáčča bellodagat leat ovddastuvvon sámediggevuogádagas, ja das lea NSR prinsihpalaččat leamaš vuostá ahte nu galget beassat. Odne leat aŋkke dás vuoittahallan, iige dat leat šat dehálaš oassin sámeapolitihkalaš diskursas. NSR lea politihkalaš rasttildeaddji organisašuvdna mii maiddáai ávžžuha duvdagiiddis oassálastit dáčča válggain. NSR dasto ii leat duššo atnán mearrideaddji rolla ođđaáigásaš sámediggevuogádaga ilbmamis, muhto lea maiddáai mobiliseren guovddáš byrokratiijai ja našunála politihkalaš vuogádahkii/válgakanálii. Dát strategiija lea min oaivilis leamaš mearrideaddji go lea sáhka dan lassánan čuožžovašvuodas maid sámediggevuogádat lea ožžon. Dán lea Bargiidbellodat nannen, mii sihke dáčča ja sámi bellodahkan lea leamaš nu garrasit ovddiduvvon.¹²

Leat oaidnán ahte sápmelaččain oppalaččat lea alla oassálastindássi válggain ja bellodatgullelaš doaimmain. Muhto man muddui leat sámi ja dáčča bellodatkanálat gilvaleaddji kanálat? Boargárrollaguorahallamis, maid čađahedje vihtta jagi manjel Boargárguorahallama, leat čielgaseappot earuhan gaskal miellahttuvuoda dáčča ja sámi politihkalaš bellodagain ja organisašuvnnain. Das leat jearran ovttaskasolbmui leatgo miellahtut soames “dáčča politihkalaš

¹¹ Suomas lea persovdnaválga, nu ahte eai sámi, eaige suoma bellodagat leat oidnosis sámeapolitihkas. Ruotas leat ollu sámi politihkalaš bellodagat ovddastuvvon, muhto sápmelaččat leat unnán integrerejuvvon ruođa politihkalaš eallimii. Ruođa bellodagat eai leat danin ráhkadan makkárga čielga sámeapolitihka. Ii leat leamaš erenoamáš áigeguovdil siddjiide oassálastit sámediggeválggaide, ja eaige sii leat leamaš erenoamáš bures boahtimatge.

¹² Dat čielga earru maid dás oaidnit gaskal Norgga ja dan guovtti eará davviriikkalaš riika dáidá maiddáai leat okta ákkain dasa manin sámediggevuogádat lea ollu nannoseappot Norggas. Ovttasbarggus ja oktavuodas našunála politihkalaš vuogádagain lea áibbas eará hápmi ja mearkkašupmi dáppe. Boađus leage maiddáai ahte ruhta lea čuvvon, ja áibbas eará hivvodagas go ránnjáriikkain.

bellodagas dahje bellodatpolitihkalaš nuoraidorganisašuvnnas” dahje “sámi politihkalaš bellodagas, bellodatpolitihkalaš nuoraidorganisašuvnnas dahje sámepolitihkalaš organisašuvnnas dahje nuoraidorganisašuvnnas”. Tabealla 2:s oaidnit movt dat rievddada gaskal sin geat leat registrerejuvvon sápmelaččat, geat eai leat registrerejuvvon ja geat eai leat sápmelaččat.

Tabealla 5.2 Válgaoassálastin ja oassálastin bellodatgullelaš politihkalaš doaimmain. Proseanta

	Registrerejuvvon sápmelaččat (549)	Sápmelaččat geat eai leat registrerejuvvon (173)	Eai sápmelaččat (315)
Miellahttu – dáčča politihkalaš bellodat	15,2 20,6	9,3 • 1,2 •	14,9 0,4 *
Miellahttu – sámi politihkalaš bellodat	93,7 94,3	82,0 • 80,0 •	87,0 88,0
Jienastan maŋemus stuoradiggeválggas	90,5 91,8	77,0 • -	80,0 • -
Jienastan maŋemus fylkadiggeválggas			
Jienastan maŋemus suohkanstivraválggas			
Jienastan maŋemus sámediggeválggas			

* Statistihkalaš signifikánta erohus ($p < .05$) gaskal sin geat eai leat sápmelaččat ja sápmelaččaid (sihke registrerejuvvon ja sin geat eai leat registrerejuvvon).

• Statistihkalaš signifikánta erohus ($p < .05$) gaskal registrerejuvvon sápmelaččaid ja sápmelaččaid geat eai leat registrerejuvvon.

Gáldu: Borgerrolleundersøkelsen 2006

Joavku mii čuoldása unnimus oassálastimiin tabealla 2:s leat sápmelaččat geat eai leat registreren iežaset, juoga mii sáhtta čujuhit dasa ahte iešalddis registreren Sámedikki jienastuslohkui sáhttet adnot politihkalaš dahkun. Sápmelaččat geat devdet eavttuid registreret Sámedikki jienastuslohkui, muhto

geat eai leat registreren iežaset, leat hárvebat miellahtut sihke dáčča politihkalaš bellodagain ja sámii politihkalaš bellodagain, ja hárvebat jienastit sihke Stuoradikki, fylkadikki ja suohkanstivrra válggain, vaikko maiddáii sis nai lea oppalaččat alla oassálastindássi ja eai neavtte politihkalaččat marginaliserejuvvon. Seammás geažuhit tabealla 2 gávdnosat ahte lea garra beroštupmi čadnon sámii bellodatpolitihkkii, mii dahká ahte sápmelaččat oppalaččat, nugo oinniimet Boargárguorahallama datain, jokset nie alla loguid go lea jearaldat oassálastimis politihkalaš bellodagain. Stuora oassi registrerejuvvon sápmelaččain leat miellahtut soames sámii politihkalaš bellodagas (21 proseanta), dan bottu go oassi geat diedihit ahte leat miellahtut muhtin dáčča politihkalaš bellodagas lea ovttadássásaš gaskal registrerejuvvon sápmelaččaid ja sin geat eai leat sápmelaččat. Miellahttovuohta muhtin sámii politihkalaš bellodagas orru, vaikko dat ii hirpmahuhte, nannosit čadnon sámediggeválggaid oassálastimii, daningo leat hui unnán dain sápmelaččain geat eai leat registrerehan iežaset, geat diedihit dakkár lágan miellahttovuođa.

Maiddáii das mii gusto válgaoassálastimii iešguđetlágán válggain, oaidnit ahte oassálastindássi lea hui allat registrerejuvvon sápmelaččaid gaskkas. Buot lágan válggaide diedihit badjel 90 proseanta registrerejuvvon sápmelaččain ahte sii leat oassalastan. Oaidnit maiddáii ahte olles 92 proseanta registrerejuvvon sápmelaččain vástidit ahte oassálaste mañemus sámediggeválggas, lohku mii lea mealgat badjelis go duohta válgaoassálastin (72,6 proseanta jagi 2005:s). Dát duođašta maiddáii ahte lávdegotti válljemis lea váikkuhus, ja dan oaidnit das go sii geat leat aktiivat politihkas dávjá maiddáii leat sii geaid lea álkimus oažžut vástidit jearahallanguorahallamiid. Ankke eai leat duššo sámediggeválggaid ektui gos gávdnat dakkár bonjuvuoda. Stuoradiggeválgga ektui leat 94 proseanta guorahallamis vástidan ahte jienastedje, lohku mii maiddáii lea ollu stuorát go norgga álbmoga oassálastin dien válggas (77,4 proseanta).

Ii leat eahpedábalaš dakkár lágan bohtosiid oažžut jearahallanguorahallamiin. Sivvan dasa lea ahte sis, geain lea eanemus politihkalaš beroštupmi ja geat leat eanemus politihkalaš aktiivat, lea stuorámuš beroštupmi vástidit dakkár lágan guorahallamiin, lassin dasa ahte eanebat go sii geat albmálmis jienastedje, vástidedje ahte jienastedje, daningo dat orru eanemus sosiálalaččat dohkkehuvvon (Bernstein ja earát 2001; Bergh ja Saglie 2011). Go buohtastahttit oassálastima sámediggeválggain, de gávdnat seamma bonjuvuoda. Sámediggeválgaguorahallamis diedihit 85,8 proseanta respondeanttain ahte sii

jienastedje jagi 2009 sámediggeválggain, lohku mii maiddái lea ollu badjelis go duohta válgaoassálastin (69,3 proseanta). Vaikko metodalaččat ii leat nu buorre go dakkár boasttuvuođat leat materiálas, de dat ii atte stuorát váttisvuođaid dakkár prošehtii dego min prošehtii, mas váldoulbmil lea geahččat vejolaš erohusaid joavkkuid gaskkas.

5.4 Duppall bellodatmiellahttovuohta

Okta ágga dan alla sámi oassálastimii bellodatgullelaš doaimmain, go buohtastahttit dainna maid gávdnat eará joavkkuin, sáhtta, nugo ovdal guoskkaheimmet, leat ahte sámi álbmogis lea vejolašvuohta doaibmat duppall politihkalaš kanálain. Vuollelis geahčadit danin lagabui duppall bellodatmiellahttovuođa gažaldaga. Tabealla 3 lea russolastabealla, mas iskat man meari miellahttuvuođat dáčča politihkalaš bellodagain ja sámi politihkalaš bellodagain leat latnjalaga daid sápmelaččaid gaskkas geat leat válljen registreret iežaset Sámedikki jienastuslohkui. Dieđuid maid atnit viežžat Boargárrollaguorahallamis.

Tabealla 5.3 Duppall bellodatmiellahttovuohta registrerejuvvon sápmelaččaid gaskkas. Proseanta

		Miellahttu sámi politihkalaš bellodagas/bellodatpolitihkalaš nuoraidorganisašuvnnas		
		Juo	Ii	Oppalaččat
Miellahttu dáčča politihkalaš bellodagas/bellodatpolitihkalaš nuoraidorganisašuvnnas	Juo	31,9 % (32)	10,9 % (42)	15,2 % (74)
	Ii	68,3 % (69)	89,1 % (344)	84,8 % (413)
Oppalaččat		100 % (101)	100 % (386)	100 % (487)

Gáldu: Borgerrolleundersøkelsen 2006

Oaidnit dás ahte relatiiva stuora oassi registrerejuvvon sápmelaččain leat miellahtut sihke muhtin dáčča ja muhtin sámi bellodagas. Dain sápmelaččain geat leat registreren iežaset Sámedikki jienastuslohkui ja geat diedihit ahte leat miellahtut muhtin sámi politihkalaš bellodagas (hui dávjá NSR:s), leat 32 proseanta geat maddái vástidit ahte leat miellahtut muhtin dáčča politihkalaš bellodagas. Dasto ii leat nu ahte nubbi lea oahcin nubbái.¹³

Nappo ii oro nu ahte jus olbmos lea beroštupmi sámi politihkkii, de lea unnit beroštupmi dáčča politihkkii. Vuollelis áigut lagabui geahčadit movt dát lea go gusto válgaoassálastimii. Leago nu ahte jienasteapmi sámediggeválggain dagaha unnit beroštumi oassálastit stuoradiggeválggain ja báikkálašválggain, vai leago baicca nu ahte beroštupmi ovttá suorgái njoammu ja dagaha eanet beroštumi oppalaččat?

5.5 Sámediggeválggaid jienastanvuoigatvuođa váikkuhusat?

Dás áigut spaktat daid sápmelaččaid geat leat registreren iežaset Sámedikki jienastuslohkui. Háliidit diehtit man dávjá sii leat jienastan maŋŋel go ožžo jienastanvuoigatvuođa sámediggeválggaide, ja jienastitgo seamma dávjá stuoradiggeválggain ja báikkálašválggain dál dan ektui maid dahke ovdal go ožžo dien jienastanvuoigatvuođa (tabealla 4).

¹³ Geahčadettiin lagabui geat leat gain lea duppal bellodatmiellahttuvuohta, de gávnnaht ahte dat lea dábalappot sin gaskkas gain lea alla oahppu go buohtastahtá singuin gain lea unnit oahppu. Lea maddái eanet jáhkehahti ahte olbmos lea duppal bellodatmiellahttuvuohta jus lea vuorrasit ja jus lea dievdu.

Tabealla 5.4 Sámediggeválggaid jienastanvuoigatvuoda váikkuhusat. Proseanta

Man dájvá jienastan sámediggeválggain?	Lohku	Proseanta
Lean jienastuslogus, in goassege jienastan	20	3.6
Jienastan duššo moatti válggas	71	12.9
Jienastan goasii juohke válggas	95	17.3
Jienastan juohke válggas	354	64.5
Ii vástidan	9	1.6
Oppalaččat	549	100.0
Jienastan seamma dájvá stuoradiggeválggain?	Lohku	Proseanta
Dávjjibut	53	9,7
In seamma dájvá	17	3,1
Ii erohus/rievdadus	453	82,5
In dieđe	19	3,5
Ii vástidan	7	1,3
Oppalaččat	549	100,0
Jienastan seamma dájvá báikkálašválggain?	Lohku	Proseanta
Dávjjibut	48	8,7
In seamma dájvá	13	2,4
Ii rievdadus	468	85,3
In dieđe	15	2,7
Ii vástidan	5	0,9
Oppalaččat	549	100,0

Gáldu: Borgerrolleundersøkelsen 2006

Tabealla čájeha, vuosttažettiin, ahte 65 proseanta dain sápmelaččain geat leat sámediggeválggaid jienastuslogus ja geat oassálaste guorahallamis, diedihit ahte sii leat jienastan buot sámediggeválggain mañnel go ožžo jienastanvuoigatvuoda, lassin 17 prosentii geat vástidit ahte sii jienastedje goasii juohke válggas. Muhto vaikko oassálastin registrerejuvvon sápmelaččaid gaskkas lea allat, de ii leat aŋkke nu ahte Sámedikki jienastuslohku doaibmá

duššo jienastuslohkun masa registrere vai sáhtta jienastit; lea maiddái muhtimiidda vuohkin dovddahit ja čalmmustahttit sámi identitehtaset, ja oaidnit ahte 4 proseanta dain sápmelaččain guorahallamis geat leat registrerejuvvon eai leat jienastan, vaikko sii leat bargan registreret iežaset jienastuslohkui.

Dasto čájeha vel tabealla čielgasit ahte oassálastin sámediggeválggain ii leat juoga mii lea oahcin oassálastimii eará válggain. Dávjjimusat ii leat Sámedikki jienastuslohkui registreremis makkárge váikkuhus stuoradiggeválggaid dahje báikkálašválggaid oassálastimii; eatnasiin lea seamma oassálastindáhpi go ovdal. 83 proseanta respondeanttain dadjat ahte ii leat mihkkege rievdan maŋjel go ožžo jienastanvuoigatvuođa sámediggeválggaide, go lea sáhka sin oassálastimis stuoradiggeválggain, ja 85 proseanta dadjat ahte ii leat rievdan mihkkege sin oassálastimis báikkálašválggain. Ankke lea gelddolaš oaidnit ahte eatnasiidda, geat vásihit ahte lea leamaš váikkuhus oassálastimii, de lea hupmu positiiva beavttus. 10 proseanta registrerejuvvon sápmelaččain vástidit ahte oassálastet dávjjibut stuoradiggeválggain dál go maid dahke ovdal go ožžo Sámediggái jienastanvuoigatvuođa, dan bottu go 9 proseanta diedihit ahte oassálastet dávjjibut báikkálašválggain dál go ovdal go ožžo jienastanvuoigatvuođa sámediggeválggaide. Dát doarju ovddeš navddu ahte sámediggevuogádaga ilbman lea dagahan lassánan politihkalaš beroštumi oppalaččat, goit sidjiide geat leat registrerejuvvon Sámedikki jienastuslohkui. Buohtastahttimii leat duššo 3 proseanta geat dadjat sii dál oassálastet hárvvibut stuoradiggeválggain, ja 2 proseanta geat dadjat sii oassálastet hárvvibut báikkálašválggain. Dasto ii leat mihkkege dás mii čujuha ahte dát leat vuogádagat mat leat gilvalangaskavuodas.

Tabealla 5:s váldit ovttá lávki dobbelii ja geahččat lagabui erohusaid gaskal registrerejuvvon sápmelaččaid ja sin geat eai leat registrerejuvvon ja sin geat eai leat sápmelaččat, dasa mii gusto válgaoassálastima dávjodahkii ja dasa ahte biehttalit jienastit válggain. Vuodđun atnin Boargárrollaguorahallama dataid. Vuolggasadjin lea gažaldat das leago goassege leamaš nu ahte respondeanta lea biehttalan jienasteamis stuoradiggeválggas, suohkanstivraválggas ja fylkadiggeválggas maŋjel go oaččui jienastanvuoigatvuođa, ja tabealla čájeha

gokko respondeanttat gaskamearálaččat bidjet iežaset ceahkkálasas mii lea 1 (“In leat goassege jienastan”) rájes 5 (“Lean jienastan juohke válggas”) rádjái.¹⁴

Tabealla 5.5 Jienasteami dávjodat norgga válggain. Gaskamearri ceahkkálasas 1 (“In leat goassege jienastan”) rájes gitta 5 (Lean jienastan juohke válggas”) rádjái.

	Registrerejuvvon sápmelaš	Ii registrerejuvvon sápmelaš	Ii sápmelaš
Stuoradiggeválga	4,44	4,03 •	4,33
Suohkanstivraválga	4,45	3,98 •	4,28
Fylkadiggeválga	4,27	3,75 •	4,01

1 = in leat goassege jienastan, 5 = lean jienastan juohke válggas.

• Statistihkalaš signifikánta erohus ($p < .05$) gaskal registrerejuvvon sápmelaččaid ja sápmelaččaid geat eai leat registrerejuvvon.

Gáldu: Borgerrolleundersøkelsen 2006

Oaidnit das ahte registrerejuvvon sápmelaččain lea buot válggain alladeappot oassálastindássi go sápmelaččain geat eai leat registrerejuvvon. Registrerejuvvon sápmelaččain leat (unnimusat) seamma alla oassálastindásis go sis geat eai leat sápmelaččat, dan bottu go sápmelaččat geat eai leat registrerejuvvon oassálastet hárvvibut. Aŋkke ii leat sáhka mearehis stuora erohusain. Eanas lohkoárvvut leat birrasiid 4, mii ceahkkálasas mearkkaša “Lean jienastan goasii juohke válggas”. Vuot ain oaidnit dasto ahte sámediggevuogádagas ja našunála politihkalaš vuogádagas ii oro vuostálasvuoda gaskavuohta gaskaneaska. Gávdnosat orrot baicca čujuheame ahte registreren Sámedikki jienastuslohkui dagaha eanet aŋgiruššama maiddái dáčča politihkalaš kanálas; dahje nuppe vuoru ahte leat dat sápmelaččat, geain jo

¹⁴ Dan vida kategoriijas main dás lea sáhka leat ”In leat goassege jienastan”, ”Lean jienastan duššo moatti válggas”, ”Lean duos dás ain jienastan”, ”Lean jienastan goasii juohke válggas” ja ”Lean jienastan juohke válggas.”

lea politihkalaš beroštupmi ja ángirusšan, geat välljejit registreret iežaset jienastuslohkui. Vuollelis geahčadit lagabui mii oalgguha jienastuslogudiediheapmái.

5.6 Oalgguhus diedihit jienastuslohkui

Nu go leat namuhan, de ii leat Sámedikki jienastuslohkui registreremis duššo sáhka jienastuslohkoregistreremis. Sáhtta maiddái leat sáhka sámii identitehta dovddaheamis. Čuovvovaččat galgat rasttildit fáddái manin ovttaskasolmmoš vällje registreret iežas Sámedikki jienastuslohkui, ja man meari dat rievddada go buohtastahtta áigemuttu ektui goas diedihii jienastuslohkui. Galgat maiddái geahčadit man muddui oalgguhus jienastuslohkodiediheapmái rievddada dan ektui man ollu berošta sámepolitihkas ja sámediggeválggain. Oalgguhusa jienastuslohkodiediheapmái leat das sirren gaskal sin geat diedihedje jienastuslohkui vai lea váikkuhanfápmu sámepolitihkas, sin geat diedihedje jienastuslohkui sámii identitehta dovddaheami dihte ja sin geat vástidit “goappaš”. Dieduid maid atnit dan oasis gávdnat jagi 2009 Sámediggeválgaguorahallamis.

Álgit geahčadit mii lei oppalaš oalgguhus diediheapmái ja buohtastahttit dan dainna goas diediheapmi dáhpáhuvai (tabealla 6)¹⁵.

¹⁵ Earuhit das gaskal sin geat diedihedje iežaset jienastuslohkui 80-logus (leat leamaš mielde álggu rájes), sin geat diedihedje 1990-logus, sin geat diedihedje 2000-logus, ja sin geat vástidit “In diede”.

Tabella 5.6 Deháleamos oalgguhus diediheapmái, dan áiggi ektui goas diedihii jienastuslohkui. Proseanta.

Goas diedihit iežat Sámedikki jienastuslohkui?	Goabbá čuovvovaš guovtti ákkas lei deháleamos dasa ahte diedihit iežat Sámedikki jienastuslohkui?			
	Váikkuhit sámepolitihkkii	Dovddahit sámi identitehta	Goappaš, mátoheapme välljet	Oppalaččat
Álgu rájes	40 % (156)	31,4 % (100)	47,5 % (96)	38,6 % (352)
1990-logus	16,2 % (63)	22,3 % (71)	14,9 % (30)	18,0 % (164)
2000-logus	34,6 % (135)	35,7 % (114)	29,7 % (60)	33,9 % (309)
In dieđe	9,2 % (36)	10,7 % (34)	7,9 % (16)	9,4 % (86)
Oppalaččat	100 % (390)	100 % (319)	100 % (202)	100 % (911)

Gáldu: Sámediggeválgaguorahallan 2009

Oaidnit ahte ii leat makkárge čielga čanus gaskal oalgguhusa diedihit Sámedikki jienastuslohkui ja áigemuttu goas diedihii, vaikko oaidnitge veaháš soju dasa ahte sii geat álgu rájes diedihedje iežaset jienastuslohkui dávjjibut diedihedje danin vai besse váikkuhit sámepolitihkkii, dan bottu go sámi identitehta dovddaheapmi orru veaháš deháleappot siddjiide geat aittobáliid leat diedihan.¹⁶ Bergh ja Saglie (2011) čujuheaba sullásaš gávdnosiidda go geahččaba válgaoassálastima jagi 2009 válggain, namalassii ahte dat, vuostálasvuhtii dasa maid livččiimet jáhkkán, lea alladeappot sin gaskkas geat árrat diedihedje, buohtastahttojuvvon singuin geat aittobáliid diedihedje jienastuslohkui.

¹⁶ Lávdegoddi dán guorahallamis spiehkasta dain eará guorahallamiin daningo fáttmasta sápmelaččaid miehtá riika. Oaidnit goitge seamma hámiid go duššo geahččat dan guovtti válgabiire mat eanemus lágiin oktiivástidit daidda suohkaniidda mat leat oassin Boargárguorahallamis ja Boargárrollaguorahallamis, namalassii Nuortaguovllu válgabiire ja Ávjovári válgabiire (N=269).

Lassin dasa ahte bájuha váikkuhandáhtu ja veahkeha identitehta dovddaheamis, de sáhttit maiddái jurddašit ahte sisadieđiheapmi jienastuslohkui lea refleksuvdna das man ollu berošta sámepolitihkas oppalaččat. Dan geahččat lagabui tabealla 7:s.

Tabealla 5.7 Oalgguhus dieđihit jienastuslohkui ja beroštupmi sámepolitihkkii. Proseanta.

Man ollu beroštat sámepolitihkas? Oaivvildat go ahte...	Goabbá čuovvovaš ákkain lei deháleamos dasa ahte dieđihit Sámedikki jienastuslohkui?			
	Váikkuhit sámepolitihkkii	Dovddahit sámi identitehta	Goappaš, mátoheapme válljet	Oppalaččat
Hirbmadit beroštat	31,8 % (124)	17,3 % (55)	23,8 % (48)	25,0 % (227)
Eatnat beroštat	45,1 % (176)	44,7 % (142)	53,5 % (108)	46,8 % (426)
Unnán beroštat	20,8 % (81)	32,4 % (103)	21,8 % (44)	25,1 % (228)
It beroš obage	2,3 % (9)	5,7 % (18)	1,0 % (2)	3,2 % (29)
Oppalaččat	100 % (390)	100 % (318)	100 % (202)	100 % (910)

Gáldu: Sámediggeválgaguorahallan 2009

Ii nu hirpmahuhte go oaidnit ahte sii, geat dieđihedje jienastuslohkui vai besse váikkuhit sámepolitihkkii, beroštit eanet sámepolitihkas go sii geat vuosttažettiin dieđihedje iežaset vai besse dovddahit sámi identitehtaset, muhto ii sin gaskkas ge gal leat beroštupmi otná sámepolitihkkii beare allat. 21 proseanta sis, geat dieđihedje iežaset Sámedikki jienastuslohkui vai besse váikkuhit sámepolitihkkii, vástidit ahte unnán beroštit sámepolitihkas, dan bottu go 2 proseanta vástidit ahte eai beroš obage. Daidda dieđuide lea vuodđun lávdegoddi maid gesse Sámedikki jienastuslogus, ja vaikko makkár oalgguhus leaš dieđiheapmái, de lea hirpmáhuhti ahte dan mađe oallugat sis geat leat jienastuslohkui registrerejuvvon eai eanet beroš sámepolitihkas go dan maid dat

logut mitalit. Čuvgen dihte dakkár dilálašvuodaidd geahččat mii tabealla 8:s bienalaččabut oktavuodaidd gaskal oalgguhusa dieđihit Sámedikki jienastuslohkui ja man dehálaš maŋemus sámediggeválgga bohtosat ledje ovttaskasolbmui.

Tabealla 5.8 Oalgguhus sisadieđiheapmái ja persovnnalaš ángiruššan válgga ektui. Proseanta.

Beroštitgo persovnnalaččat maŋemus sámediggeválgga bohtosiin mat ledje čakčat (2009)?	Goabbá čuovvovaš guovtti ákkas lei deháleamos dasa ahte dieđihit iežat Sámedikki jienastuslohkui?			
	Váikkuhit sámeapolitihkkii	Dovddahit sámi identitehta	Goappaš, mátoheapme válljet	Oppalaččat
Beroštin ollu dain	39,8 % (153)	23,0 % (72)	37,8 % (76)	33,5 % (301)
Beroštin veaháš dain	38,0 % (146)	40,3 % (126)	45,3 % (91)	40,4 % (363)
Mearkkašedje unnán munnje	22,1 % (85)	36,7 % (115)	16,9 % (34)	26,1 % (234)
Oppalaččat	100 % (384)	100 % (313)	100 % (201)	100 % (898)

Gáldu: Sámediggeválgaguorahallan 2009

Tabeallas oaidnit ahte sii, geat leat cealkán ahte ágga dieđihit jienastuslohkui lea váikkuhit sámeapolitihkkii, vástidit ahte sii beroštit “ollu” dahje “veaháš” válgabohtosiin (78 proseanta respondeanttain), dan bottu go 22 proseanta vástidit ahte bohtosat mearkkašedje unnán sidjiide. Sin gaskkas, geat dadje ahte dieđihedje jienastuslohkui vuosttažettiin danin vai dovddahit sámi identitehtaset, lea ollu stuorát oassi geat vástidit ahte válgabohtosat mearkkašedje unnán sidjiide (37 proseanta) dahje geat vástidedje ahte sii beroštedje “veaháš” dain (40 proseanta). Oppalohkái lea duššo juohke goalmát registrerejuvvon sápmelaš gii dadjá ahte berošta ollu sámediggeválgga bohtosiin, ja bohtosat nanne dasto dan eanet ollislaš gova maid oinniimet tabealla 7:s. Movt galgat árvvoštallat dakkár loguid lea han muhtin muddui čadnon dasa makkár dási vállje, muhto dat čujuha dan guvlui ahte guhkkín eret buot lea buorre oktavuodas mii lea gaskal sin geat leat registrerejuvvon jienastuslohkui (juoba han vel namuhitge sin geat eai leat registrerejuvvon) ja dan mii dáhpahuvvo

Sámedikkis. Galgat danin dán artihkkala maŋemus oasis geahčastit njuolga Sámediggái, ja oaidnit man duhtavaččat ovttaskasolbmot leat Sámedikkiin, ja makkár áššiiguin sii oaivvildit Sámediggi galgá bargat.

5.7 Duhtavašvuohta Sámediggái

Čuovvovaččat galgat geahčadit lagabui man duhtavaččat leat sámediggevuogádagain. Álgit geahčadit man meari luohhtevašvuohta iešgudetlágán politihkalaš ásahusaide, daid gaskkas Sámediggái, rievddada gaskal sápmelaččaid geat jogo leat dahje eai leat registrerejuvvon Sámedikki jienastuslohkui. Vuodđun atnit Boargárrollaguorahallama (tabealla 5.9) loguid.

Tabealla 5.9 Luohhtevašvuohta ásahusaide. Gaskamearri ceahkkálasas 0 (hui unnán luohttámuš) rájes 10 (hui ollu luohttámuš) rádji

	Registrerejuvvon sápmelaččat (549)	Sápmelaččat geat eai leat registrerejuvvon (173)	Eai sápmelaččat (315)
Stuoradiggi	4,69	4,64	4,82
Ráddehus	4,66	4,51	4,37
Suohkanstivra	5,15	4,77	4,64 *
Duopmostuolut	6,27	5,94	6,14
Stáda hálldahus	5,01	4,70	4,96
Suohkana hálldahus	4,93	4,46	4,69
Sámediggi	4,67	2,10 •	2,31 *
Politiija	6,22	6,17	5,86
Ovttastuvvan našuvnnat (ON)	5,52	5,11	5,40

* Statistihkalaš signifikánta erohus ($p < .05$) gaskal sin geat eai leat sápmelaččat ja sápmelaččaid (sihke registrerejuvvon ja sin geat eai leat registrerejuvvon). • Statistihkalaš signifikánta erohus ($p < .05$) gaskal registrerejuvvon sápmelaččaid ja sin geat eai leat registrerejuvvon.

Leat ollu gelddolaš gaskavuodát maid sáhtta oaidnit tabeallas. Vuosttažettiin oaidnit ahte luohttevašvuodadási ollislaččat lea allat, ja seamma allat sápmelaččaid gaskkas go sin gaskkas geat eai leat sápmelaččat. Duopmostuoluide ja politiijaide lea respoandanttain eanemus luohttámuš. Áidna mearkkašahtti erohus joavkkuid gaskkas lea ahte sápmelaččain, geat leat registrerejuvvon Sámedikki jienastuslohkui, lea ollu eanet luohttámuš Sámediggái go dain sápmelaččain geat eai leat registrerejuvvon, seammás go ii bálljo leat veahášge erohus gaskal sápmelaččaid geat eai leat registrerejuvvon ja sin geat eai leat sápmelaččat. Goappaš dain joavkkuin lea Sámediggi maiddái dat ása hus masa sis lea buot unnimus luohttevašvuohhta. Earru gaskal registrerejuvvon sápmelaččaid ja sápmelaččaid geat eai leat registrerejuvvon, lassin daid olbmuid, geat eai leat sápmelaččat, Sámedikki árvvoštallamii, lea hui gelddolaš, muhto goatnjedeappot árvvoštallan das mii dasa lea sivvan ja maid dat mielddisbukta, gal ábbuda dan artihkkala earis badjel.

Viidásit oaidnit, registrerejuvvon sápmelaččain lea birrasiid seamma alla luohttevašvuohhta Sámediggái go Stuoradiggái, dan bottu go luohttámuš stuoradiggái lea ollu badjelis go luohttámuš Sámediggái dan guovtti eará joavkkus. Oaidnit maiddái ahte orru tendeansa ahte sámi álbmogis dain suohkaniin lea eanet luohttámuš suohkanstivrii go sis geat eai leat sápmelaččat.

Sámediggeválgaguorahallamis, mii duššo fal fátmasta registrerejuvvon sápmelaččaid, lea maiddái jearaldat luohttevašvuodas muhtin daidda seamma ása husaide go Boargárrollaguorahallamis, maid leat jearran jienastuslohkui registrerejuvvon sápmelaččain miehtá riika (tabealla 10). Das oaidnit ahte lea eanemus luohttevašvuohhta Stuoradiggái, ja nuppe bealde unnimus Sámediggái. Dat sáhtta čujuhit dasa ahte go viiddidit lávdegoddeguovllu nu ahte geahččat sápmelaččaid miehtá riika, eatge duššo Finnmárkkus, de lea luohttámuš Sámediggái eanet ráddjejuvvon maiddái registrerejuvvon sápmelaččaid gaskkas. Muhto nugo oinniimet tabealla 9:s de lei Sámediggi okta dain ása husain masa lei unnimus luohttevašvuohhta maiddái sámi guovddášguovlluin, gos goit stuora oassi álbmogis lea registrerejuvvon Sámedikki jienastuslohkui.

Tabealla 5.10 Luohttevašvuotta iešguđetlágán ásausaide. Gaskamearri ceahkkálasas 0 (ii luohttámuš) rájes 10 (hui ollu luohttámuš) rádjái.

	Registrerejuvvon sápmelaččat (973)
Suohkanstivra	5,98
Stuoradiggi	6,68
Sámediggi	5,40
Ráddehus	6,53

Gáldu: Sámediggeválgaguorahallan 2009

Tabealla 11:s rievdat oppalašvuodas eanet konkrehta dássái, go geahčadit man duhtavaččat respondeanttat leat bargguin maid Sámediggi lea dahkan dan rájes go ásahevvi. Maiddái das leat duššo mielde sii geat leat registrerejuvvon jienastuslohkui.

Tabealla 5.11 Man duhtavaš leat bargguin maid Sámediggi lea dahkan? Proseanta.

	Lohku	Proseanta
Hui duhtavaš	115	12,1
Oalle duhtavaš	223	23,6
Oalle duhtameahttun	521	55,0
Ii duhtavaš obage	88	9,3
Oppalaččat	947	100,0

Gáldu: Sametingsvalgundersøkelse 2009

Maid oaidnit dan tabeallas lea mealgadaš duhtameahtunvuolta sámediggevuogádaga guovdu. 55 proseanta guorahallama respondeanttain vástidit ahte leat oalle duhtameahtumat bargguin maid Sámediggi lea dahkan, dan bottugo 9 proseanta vástidit ahte sii eai obage leat duhtavaččat. Duhtameahtunvuolta mii das bájuhuvvo ii leat dieđusge áibbas vuordemeahtun go jurddaša tabealla 9 ja 10 bohtosiid, muhto mii árvvoštallat dan anjke hirmsahuhttin, ja go vel dasa lassin lea sáhka respondeanttain geat leat registrerejuvvon Sámedikki jienastuslohkui.¹⁷ Oassi dan duhtameahtunvuodas ja váilevaš luohtámušas – mii gal lea duodalaš Sámedikki legitimatehtii – bođii várra oidnosii das go Ovddádusbellodagain manai nu bures jagi 2009 sámediggeválggas. Orru goasii paradoksa go nu ollu sápmelaččat, geat leat gillen bargat registreret iežaset Sámedikki jienastuslohkui, välljejit jienastit bellodaga mii háliida heaittihit olles Sámedikki. Makkár áššiiguin dasto oaivvildit jienastuslohkoregistrerejuvvon sápmelaččat ahte Sámediggi vuosttažettiin galgá bargat? Ja viidásit, leago mihkkege mii cuige dan guvlui ahte lea soahpameahtunvuolta dan ektui movt Sámediggi vuoruha, mii čilge váilevaš luohtámuša ja ahte leat nu duhtameahtumat Sámedikkiin. Dan geahččat lagabui tabealla 12:s. Tabealla čájeha oaivvilditgo respondeanttat ahte Sámediggi deattuha beare unnán dahje ollu dihto politihkkasuorggi, vai leago “doarvái”. Politihkkasuorggit mat leat jearaldagain leat skuvla/oahpahus, kultuvra, giella, mohtorfievrojohtolat mehciin, boazodoallu, guolásteapmi ja bákte-/ruvkedoaima.

¹⁷ Gávdnat maiddái seamma soju go geahččat Sis- ja Nuorta-Finnmárkku: 61 proseanta dieđihit ahte leat oalle duhtameahtumat dahje eai obage duhtavaččat bargguin maid Sámediggi lea dahkan.

Tabealla 5.12 Sámediggi ja politihkkasurggiid vuoruheapmi. Proseanta

Juohke politihkkasuorgái, vástit deattuhago du mielas Sámediggi beare unnán, doarvái vai beare ollu politihkkasuorggi.	Beare unnán	Doarvái	Beare ollu	N
Skuvla/oahpahus	41 % (364)	54 % (475)	5 % (41)	100 % (880)
Kultuvra	22 % (204)	65 % (596)	13 % (114)	100 % (914)
Giella	33 % (311)	54 % (497)	13 % (117)	100 % (925)
Mohtorfievrojohtolat mehciin	28 % (252)	35 % (307)	37 % (324)	100 % (883)
Boazodoallu	19 % (173)	40 % (360)	41 % (376)	100 % (909)
Guolásteapmi	54 % (487)	36 % (328)	10 % (88)	100 % (903)
Bákte-/ruvkedoaima	26 % (224)	48 % (411)	25 % (214)	100 % (849)

Gáldu: Sámediggeválgaguorahallan 2009

Leat erenoamážit guokte politihkkasuorggi mat spiehkastit dan tabeallas, ja dat leat jearaldagat boazodoalus ja mohtorfievrojohtolagas mehciin. Goappaš daidda surggiide leat respoandanttat vástidan ahte oaivvildit Sámediggi beare ollu deattuha daid politihkkasurggiid (41 proseanta ja 37 proseanta). Nuppe vuoru leat oallugat geat háliidit ahte eanet deattuha guolásteami ja skuvla- ja oahpahuspolitihka.¹⁸ Goitge lea unnán dain loguin mii iešalddis čujuha dan guvlui ahte lea eahpeluohtámuš Sámedikki vuoruhemiide, vaikko čájeha veaháš soahpameahtunvuoda vuoruhansurggiid dáfus. Dakko ferte dasto leat juoga mii lea čiekŋaleappos ja lea eanet máŋggabeallásaš, ja mas dáidá juoga dahkamuš dainna movt ovttaskasolmmoš ipmirda sápmelačča rolla ja sajádaga dáčča servvodagas.

¹⁸ Lea ollu mii čujuha dasa ahte Sámediggi lea bargan garraseappot guolástangažaldagaiguin buot maŋemus jagiid, ja ahte bohtosat livčče soaitán leat earálágánat jus livčče jearran dan odne.

5.8 Hástalusat ja ávžžuhusat

Dat artihkal čájeha ahte sápmelaččat Norggas leat garrasit integrerejuvvon dáčča politihkalaš vuogádahkii, leaš dál registrerejuvvon jienastuslohkui dahje eai, ja vaikko vel garrasepmosit gusto sidjiide geat leat registrerejuvvon. Dássáži lea unnán mii čujuha dan guvlui ahte lea gilvu vuogádagaid gaskkas. Orru baicca nu ahte áŋgiruššan ovtta kanálas addá áŋgiruššama nuppis. Okta dain stuorámus strategalaš hástalusain Sámedikkis, sihke oanehit ja guhkit áiggis, lea man muddui Sámediggi galgá bargat eanet iešstivrejumi ovddas dan bokte ahte nu ollu go vejolaš ráddje iežas dáčča vuogádaga ektui (autonomiija), dahje jus baicca galgá deattuhit ja nannet oktavuoda dáčča politihkalaš vuogádagain (ovttasbargu). Eat áiggo ráđiid addit dán välljema ektui. Makkár oaidnoguottu vällje dáidá čadnon dasa movt oaidná sámepolitihka saji ja vejolaš ovdáneapmái odđaaiggi servvodagas, ja man guvlui háliida sámi servvodaga rievdat. Das áigut duššo cuiget ahte lea ollu min datain mii čujuha dan guvlui ahte lea guorraseapmi dasa maid sáhttit gohčodit relašunála modeallan (ovttasbargu). Jus dáhttu sirdásit guhkás nuppe guvlui, de lea unnán mii čujuha ahte oažžu “dábálaš sápmelačča” doarjjan.

Okta dehálaš hástalus, mii lea nannosit čadnon dasa maid badjelis leat dadjan, ja maid dat artihkal čalmmustahtta, gusto dan oalle garra erohussii mii lea šaddagoahtime gaskal registrerejuvvon sápmelaččaid ja sápmelaččaid geat eai leat registrerejuvvon. Muhto eai sii ge, geat eai leat registrerejuvvon, oro marginaliserejuvvon dáčča politihkalaš vuogádagas, vaikko sii veaháš unnit oassálastet muhtin surggiin muđui álbmoga ektui, ja čájehit unnán dahje eai obage beroštumi sámediggevuogádahkii. Barggus geahččalit lasihit olbmuid jienastuslohkui ja sihkarastit eanet representativitehta ja legitimizehta sámediggevuogádahkii, lea stuora dárbu erenoamáš heivehuvvon doaibmabijuide mat leat oaivvilduvvon juste dan sápmelašjovkui. Jus dainna ii lihkestuva, sáhtta Sámedikki viidásit nannen dáčča politihkalaš vuogádagas dagahit ahte goit oassi dan joavkkus dovdet iežaset njuolgut marginaliserejuvvon sámi politihkalaš vuogádaga siskkobealde, ja maiddái sáhttet guoddit sámi vuogádaga. Okta hirbmat heajos váikkuhus dakkár ovdáneamis sáhtta leat ahte Sámedikki jienastuslohku eanet ahte eanet neaktá ulbmiliin sápmelaččaid registreret.

Gávdnosat čujuhit dasa ahte lea dárbu áibbas ođđa ja ollu nannoseappot dádjadeapmái Sámedikki bealis sápmelaččaid guvlui sin báikkálašservvodagain, mas eanet deattuhit ovttaskas sápmelačča geavatlaš hástalusaid baiccago guovdilastit daid “stuora prinsihpaid”. Lea ollu dán artihkkalis mii cuoigu dan guvlui ahte sámediggevuogádat berre ovdánahttit ollu nannoseappot ja čielgaseappot dádjadeami sámi sivilservvodaga guvlui ja suohkaniidda (service)ásahussan. Dakkár proseassas lea dárbbaslaš ahte ii badjelgeahča daid sápmelaččaid geat jo leat registrerejuvvon Sámedikki jienastuslohkui, go dat eai oro nu beare duhtavaččat dainna maid Sámediggi bargá, eaige oro hirbmosit berošteame sámedipolitihkas.

Artihkal čájeha ahte Sámedikkis lea hui unnán legitimizehta sin gaskkas geat eai leat sápmelaččat. Guhkit áigge perspektiivvas lea mearrideaddji ahte Sámediggi hukse iežas legitimizehta sin guovdu geat eai leat sápmelaččat. Sámedipolitihkka han ii doaimma vakuumas, ja dat dárbbasa doarjaga servvodagas olggobealde sámi servvodaga, vai galgá sáhttit ovdánit buori ládje. (Viidásit)Ovddidit gaskavuodaid ásahusaide ja suohkaniidda mat gáhttejit ollu eanet go dihto sámi áššiid, dáidá dađistaga šaddat deháleappot boahttevaš jagiin.

Soames mañemus ášši ferte maiddáí namuhit. Lea gollan fargga 25 jahki vuosttaš sámediggeválgga rájes, ja lea áigi ásahit albma ja bistevaš sámi válgadutkanprográmma. Lea njuolgut imaš go dan eai ásahan jo 1989:s, ja lea vel ipmašeappot ahte ii gávdno odne. Válgadutkanprográmma buvttada áibbas guovddáš dieđuid sápmelaččaid birra váлгаoktavuodain, ja livččii stuora ávkin sámedipolitihka ovdáneapmái.

Čujuhusat

Bergh, Johannes ja Jo Saglie (2011) “Stemmegivning ved sametingsvalg: selvbestemmelse som skillelinje” Eva Josefsena ja Jo Saglie (doaim.) *Sametingsvalg: Velgere, partier, medier*. Oslo: Abstrakt forlag AS, s.138-158.

Bernstein, Robert; Anita Chadha ja Robert Montjoy (2001) “Overreporting Voting – Why it Happens and Why it Matters”, *Public Opinion Quarterly*, 65(1), s.22-44.

Josefsen, Eva (2001) “The Sami and the National Parliaments: Direct and Indirect Channels of Influence” Kathrin Wessendorfa (doaim.) *Challenging Politics: Indigenous Peoples’ Experiences with Political Parties and Elections*. Dokumeanta nr. 104. København: IWGIA, s.63-92.

Josefsen, Eva ja Jo Saglie (2011) “Innledning: det samiske demokratiets utfordringer”, Eva Josefesena ja Jo Saglie (doaim.) *Sametingsvalg: Velgere, partier, medier*. Oslo: Abstrakt forlag AS, s.9-31.

Saglie, Jo ja Tor Bjørklund (doaim.) (2005) *Lokalvalg og lokalt folkestyre*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Selle, Per ja Kristin Strømsnes (2008) “Marginalisering eller integrering? Samisk politisk interesse og deltakelse” Ingrid Helgøya ja Jacob Aarsa (doaim.) *Flernivåstyring og demokrati*, Bergen: Fagbokforlaget, s.189-220.

Selle, Per ja Kristin Strømsnes (2010) “Sámi Citizenship: Marginalisation or Integration?”, *Acta Borealia* 27(2): 66-90.

Semb, Anne Julie (2010) “At the edge of the Norwegian state? Territorial and descent-based political membership among Norwegian Sami”, Bo Bengtssona; Per Strømblada & Ann-Helén Baya (doaim.) *Diversity, Inclusion and Citizenship in Scandinavia*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, s. 75-104.

Semb, Anne Julie (2011) “From ‘Norwegian citizens’ via ‘citizens plus’ to ‘dual political membership’? Status, aspirations, and challenges ahead”, *Ethnic and Racial Studies*, iFirst Article.

Strømsnes, Kristin (2003) *Folkets makt. Medborgerskap, demokrati, deltakelse*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

6 Sámeigiella mánáidgárddiin ja skuvllain 2011/12

Jon Todal, professor dr.art.
Sámi allaskuvla, Guovdageaidnu

Čeahkkáigeassu

Sámi logut mitalit 4 čállošis geahčadeimmet vuđolaččat giellaválljema mánggalágán loguid mánáidgárddiin ja skuvllain, ja ollu saji bijaimet ságaškuššat dan stuora njiedjama mii áiggi badjel lea leamaš sámeigiella nubbeigiellan fágas. Ollu dain sojuin maid leat oaidnán maŋemus jagiid, jotket maidái skuvlajagi 2011/12, ja mii čujuhit diimmáš artihkkalii gos gávdná čiekŋaleappot kommentáraid go daid maid dás buktit.

Čielga sodju 2011/12 loguin lea dat stuora lassáneapmi ohppiidlogus gain lea sámeigiella fágan joatkkaskuvllas. Dat lea buorre sámeigiela boahhteáigái. Buorre lea maidái dat ahte lohku ohppiin gain lea sámeigiella vuosttašgiellan vuodđoskuvllas bissu relatiivalaččat stáđisin. Mánáidgárddiid sámeigiela logut leat maidái relatiivalaš dássedat (goit go atná muittus mánnábeassádatloguid obbalaš njiedjama Davvi-Norggas).

Ain lea vuodđoskuvllaid nubbeielagiin bárti. Doppe oaidnit oppalaš njiedjama 41% skuvlajagis 2005/2006 gitta 2011/12. Vejolaš sivaid njiedjamii suokkardeimmet vuđolaččat jagi 2011 Sámi logut mitalit čállošis.

6.1 Sámeigiella mánáidgárddiin

Loguid mat gusket sámi mánáidgárdefálaldagaide jagi 2011/12 leat ožžon njuolga Sámedikkis¹⁹, ja sámi mánáidgárdefálaldagaid doarjjaohcamušaid lohku lea dasa vuodđun. Atnit de diehttelassan ahte buohkat gain lei vuoigatvuohta dakkár doarjagii, ohce.

¹⁹ Reive 13.04.2012 Sámedikki Oahpahuossodagas.

Maŋemus jagiid leat *Sámi logut muitalit* čállosiin cuiggodan ahte vuohki movt Sámediggi lea juohkán mánáidgárddiid main leat sámegeielfálaldagat ii earut doarvái dan mii albmáimmiis dáhpáhuvvá mánáidgárddiin. Danin lea leamaš váttis árvvoštallat loguid rievdamiid jagis jahkái, geahnohuhttetgo vai nanusmahttetgo ovdaskuvlamánáid sámegeiela. Reivves 13.04.2012 čilge Sámediggi lagabui maid oaivvildit “sámi mánáidgárdi” ja “dárogielat mánáidgárdi” kategoriijain:

“*Sámi mánáidgárdi* mearkkaša ahte mánáidgárdedoaimma vuodđun lea sámegeiella ja sámi kultuvra ja das lea sámegeiella doaibma- ja beaivválašgiellan. *Dárogielat mánáidgárdi [mas lea sámi ossodat]* mearkkaša mánáidgárdi mas lea sámi ossodat, ja ossodaga doaimma vuodđun lea sámegeiella ja sámi kultuvra ja das lea sámegeiella doaibma- ja beaivválašgiellan.”

Lassin bohtet mánáidgárddit mat fáallet eará sámegeielfálaldagaid mánáide, muhto main mánáidgárdi dahje ossodat ii boađe badjelis čilgejuvvon definišuvnnaid vuollái. Sáhttet ovdamearkka dihte leat mánáidgárddit main lea ambulerejeaddji sámegeielat mielbargi gii moatti geardde vahkkus bohtá čadahit giellahárjehallama mánáiguin geaid váhnemat háliidit dan. Juogustus das lea ain guovtti kategoriijai, ja dat guokte kategoriija leat duohta dilis seamma go mat leat ovddeš *Sámi logut muitalit* gáhppálagain. Das leat aŋkke rievddadan kategoriijaid namahusaid, vai buorebut vástidit dan sisdollui mii Sámedikki reivves lea.

6.1.1 Oppalaš logut sámegeielas mánáidgárddiin

Tabeallas 6.1 vuollelis oaidnit sámi mánáidgárdefálaldagaid oppalaš logu Norggas 2011 jahkái ja lohku mii čájeha movt ovdáneapmi lea leamaš juohke jagi maŋnel 2005.

Tabealla 6.1 Lohku mánáidgárddiin main lei sámegielfálaldat jagiin 2005/06 – 2010/11

Jahki	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Mánáidgárddit main sámegielfálaldat oktiibuot	64	67	56	60	71	67	61
Sámi mánáidgárddit ja sámi mánáidgárdeossodagat dárogielat mánáidgárddiin	46	47	40	41	37	37	33
Dárogielat mánáidgárddit main eará sámegielfálaldat	18	20	16	19	34	30	28

Tabealla 6.1 čájeha ahte daid mánáidgárddiid lohku main lea sámegielfálaldat bissu dássedin. Tabealla 6.2 vuollelis čájeha man galle máná ávkkástalle sámegielfálaldagain.

Tabealla 6.2 Lohku mánáin geat vuostáiválde sámegielfálaldaga mánáidgárddiin 2005 – 2010

Jahki	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Lohku mánáin geain lei sámegielfálaldat oktiibuot	925	975	956	940	883	817	823
Mánát sámi mánáidgárddiin ja sámi mánáidgárdeossodagain dárogielat mánáidgárddiin	882	929	925	905	789	758	728
Mánát geain eará sámegielfálaldagat dárogielat mánáidgárddiin	43	46	31	35	94	59	95

Oppalaš lohku mánáin geat vuostáiválde muhtinlágán sámegielat mánáidgárdefálaldaga loktanii guđain 2010/11 rájes 2011/12 rádjái. Lohku ovdaskuvlamánáin kategoriija 1:s njeijai 30:n, dan bottu go lohku mánáin

kategoriija 2:s lassánii 36:n. Dás hupmat duohta loguin, eat ollislaš jahkebuolvvaid proseanttain. Buori oasi daid loguid njiedjamis, maid oaidnit dan guđa jagis, sáhttit jáhkkimis čilget mánnábeassádagaid njiedjamiin Davvi-Norggas seamma áigodagas. Eanas sámegielat mánáidgárdefálaldagat leat Davvi-Norggas, ja áigodagas 2005 rájes 2010 rádjái njejai golmma-, njeallje- ja viđajahkásaččaid lohku olles 16% Finnmárkkus, ja vuollel 6% Tromssas ja 10% Nordlánddas. Jus juohkit oppalaš logu daidda iešguđetlágán fálaldagaide, de oaidnit guhkesáigásaš tendearssa riev dama guvlui. Mánáidlohku sámi mánáidgárddiin ja sámi mánáidgárdeossodagain (dárogielat mánáidgárddiin) njiedjá, dan bottu go mánát geat ožžot *eará* sámegielfálaldat dárogielat mánáidgárddiin lassánit. Dat máksá almailmmis ahte ovdaskuvlamánáid giella lea geahnohuvvon mañemus guđa jagis, dan sivas go fálaldagat mat lassánit leat heajubut go dat mat njidjet.

Mánáidgárdefálaldagaid loguid ja loguid mánáin geat vuostáiváldet fálaldagaid, sáhtta juohkit sámegielaide. Nu leat dahkan tabeallain mat leat čuovvovaš oassekapihttaliin.

6.1.2 Davvisámegiella mánáidgárddiin

Tabealla 6.3 Lohku mánáin geat vuostáiválde davvisámegielat fálaldaga mánáidgárddiin jagiin 2006–2011

Jahki	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Lohku mánáidgárdemánáin geain lei davvisámegielat fálaldat oktiibuot	946	917	884	825	773	776
Mánát davvisámegielat mánáidgárddiin ja davvisámegielat mánáidgárdeossodagain dárogielat mánáidgárddiin	906	900	868	752	721	701
Mánát geain eará davvisámegielat fálaldagat dárogielat mánáidgárddiin	40	17	16	73	52	75

Davvisámegielat mánáid lohku geat vuostáiváldet dakkár fálaldagaid dahket nu stuora oasi ollislaš sámegiela logus ahte sojut (ja nu maiddái kommentárat)

šaddet seamma tabeallas 2.3 ja 2.4 go tabeallas 2.1 ja 2.2 badjelis. Geahča mii doppe leat čállon.

6.1.3 Julevsámegiella mánáidgárddiin

Mánáid, geat vuostáiváldet julevsámegiela fáldagaid, logu ovdáneapmi lea leamaš nugo oaidnit tabealla 6.4 vuollelis.

Tabell 6.4 Lohku mánáin geat vuostáiválde julevsámegiela fáldaga mánáidgárddiin jagiin 2006–2011

Jahki	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Lohku mánáin geain julevsámefáldat oktiibuot	12	18	27	27	29	23
Mánát julevsámegiela mánáidgárddiin ja julevsámegiela mánáidgárdeossodagain dárogiela mánáidgárddiin	12	18	27	27	27	17
Mánát eará julevsámegiela fáldagain dárogiela mánáidgárddiin	0	0	0	0	2	6

Lohku mánáin julevsámegiela mánáidgárddiin lea duppalaston jagis 2006 jahkái 2011.

Dat lassáneapmi mánáidlogus geain lea julevsámegiela fáldat lea vuosttažettiin čadnon dasa ahte fáldagat leat lassánan.

6.1.4 Lullisámegiella mánáidgárddiin

Mánáid, geat vuostáiválde lullisámegielat mánáidgárdefálaldagaid maŋemus vihtta jagi, loguid rievdamat leat leamašan nugo oaidnit tabealla 6.5:s vuollelis.

Tabealla 6.5 Lohku mánáin geat vuostáiválde lullisámegielat fálaldaga mánáidgárddiin jagiin 2006– 2010

Jahki	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Lohku mánáin geain lullisámegielat fálaldat oktiibuot	17	21	29	31	15	16
Lohku mánáin lullisámegielat mánáidgárddiin	11	7	10	10	10	10
Lohku mánáin geat vuostáiválde lullisámegielat fálaldaga dárogielat mánáidgárddiin	6	14	19	21	5	6

Tabealla 6.5 čájeha ahte 2009 lei valljijahki, mii goasii beliin njiejai 2011:s. Lullisámegielat ovdaskuvlamánáid loguid stuora rievddademiid leat lagabui ságaškuššan *Sámi logut muitalit 4:s*.

6.2 Sámeigiella vuodđoskuvllas

Maŋemus čieža jagis leat logut ohppiin, geat válljejit sámeigiella vuodđoskuvllas, rievddadan nugo čuovvovaš tabeallat 6.8 gitta 6.11 čájehit.

6.2.1 Oppalaš lohku ohppiin geain lea sámeigiella fágabiires

Tabealla 6.6 Lohku vuodđoskuvlaohppiin geain lea sámeigiella fágabiires

	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12
Oktiibuot	3055	2672	2542	2517	2346	2245	2153
Davvisámeigiella	2844	2479	2354	2339	2158	2058	1987
Julevsámeigiella	88	77	79	77	81	96	72
Lullisámeigiella	123	116	105	101	97	91	94

Oppalaš lohku ohppiin geain lei sámeigiella fágabiires Norgga vuodđoskuvllain njiejai skuvlajagis 2010/11 skuvlajagi 2011/12 rádjái 92 ohppiin. Dat lea 4,1 % njiedjan ovttá jagis.

Tabealla 6.6 čájeha viidáseappot ahte oppalaš lohku ohppiin geain lea sámeigiella Norgga vuodđoskuvllain lea njiedjan juohke jagi dan rájes go skuvlareformma *Máhttolokten* álggahedje jagis 2006. Ovdal dan áiggi lohku lassánii juohke jagi. Vejolaš sivaiddat njiedjamiid maŋjel 2006 leat vuđolaččat digaštallan *Sámi logut muitalit 4:s*, ja čujuhit dasa mii doppe čuožžu. Das sáhttit duššo gávnnahit ahte njiedjan lea joatkán maiddái skuvlajagi 2010/11 ja skuvlajagi 2011/12 molsašumis. Oktiibuot lea lohku njiedjan 902 ohppiin 2005/06 skuvlajagi rájes. Go rehkenastá proseantan de gártá dat 29,5 % njiedjamaid dain jagiin. Logu, ohppiin geain lea julevsámeigiella fágabiires, oaidnit fáhkkestaga gahččame 24 ohppiin maŋemus jagis. Dat dahká 25 % njiedjamaid ovttá jagis. Daningo dat oppalaš julevsámi ohppiidlohku lea nu unni, de deivvolaš rievddadeamiid addet stuora proseantasaš váikkuhusaid. Jus geahččat julevsámi ohppiidlogu áiggi badjel, de oaidnit ahte lohku 2011/12 jagis

ii leat eahpedábálaš unni. Lea baicca nu ahte jagi ovdal lei lohku eahpedábálaš stuoris, ja nu oažžut stuora njiedjama proseanttain mañemus jagis.

6.2.2 Ohppiidlogut sámegeielas vuosttašgiellan

Tabealla 6.7 Lohku vuoddoskuvlaohppiin geain lei sámegeiella vuosttašgiellan

	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12
Oktiibuot	998	1020	1027	1043	1010	971	940
Davvisámegeiella	953	971	984	997	964	923	895
Julevsámegeiella	29	31	25	27	26	29	25
Lullisámegeiella	16	18	16	19	20	19	20

Lohku ohppiin geain lei sámegeiella vuosttašgiellan Norgga vuoddoskuvllain njiejai 2010/11 skuvlajagis 2011/12 skuvlajahkái 31 ohppiin. Dat lea 3,2 % njiedjan. Jus atnit vuolggasadjin 2005/06 skuvlajagi, de lea oppalaš njiedjan jagiin mañnel leamaš birrasiid 6 %. Dát njiedjan lea unnit go mánnábeassádagaid ollislaš njiedjan Davvi-Norggas seamma áigodagas. Dainnalágiin lea vuodđu dadjat ahte ohppiidlohku sámegeielas vuosttašgiellan lea bisson relatiivalaččat dássedin.

Oaidnit tabeallas 6.7 ahte vuosttašgielaohppiid lohku mañemus čieža skuvlajagis lea bisson relatiivalaččat dássedin *buot* golmma áššáigullelaš sámegeielas.

6.2.3 Ohppiidlogut sámegeielas nubbegeiellan

Tabealla 6.8 Lohku vuodđoskuvlaohppiin geain lei sámegeiella nubbegeiella

	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12
Oktiibuot	2057	1652	1515	1474	1336	1274	1213
Davvisámegeiella	1891	1508	1370	1342	1194	1135	1092
Julevsámegeiella	59	46	54	50	55	67	47
Lullisámegeiella	107	98	89	82	77	72	74

Nubbegeielat sámegeielohppiid lohku Norgga vuodđoskuvllain lea 2010/11 skuvlajagi rájes 2011/12 skuvlajahkáii njiedjan 61 ohppiin. Dat lea birrasiid 5 % njiedjan. Dan rájes go *Máhttoloktema* álggahedje 2006:s lea nubbegeiellaohppiid lohku njiedjan oktiibuot 844 ohppiin, mii lea 41 % njiedjan. Tabella čájeha maid ahte stuorimus oassi njiedjamis dáhpáhuvai guokte vuosttaš jagi maŋŋel 2006. Sihke vejolaš sivaid dan stuora njiedjamii ja vejolaš ákkaid dasa manin nu ollu njiejai jagiin 2006 – 2008, leat lagabui ságaškuššan *Sámi logut muitalit 4* čállois. Dás sáhttit duššo gávnnaht ahte njiedjan lea joatkán maid 2011/12 skuvlajagis. Dássázii leat meannudan *Sámegeiella nubbegeiellan 2* ja *Sámegeiella nubbegeiella 3* oktan ja gohčodan dan “nubbegeiellan”. Jus nubbegeiellaohppiid loguid sirret ja juohkit dan guovtti fágaplánii, de oazžut loguid maid oaidnit tabella 6.11 vuollelis. Mis eai leat logut mat earuhit gaskal *Nubbegeiella 2* ja *3* guhkkeliid maŋás go 2008 rádjái, danin álgá Tabella 6.9 dainna jagiin.

Tabella 6.9 Lohku nubbegeielat sámegeielohppiin sirrejuvvon fágaplána ektui

	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12
Nubbegeiellaohppit oktiibuot	1474	1336	1285	1213
Nubbegeiella 2	677	628	645	598
Nubbegeiella 3	797	708	640	615

Tabella 6.9 čájeha ahte ohppiidlohku *Nubbeigiella 2* fágas njejai 47 ohppiin (7%) ja *Nubbeigiella 3* fágas 25 ohppiin (4%) skuvlajagis 2010/11 skuvlajahkáii 2011/12.

Skuvlajagi 2008/09 ledje nubbeigiellaoahppit juohkásan nu ahte 46% čuvvo *Sámeigiella nubbeigiellan 2* fágaplána, ja 54% čuvvo ges *Sámeigiella nubbeigiellan 3*. Sodju lea ahte veaháš stuorát oassi ohppiin čuvvot dál *Sámeigiella nubbeigiellan 2*. Skuvlajagis 2011/12 lei juogustus nu ahte 49% čuvvo *Sámeigiella nubbeigiellan 2* fágaplána, dan bottu go 51% čuvvo *Sámeigiella nubbeigiellan 3*. Sodju lea, vaikko lea goiddas, ahte eanet oahppit čuvvot dan goappá lea nannoseamos dan guovtti sámeigiella nubbeigiellan fágaplánain.

6.2.4 Ohppiidlogut sámeigielaid hálddašanguovllu siskkobealde

Go galgá árvvoštallat rievdamiid loguin mat gusket ohppiide geain lea sámeigiella fágabiires, de lea gelddolaš geahčadit man stuora proseanta sii dahket buot ohppiin, ja movt dat proseanta rievddada. Dan lea vejolaš rehkenastit duššo sámeigielaid hálddašanguovllu siskkobealde. Duššo dáppe diehtit mii dan duohta logu ohppiin geat sáhttet válljet sámeigela. Siskkobealde dan geográfalaš guovllu lea buot ohppiin vuoigatvuohta sámeigeloahpahussii, iige dat leat čadnon ruovttugillii, iige čearddalašvuhtii. Olggobealde hálddašanguovllu lea sámeigeloahpahusa vuoigatvuohta čadnon eavttuide maid eat dieđe man gallis devdet. Galgat danin das lagabui geahčadit juogadeami duššo hálddašanguovllus.

Skuvlajagi 2011/12 ledje oktiibuot 2310 vuodđoskuvlaoahppi dán guovllu siskkobealde. Sii juohkásedje giellafálaldagaide ja suohkaniidda nu go tabella 6.10 čájeha.

Tabealla 6.10 Oahppit sámegielaide hálddašanguovllu siskkobealde skuvlajagi 2011/12 juhkkovuvvon giellafálaldagaide

	Oahppit oktiibuot hálddašanguovllus	Oahppit geain ii leat oahpahuš sámegielas	Oahppit geain lea oahpahuš sámegielas, oktiibuot	Oahppit geain lea sámegiella vuosttašgiellan	Oahppit geain lea sámegiella nubbeigiellan
Oktiibuot	2310	1092	1218	783	435
Porsáŋgu	460	337	123	37	86
Karášjohka	366	0	366	279	87
Guovdageaidnu	338	0	338	313	25
Deatnu	307	152	155	96	59
Snåasa	250	221	29	9	20
Divttasvuotna	203	154	49	21	28
Gáivuotna	192	119	73	9	64
Loabát	119	107	12	-	-.
Unjárga	75	.	.	17	-

Tabealla 6.10 čájeha ahte 1218 vuodđoskuvlaoahppi hálddašanguovllu siskkobealde ožžot sámegieloahpahuš. Dat dahká 57% buot vuodđoskuvlaoahppiin geain lea sámegielas oahpahuš Norggas.

Tabealla logut bohtet Oahpahušdirektoráhtas. Direktoráhtta ii almmut loguid ohppiidoavkkuin main leat vuollel vihtta oahppi. Go logut, mat gusket 1. ja 2.giellaohppiid juogustussii Loabágis, eai leat tabeallas, de lea daningo dat guoktenuppeloahkái oahppi geain lea sámegieloahpahuš juohkásit dainna lágiin ahte ovttá jovkui gártet unnit go viđas. Seamma lea Unjárggas.

**Tabella 6.11 Ohppiid juogustus proseanttain sámegeielaid
hálddašanguovllu siskkobealde skuvlajagi 2011/12**

	Oahppit geain lea sámegeielas oahpahus, % oppalaš ohppiidlogus	Oahppit geain lea sámegeiella vuosttašgiellan, % oppalaš ohppiidlogus	Oahppit geain lea sámegeiella nubbegeiellan, % oppalaš ohppiidlogus
Oktiibuot	53	34	19
Porsáŋgu	26	7	19
Kárášjohka	100	76	24
Guovdageaidnu	100	93	7
Deatnu	51	31	69
Snåasa	12	4	8
Divttasvuotna	24	10	14
Gáivuotna	39	5	34
Loabát	10	-	-.
Unjárga	.	23	.

Oaidnit ahte eanet go bealli ohppiin (53%) hálddašanguovllu siskkobealde ožžot sámegeieloahpahusa vuodđoskuvllas. Eanas oassi dain ožžot oahpahusa sámegeielas vuosttašgiellan. Eanetgo juohke goalmmát oahppi hálddašanguovllus oaččui skuvlajagis 2011/12 oahpahusa sámegeielas vuosttašgiellan.

Tabella čájeha ahte leat stuora erohusat suohkaniid gaskkas. Guovdageainnu, Kárášjoga ja Unjárgga suohkaniin lea lagabui 100% sámegeieloahpahus, oahpahus mii vuodđonjuolggaduslaš lea bákkolaš dain báikkiin. Deanus, gos sámegeieloahpahus lea eaktodáhtolaš, lea maddái eanetlogus (51%!) sámegeieloahpahus. Unnimus proseantat leat Snåasas ja Loabágis, 12 ja 10 proseanttain. Kárášjohka ja Guovdageaidnu čuoldásit sierra, dan sivas go leat áidna suohkanat gos eanetlogus ohppiin lea sámegeiella vuosttašgiellan.

Siva manin muhtin ruvttut tabeallas leat guoros, čilget kommentárain Tabella 6.10 vuolde

6.3 Sámegeiella joatkkaskuvllas

Tabealla 6.12 Lohku ohppiin geain lea sámegeiella fágabiires joatkkaskuvllas, juhkkovuvvon fylkkaide main leat eanet go vihtta oahppi

	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/12
Olles riika	341	369	433	473
Finnmárku	267	283	341	384
Romsa	41	40	49	54
Nordlánda	12	28	27	16
Davvi-Tr.laga	12	8	9	7
Muđui	9	10	7	12

Tabealla 6.12 čájeha čielga lassáneami ohppiidlogus dain ohppiin geain joatkkaskuvllas lea sámegeiella fágabiires. Skuvlajagi 2010/11 rájes 2011/12 rádjái lea miehtá riika lassánan lohku oktiibuot 40 ohppiin ja 2008/98 (mii lea vuosttaš skuvlajahki masa mis leat logut das) rájes lea lohku lassánan 132 ohppiin. Lohku lea dál 473. Dat lea 39% lassáneapmi jagi 2008/09 rájes 2011/12 rádjái.

Tabealla 6.13 Lohku ohppiin sámegeiella vuosttašgiellan fágas joatkkaskuvllas, juhkkovuvvon fylkkaide gos leat eanet go vihtta oahppi

	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/12
Olles riika	189	215	248	267
Finnmárku	172	180	216	249
Romsa	11	10	12	11
Nordlánda		21	18	
Davvi-Tr.laga				
Muđui	6*	4**	2**	7*

* Muđui riika sisttisoallá maiddá Nordlánda ja Davvi-Trøndelaga fylkkaid

** Muđui riika sisttisoallá maiddá Davvi-Trøndelaga

Tabealla 6.13 vuosiha ahte vuosttašgiellaohppiid lohku joatkkaskuvllain áigodagas gaskal 2008/09 ja 2011/12 lassánii 78 ohppiin, mii lea 41 % lassáneapmi.

Tabealla 6.14 Lohku ohppiin geain lea sámegiella nubbeigiellan joatkkaskuvllas, juhkkojuvvon fylkkaide gos leat eanet go vihtta oahppi

	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/12
Olles riika	152	154	185	206
Finnmárku	95	103	125	135
Romsa	30	30	37	43
Nordlánda	12	7	9	16
Davvi-Tr.laga	12	8	9	7
Muđui	3	6	5	5

Tabeallas 6.14 oaidnit ahte seammás go ohppiidlohku sámegiellas nubbeigiellan vuoddoskuvllas njiedjá, de dan fágas ohppiidlohku lea lassánan joatkkaskuvllas. Eanemus jáhkehahti sivva dasa lea ahte lea njiedjan vuoddoskuvllas ii vel leat joksán joatkkaskuvlla buolvvaid.

Logut mat leat tabeallain bajábealde eai muital maidege lullisámegiela ja julevsámegiela ovdáneamis erenoamážit joatkkaskuvllas. Muhto jus atnit vuolggasadjin ahte buot oahppit geain lea julev- ja lullisámegiella fágabiies gávdnojit tabeallas Nordlánda, Davvi-Trøndelaga ja “muđui” siskkobeaalde, de šaddet logut nu go tabealla 6.15 vuollelis čájeha.

Tabealla 6.15 Lohku ohppiin geain lea sámegiella fágabiies Nordlánda, Davvi-Trøndelagas ja Lulli-Norggas olggobealde Davvi-Trøndelaga

	Skuvlajahki 2008/ 2009	Skuvlajahki 2009/2010	Skuvlajahki 2010/2011	Skuvlajahki 2011/2012
Nordlánda ja lulás	33	46	43	35

Tabeallas 6.17 oaidnit ahte ollislaš ohppiidlogus skuvlajagi 2011/12 dán guovllus ledje 35 oahppi, ja 2008/09 (mii lea vuosttaš skuvlajahki masa mis leat logut) lei lohku 33 oahppi. Dat čujuha ahte lea stádisvuolta lulli- ja julevsámegeiela fágan joatkkaskuvllas.

Go lohka tabealla 6.17 diehtun das movt lulli- ja julevsámegeiela dilli lea joatkkaskuvllas, de fertet atnit muittus ahte loguin *sáhttet* leat oahppit geain lea davvisámegeiella fágabiires vaikko áššáigullelaš joatkkaskuvllat leat olggobealde davvisámi guovllu.

Gáldot:

Logut vuodđoskuvllaide leat vižžon neahttasiiddus <https://www.wis.no/gsi/tallene> njukčamánu 21. b. 2012.

Logut mánáidgárddiide leat vižžon reivves mas lea dáhton 13.4.2012, mii bođii Sámedikki Oahpahasossodagas, Guovdageainnus, Anne Kristine Skum Hætta bokte.

Logut joatkkaskuvllaide leat vižžon reivves mas lea dáhton 27.3.2012, mii bođii Oahpahasdirektoráhtas Oslos, Trine Normann bokte

Logut sámegeielaid hálddašanguvlui leat vižžon reivves mas lea dáhton 3.7.2012, maid Oahpahasdirektoráhtta lea sádden Oslos, Mina Verlo Grindland bokte